

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

6 Mart 1339 (1923)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI	150
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	150
1. — <i>Lozan Konferansındaki tekâlifi Sulhiye üzerindeki müzakerat*ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü.</i>	150:191

Cilt : 28

6 ncı İnşikat, 1, 2, 3 ncü Celse

ALTINCI İNİKAT

6 Mart 1339 Salı

BİRİNCİ CELSE

Saat : 10.40 (Evvel)

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTIPLER : Refik Bey (İkonya), Hakkı Bey (Van)

REİS — Celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SÂBIK HÜLÂSASI

BEŞİNCİ İNİKAT

5 Mart 1339 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

REİS — Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bil'ınikat, zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen kabul olundu. İzmit Mebusu Sırrı Beyin beyanatı istima ve celse tatil olundu.

İKİNCİ CELSE

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde küşad edilerek saat birde (sonrada) içtima edilmek üzere tatil edildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bil'ınikat İzmit Mebusu Sırrı Beyin beyanatının ikmalini müteakip İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi tarafından cevap verildi. Mentеше Mebusu Tefik Rüştü Bey istima olundu ve teneffüs için celse tatil edildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

İkinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bil'ınikat Trabzon Mebusu

Ali Şükrü Bey beyanatta bulundu ve Salı günü onda (evvelde) içtima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reisisâni
Ali Fuat

Kâtip
Konya
Refik

Kâtip
Van
Hakkı

BEŞİNCİ İÇTİMA

Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde saat on evvelde bil'ınikat sulh projesinin müzakeresine devam edilmiş ve salı günü toplanmak üzere saat altıda içtimaa nihayet verildi.

Reis
Reisisâni
Ali Fuat

Kâtip
Konya
Refik

Kâtip
Van
Hakkı

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmişir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Konferansındaki tekâlifi sulhiye üzere müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine itimat takririnin kabulü.

Altı günden beri usul hakkında müzakere devam ediyor.

NEŞET BEY (Kângırı) — Usul öyle değildir. Paşam her adım için bir vakit tayin edelim. Hükü-

met de bunun bira an evvel çıkmasını arzu ediyor. Binaenaleyh ona göre söz söylensin.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Bendeniz zatîalinizin sözüne cevap vereceğim. Gayet uzun söyleyeceğim, elimden gelirse on saat söyleyeceğim. (Bravo sadaları) Efendiler gayet mühim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz ve yahut hayat (Doğru sadaları) böy-

le vaziyeti siyasiye tahdit edilemez. Efendiler her hangi bir arkadaşımızın burada saatlerce söz söylemek hakkını selp edecek salâhiyeti yoktur. Bendeniz sözün uzamaması hakkında söyleyeceğim. Eğer hükümet bunda acele bir şey görmüyorsa ona da cevap vereceğim. Onun için müsaade buyurunuz. Silsilei kelimami kat etmeyiniz ki sözümü ben kaybetmiyeyim ve aklımın erdiği kadar beyanatta bulunayım. Bu da benim hakkı sarihimdir.

Efendiler, bendeniz mukaddeme yaparken biraz maziye rücu edeceğim. Efendiler, hepiniz iyi bilirsinizki bundan dört sene evvel Meclisi Âli burada teşekkül etmeden mukaddem memleketimiz parçalanmış, düşmanlar her taraftan kalbimize kadar girmiş, silahımızı almış, cephanemizi almış; askerimizi, ordumuzu dağıtmış, parça parça etmiş; pek fena, pek müşkül bir vaziyette bulunuyorduk. Memleketin her tarafında şikâyetler bilhassa Erzurumun her tarafında feveran eden memleketin her tarafı bunda müşterektir. (Bazı müdahaleler) Rica ederim müsaadenizle sözlerimi kesmeyiniz ikmal edeyim.

REİS — Muhavere etmiyelim efendim.

M. DURAK BEY (Devamlı) — Evet, orada ufak bir kütüphane halinde bir kongre vücuda getirmişlerdi. Rica ederim, zati âliniz de ondan evvelini söyleyin silsilei kelimamı bozmayın Ben herkesi hürmetle dinledim.

BİR MEBUS BEY — Bu günkü ihtiyaçtan bahsedilmesini istiyoruz.

M. DURAK BEY (Devamlı) — Bu gün de bahsedeceğim yarın da, Evet efendiler, bunu müteakip Samsun'da bir kongre içtimaa davet edildi. Orada da lâzım gelen esasat tesbit edildikten sonra, Meclisi Âli içtimaa davet edildi. Yani burada teşekkül etti. Efendiler, Meclisi Âlinin burada teşekkülünden sonra İstanbul'un parmağıyla ve düveli idlafiyenin teşvikatille memleketin her tarafında isyanlar çıkardılar. İyi bilirsiniz, ki Büyük Millet Meclisi burada sulhi içtimada iken, isyanın bir kolu Yabanabad'da, diğer kolu Ayaş'a kadar gelmişti. Fakat, elinde asker, top, tüfek, silâh yokken burası bir mevcudiyet göstermişti. Memleketin her tarafından isyanlar göklere fırlarken burası sebat ediyordu. Hiç bir şeyden korkmamıştı efendiler. Muhtasar söyleyeceğim Birinci İnönü başlamıştı. Hepsiniz bilirsinizki Birinci İnönü'nde bizim mevcut askerimiz yoktu, üç buçuk çeteden ibaretti. Hatırım da kalktığına göre, ben öyle biliyorum. Yanlış söylüyorsam beni tasbih ediniz. Biz İnönü zafesini bin kişi ile yapmıştık, bunlar da derme çatma bir takım çeteler-

den ibaretti. Fakat milletin azim ve imanı metaneti ve dört bin kişi ile zafere nail olmak, birinci adımı atmıştı efendiler. İkinci İnönü zafesini yaptığımız zaman, zannıma göre, on altı bin kişi ile yapılmıştır. Paşa hazretleri de burada duruyor, kumandanları idi. Zan edersem on altı bin kişinin içinden hemen üç bin kişi kadar muntazam asker mevcut değildi. Fakat cenabı Allah bize Muzafferiyet verdi ve düşmanlarımız anladılarki bunlar mevcudiyet gösteriyorlar efendiler. Onu müteakip zamanlarda ve dairelerde askerimiz oldukça muntazam bulunuyordu. Fakat, her ne hal ise üçüncü hareketimizde biraz geri çekilme efendiler. Düşmanlarımız sakarya'ya kadar geldiği vakit biz yine burada sebat ve azmettik, milletin fedakârlığına güvendik. Efendiler, aklınıza hayret verecek surette yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden bir harb neticesinde, yine muzaffer oldunuz ve düşmanımızı memleketin bir köşesine attınız ve en nihayet onu müteakip iyi bilirsiniz ki geçen sene en son muzafferiyetimiz neticesinde ordunun süngüsüne dayanarak on gün içerisinde denize dökmek suretiyle memlekettten tahrir ve ihraç etti, mahv etti. Fakat efendiler, bu mukaddemei silsile bunu pek güzel gösterdiği vakit türklere harbettığı zaman zafere nail olabiliyorlar. Efendiler, millet bu zafere kavuştu. Fakat, bu zafere ne ile kavuştu? Efendiler, memleketimizin her hangi bir köşesine baktırsanız bir harebezardan başka ne götüürsünüz; şarkın harab, garbın harab, vasatca bulunanlar zaten harabtır. Çünkü bu vaziyette ne insan kalmış, ne hayvan ve ne de mezruat.

ZAMİR BEY (Adana) — Şu halde bir şey de kalmamış.

DURAK BEY (Devamlı) — Efendiler, kan ile bu millet bu gün zafere kavuştu. Fakat efendiler, bu zaferin mukabilinde, bu kadar fedakârlığın mukabilinde millet bu gün bizden bir şey bekliyor. O da zafere tam. Çünkü her hangi bir meselede, her hangi bir işde bir muvazene lâzımdır. Dedğim muvazene şudur: Temin edeceğim menfaat tam mıdır, değil mi? Millet'in bunu bizden sorması bir hakkı sarihidir. Şu halde nazaran şimdi biz iki vaziyet karşısında bulunuyoruz. Birisi bugüne kadar yapmış olduğumuz fedakârlıkları terazinin bir gözüne koyacağız Bunun neticesinde elimize bir proje vermişler, bu proje ile memleketimizde istiklâli tam ile yaşamamız kabül mi, değil mi? Bunu terazinin diğer gözüne koyacağız, vazedeceğiz. Çok rica ederim.

İkinci şekilde şudur. Bu gün fedakârlıkla bu zafere eriştik önümüzde bir harb, bir de bazı fedakâr-

lık ederek sulhu kabul etmek var. Acaba, harb edesek bir şey kazanacak mıyız ve bu imkân ve ihtimal mevcut mudur, değil midir? Mevcut ise harb, değilse fedakârlık yapalım. Bunları tahlil etmek lâzımdır. Bendeniz bu maruzatımı harb edelim ve sulh edelim fikrine arz etmiyorum.

KADRİ BEY (Diyarbakır) — Harb edelim daha iyi olur Durak Bey.

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Efendiler, işte bu mesele bizi mühim bir çıkmaz bir meseleye sevk etmiştir. Öyle bir çıkmaz meseleki hakikaten herhangi bir arkadaşımız bunun leh veya aleyhinde idaneî kelâm etmek için, kalp ve vicdanı titretmek için bilmem diye cevap verebilecek midir?, ya hayır veyahut yoktur diye? Efendiler kendi gözümle göndüğümüne göre bugün elimize verilen şu proje, yani mütefikler tarafından tevdi edilen şu paçavra, bizim memlekette yapmış olduğumuz fedakârlıklarla kabili telif değildir. Efendiler, benim kanaatim böyledir.

TAHSİN BEY (İzmir) — Zaten kimse kabili telif görmüyor.

M. DURAK BEY (Devamla) — Bendeniz kimşenin kabul ettiğini söylemiyorum, sırf kendi kanaatimi söylüyorum. Çünkü efendiler, tabii bir çok mesail vardır. Herhangi meseleye temas edersek o meselede görürüzki memleketimizde bize istiklâlî tam bahsedilmemiştir. Efendiler, malum mesaili göz önüne alırsak ben malî mesailde mütehassıs değilim. Fakat bu mesail toptan cevap vermek kuvvetini hissediyorum. Bugün malî projenin ahkâmına göre memleketimizi yeni bir esaret altına sevk ediyor. Efendiler, bendeniz memleketi şu veya bu zatın bana ilham ettiğine bakmıyorum. Memleketin Şarktan Garbe doğru tamamıyla ziraatini, ticaretini, her türlü esbab ve islahatını göz önüne getirerek iktisadî her nevi esbabı istihsalıyeyi gözümüzün önüne getirerek, görüyorsunuz ki bu millet, bu halk, bu borcun altından çıkamıyacaktır. Daima esarete kılacaktır. Bunun için bendenizce verilecek cevap, biz bu parayı vermeyiz, vermek iktidarını haiz değiliz. Binaenaleyh bu borcun verilmesinin de bir şekli vardır. Arkadaşlarımızın bazıları muhaffif imkânlar gösteriyorlar. Bendeniz bunun tahlilatına girersem, belki bir hata ederim. Bunun için mütehassıs arkadaşlarıma bırakıyorum. Efendiler, bir iktisadî vaziyetimiz vardır. İktisadî mesaili de mütehassıslarına bırakıyorum, onun hakkında uzun uzun söz söylemeyeceğim, o mesail de memleketimizle istiklâlimizle kabili telif değildir. Memleketimizin sermayesi yavaş yavaş eenebilere

alkacak ve bir gün gelecek ki memleketimizde hiç bir şeye sahip olmayacağız. İşte bu kadar efendiler. Boğazlar meselesine atfı kelâm edersem gerçi bendeniz bir asker değilim, bir bahriyeli değilim. Fakat efendiler, Boğazlar meselesine nakli kelâm edersem heyeti umumiyesi hakkında söz söylemek salâhiyetini kendimde bir parça hissediyorum efendiler. Boğazları aştık, İstanbul için teminat istedik, bize vermediler. Efendiler İstanbul bir teminat altına girmezse Anadolu İstanbul'suz yaşayabilir mi, buna kani misiniz bilmiyorum. Benim kanaatimce eğer İstanbul giderse Anadolu kan içinde yüzecektir. Çünkü İstanbul'a hâkim olacak herhangi bir hükümet - Allah onları göstermesin - İstanbul'un etrafındaki birtakım yerleri elde etmedikçe hiç bir vakit yaşayamaz efendiler. Bunun için Anadolu daimi kan ve ateş içinde kılacaktır. Bu benim kanaatimce gayet ehemmiyetlidir. Dün Rauf Bey Efendi bu meseleye temas ederken buyurdular ki, efendi İstanbul boğazlarının açık ve kapalı olmasının hiç bir ehemmiyeti yoktur. Açık olmasıyla kapalı olması arasında hiç bir fark yoktur - Bendeniz bu sözleri teessüfle karşıladım. Bendenizin hiç bir zaman hatırı hayalime gelmez ki Rauf Bey bu kürsüden İstanbul Boğazları açık olsa da, kapalı olsa da ikisinin de manası birdir desin. Efendiler ben bahriyeli değilim, bir asker de değilim. Fakat efendiler, İstanbul Boğazlarının açık olmasıyla kapalı olmasında bir fark olmasaydı, Harbi Umumide Anafartalarda İngilizler yüz binlerce asker getirir, bizim de yüz binlerce asker kurban etmeye ne ihtiyacımız vardı? Efendiler, eğer İstanbul'un boğazları açık olsaydı, ecnebi gemiler oraya girmiş olsaydı Galiçya'ya kadar nasıl ordu gönderirdiniz? Gerçi o bir hata idi, ben onu söylemiyorum. Avrupa'dan alacağımız topu, silâhi, mühimmatı nereden alacaksınız? Nasıl olur da boğazların açık olmasıyla kapalı olması arasında bir fark olmaz efendiler? İstanbul'da bir tahdidatı askeriye vardır. İsmet Paşa Hazretleri o tahdidatı askeriye bahsederken bir sual sormuştum ve demiştim ki, kontrol var mıdır yok mudur? Demişlerdi ki, biz kontrol kabul etmedik. Evet kabul etmediklerî doğrudur. Fakat kuvvei teyidiyesi yoktur. Yarın bir bahane ile diyecekler ki siz İstanbul'da oniki bin değil, oniki bin beşyüz bulundurunuz. Biz hayır diyeceğiz. Pekâlâ kontrol edeceğiz diyecekler. Vapurları oradadır, zırhlıları oradadır. Ne yapacaksınız, buna karşı kuvvei teyidiyeniz nedir? Hiç bir cevap veremezsiniz. Ben öyle görüyorum ki İstanbul vaziyeti pek nazik bir vaziyettir. İstanbul netice itibarıyla bizim başımıza mühim gaileler açacaktır. Her

halde İstanbul'u temin etmek neye mütevekkif ise, bu temin edilmelidir. Efendiler İstanbul'da yavaş yavaş nüfusumuzu gaip ediyoruz. Efendiler İstanbul'da iktisadiyatımızı gaip ediyoruz, bunu hepiniz görüyorsunuz. Sonra da ecnebilere kapıyı açtıktan sonra hiç bir teminat almayarak onların vapurları, zırlırları bizi tehdit eder bir vaziyette oldukça, İstanbul'un atide vaziyeti çok karanlıktır.

BASRÎ BEY (Karesi) — Bütün sevhâil öyledir.

M. DURAK BEY (Devamlı) — Efendiler Musul meselesine atfı kalam edersek arkadaşlardan birçoğu buna temas ettiler. Görüyorum ki bundan sonra yeni hudutlarımız dahilinde, Musul gayet mühim bir meseledir. Bendeniz bugün harbin Çanakkale'sini ne kadar mühim görüyorsam, Türkiye için Erzurum'u, Kars'ı nasıl mühim görüyorsam, Musul'u da o kadar mühim görüyorum. Çünkü orada bir Kürdistan hükümeti teşekkül etmiştir. Efendiler, o kürdistan muhiti bugün Erzurum'a sekiz saat Cenubuna kadar geliyor. Efendiler mesele gayet mühimdir. Açık söylemek lâzım gelirse, şimdiye kadar memlekette iyi bir idare tesis edememiştir. Halk gayri memnundur. Efendiler eğer memlekette iyi bir idaremiz olmuş olsaydı, ben bunu bu kadar mühim görmeyecektim. Fakat iyi bir idare görmediğim için âtidedeki tehlikenin pek yakında olacağını görüyorum.

Efendiler, Kürdistan havalisine dair bir iki söz söylemekliğime müsaade buyurunuz. Kürdistan ahvali gayet nazik ve gayet fena ve gayet mühimdir. Bilmiyorum ki siz de öyle söylersiniz, burada bir birimizi aldatmıyalım, dertlerimizi açık söyleyelim. (Açık söyleyelim sesleri) Eğer aldatacak isek, her şeyi kapıyalım, inelim. Eğer açık söyleyecek isek söyleyelim. (Devam sesleri) Efendiler, bilmiyorum ki Heyeti Vekilemiz Reisi Beyefendi ile Heyeti Murahhasa Reisi-miz Paşa Hazretleri Kürdistan ahvaline dair hakiki malumatları ne dereceye kadardır. Bunu bilmiyorum. Efendiler 1329'da Kürdistan'da ve Kürdistan'ın ufak bir yerinde bir isyan zuhura geldi. İşte Bitlis mebusları burada. Ben de o zaman orada idim. Bunun safahatini size arz etmiş olsam saatlerce devam eder. Bunun için bendeniz teferruatından vaz geçiyorum. Meselâ, Selim idam edilirken bir şey söylemişti, pek acıdır. Ne çare memleketimizin dertlidir, söyleyeceğim. Bunu bendenize söyledi ve bir arkadaşım da orada idi. Demişti ki Ey Türkler, beni idam edeceksiniz; ediniz. Fakat memleketinizdeki idareden utanmıyor musunuz? Bu kadar yerleri verdiniz ne kadar yerleri şuna, buna hibe ettiniz. O vakitki idareyi hepiniz

bilirsiniz. Bunda bizim bir kusurumuz vardır diye söylemiyorsunuz. Ne zararı var Bitlis'i de bize veriniz; ne olur, Allah muhafaza etsin, o vakitte bizim bir kaç kazamız sukut etmişti. Bitlis kısmen sukut etmişti. Allah'tan olacak ki ertesı günü sabahleyin yine Bitlis'i istirdat ettik. İşte burada Bishishiler. Demişti ki efendiler, bir Bitlis'i bize veriniz, bir de başımıza siz kontrol koyunuz, biz sizden ziyade iyi idare etmezsek o vakit başımıza vurunuz. Yine siz alınız koca bir Bitlis'i taksim ettiniz. Ne var bir parçasını da, mesela Selim'e veriniz... Bendenizin bu söz o gün bu gün hiç kulağımdan gitmiyor. Meselâ Selim'e bu sözü söyleten idaresizlikti. Baştan ayağa böyledir. Memleketteki idaremize güvenecek hiç bir yerimiz yoktur. Yani, en ufak bir teminatı yoktur. Bunun için çok rica ederim, bu Musul meselesini öyle bir ufak bir mesele zannetmeyiniz. Eğer Musul meselesi etrafa intişar eder ve Kürdistan'da gerek İngiliz propagandasıyla gerek İngiliz parasıyla bir çok şeyler yapılır ve orada bir çok esaslar zuhura gelirse bunu kolay kolay imha etmek imkânı yoktur. O vakit korkarım ki Şarkta da mühim vakayı cereyan eder, zannederim efendiler.

Efendiler, dertlerimi söyleyeceğim çünkü, tarih hiç olmazsa beni tecziye etmesin, tarih bana lânet etmesin.

Kürdistan'da cereyan edecek mühim vakayı yalnız İngiliz vasıtasıyla olmaz. Maalesef, maalesef başka vasıtalar da vardır. Efendiler, biz emin değiliz. Ne kadar emniyet ederseniz ediniz, bunlar hamamdaki birtakım oyuncaklardan - sabun şişinilir gibi olan oyuncaklardan - değildir. Efendiler güvenilecek bir şey vardır. Ne şu, ne bu; kendi kuvvetimiz. Güvencek bir şeyimiz vardır ne şu ne bu. Efendiler kendi kuvvetimiz bizim güveneceğimiz şey kendi kuvvet ve kudretimizdir. Bunun için Musul meselesini âtiye tâlik etmek, aradan zaman geçirmek, zan ederim, doğru değildir. Eğer haricen mühim vakayı cereyan edeceğinden korkuluyorsa ve harpte muvaffak olamıyacağımız kanaati varsa, Heyeti Vekile de Musul'un bir sene sonraya teklifine muvafakat ediyor. Niçin Musul idaresiyle bir idarei müştereke sokmuyorlar? Hiç olmazsa bir sene sonraya talik edelim. Fakat bunu müştereken idare edelim. Bizden hiç böyle bir teklif yok. Her şeyi onlara bırakıyoruz ve çekiliyoruz. Yani bendeniz böyle bir şey olsun demek istemiyorum. Fakat, hiç olmazsa en son şeklinde bunu bir sene sonraya talik ediyoruz. Bu memleket bizimdir. Bizi çıkarıyorsunuz, siz idare ediyorsunuz. Bu

nasıl taliktir, anlamıyorum? Efendiler, Musul'u Cemiyeti Akvama bırakıyoruz. Bu Cemiyeti Akvam meselesi nereden çıktı? Ben bunu bir türlü anlamıyorum. Cemiyeti Akvamla bizim alâkamız vardır. Cemiyeti Akvam Avrupa'da birtakım hükümetlerin mümessillerinden teşekkül etmiş bir Cemiyeti Akvam varmış. Bunu biliyoruz. Fakat Asya'daki hükümetlerden bir mümessil Cemiyeti Akvamda gösterebilir misiniz? Yok. Bizim onunla ne alâkamız vardır?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bravo; bravo...

MUSTAFA DURAK BEY (Devamla) — Efendiler, biz Cemiyeti Akvama gidersek, bunun altından hukuki bir mesele çıkıyor, ki bu ciheti bendeniz hukukçulara bırakıyorum. Yalnız söylemekle iktifa ediyorum. Avrupa'nın Cemiyeti Akvamın memleketimizde bir hakkı kazası oluyor. Belki hukukçularımızın hatırına geliyor ve belki de bunda aldaniyorum. Belki hukukçuların hatırına geliyor, belki de gelmiyor. Bu ne demektir? Biz Cemiyeti Akvamı nasıl kabul edebiliriz. Bizden de mümessiller oraya gider. Dünyada bir muvazene teşkil eder. Biz de oraya dahil olabiliriz. Fakat şimdi bizim Cemiyeti Akvamla ne alâkamız vardır, ne veremiz var. Onun için bu Cemiyeti Akvam meselesinden de bendeniz bir şey anlamıyorum. Çünkü orada verilecek karar daima bizim idamımızdır. Başka bir şey değildir.

Efendiler, bir ekalliyetler meselesi vardır. Ekalliyetler meselesi temas ettiğimiz vakit memleketimizde ekalliyetlere yeni yeni imtiyaz verildiği görülüyor ve hepimizde aynı kanaat vardır. Bütün dünyada, beynelmilel bir ekalliyet mesali vardır. Bütün dünya neye tabi ise, bizim de ona tabi olmağımız lâzım gelir. Bunun için muahede ahkâmına ithaline vesaireye lüzum görmüyorum. Eğer bizim memleketimizde onlara fazla bir rüçhan veriliyorsa, tabii bu memleketin istiklâli ile kabili telif değildir. Senelerden beri kapitülasyonları attık diyoruz, bağırıyoruz. Bir taraftan atıyoruz, diğer taraftan bazı kayıtlarla yine bazı şeyler kabul ediyoruz. Bazı kayıtlarla memleket bu gibi tehlikeleri kabul ediyor. Bunun manası yoktur. Düveli müttefika bizden bir tazminat istiyor. Hangi tazminatı istiyorlar? Biz düveli müttefikanın hangi memleketinde bir taşını yıktık? Biz düveli müttefikanın hangi yerine gidip bir divarını yıktık? Ne gibi bir zarar yaptık? Efendiler, kendileri on seneden beri memleketimizin her tarafına sokulmuşlar, yılanlar gibi, akrepler gibi zehirliyorlar, yıkıyorlar, yakıyorlar, asıyorlar, kesiyorlar. Memleketimiz baştan

başta harabeden başka bir şey değildir. Ne tazminatı veriyoruz? Kim kime tazminat verecek efendiler? Tazminat veriyoruz. Tazminatın manası nedir? Bir ecnebinin bir evi yakılmış, benim kırk köyüm yıkılmıştır, değerinin bilmem hânümanı harap olmuş? Ne tazminatı efendiler? Biz zaten bu tazminattan ve bu kapitülasyonlardan verilen bu zararlardan kurtulmak için bu kadar fedakârlık yaptık. Bunlar yine başımızda bir belâ olacak ise bizim mezavimiz nedir efendiler? Efendiler Yunanlılardan biz hiç bir tazminat istemiyoruz. Yani düveli müttefika bize diyorlar ki siz Yunanlılarla anlaşın. Biz Yunanlılarla ne ile anlaşacağız, bunun kuvvei teyidiyesi nedir? Bugün yok ki bugün Atina'ya giderek Yunanlılardan tazminat alalım. Buna imkân yoktur. Nasıl alacağız? Düveli müttefika kendi tazminatlarını alır, benim memleketim için vermez. Yunanlılar da hiç hakları olmadığı halde gelip memleketimizi baştan başa yakar, nüfusumuzu katleder, ırz ve namusumuza dokunur, memleketlerimizi yakar, yıkar gider. Düveli mütelife bunda bitaraf kalır, bunun ne manası var? Efendim, bu projenin manası var.

HASİB BEY (Maraş) — Karaağaç'ı bir şerit olmak üzere veriyorsunuz.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Evet, Karaağaç'ı bir şerit makamında olan yeri onlara verir. Niçin? Heriden, öteden gitsin. Bunların manası yok efendim.

Boğazlarda bir sıhhiye komisyonu olacaktı ve bu da Cemiyeti Akvama rapor verecekken efendiler, ben bunu da mütehassıslarına bırakıyorum. Bunun manasını ben bilmiyorum; belki iyidir, belki kötüdür. Efendiler, sözümü ikmal etmeden evvel şurasını arz edeyim ki burada cereyan eden müzakerede iki şey var ki daha Heyeti Aliyenizin tamamıyla malûmatı olamamıştır. Benim malûmatım var mı? Hayır benim de yok. Yani bendeniz malûmatı olmayanlarla beraberim. Rauf Beyefendi burada olsa idi, daha iyi olurdu.

REİS — Hariciye Vekili İsmet Paşa buradadır.

M. TURAK BEY (Devamla) — Efendiler, bir proje vermişler, ona mukabil bir proje verilmiş. Burada da her ikisinin ortası bulunmuş, bunu gördük. Orada verilen proje nedir? Onu bilmiyoruz. Yalnız burada murahhas paşalar, beyler oradan hareket etmeden evvel bir celse hafiye Rauf Beyefendi burada bize okumuştur. Fakat acele olarak okuduğundan dolayı hiç birimizin de hatırında lâıkiyle doğru kalmamıştır. Arkadaşlar vakit vakit sorduğunda Rauf Beyefendi kürsüye çıkıyor, efendiler biz bunu size

söyledik. Söylemiş müşavir beyler ve yahut murahas beyler çıkıp burada söyledikleri vakit, arada mukabil teklifleri söylediler. Belki bir iki maddesini söylediler. Fakat bendeniz hepsine dair malûmatım yoktur, vermedi. Efendiler Heyeti Vekilenin tespit ettiği bir proje var. Buna dair hangi birinizin malûmatı var? Hiç birinizin. Müzakerenin uzamasına asıl bir de sebep budur. Eğer o projeyi bendenize vermiş olsalardı ve diğerini de bize vermiş olsaydılar daha ariz ve amik tetkik ve tahlil ederiz ve sözlerimizi gayet kısa ve onlara hasrederek söyledik. Fakat efendiler bugün hiç birimiz kani değiliz, bu mudur öteki midir? Ha; şimdi bunları getirmediklerindeki sebep ve hikmet bendenizin bundan anladığım şudur: Efendiler, bize bu mukabil projeyi verdikten sonra murahaslarımız Lozan'da müzakerenin inkıtayı ve yahut teklifi sıralarında üç, dört gün zarfında murahaslarımız Lozan'da müzakerenin inkıtayı veya taliki ennasında üç dört gün zarfında murahaslarımız orada mukabil bir proje vermişlerdir. Fakat projede birtakım fedakârlık yapılmıştır. Halbuki Meclisi Âli böyle bir fedakârlığa asla salahiyet vermemiştir. Evet Meclisi Âlinin bu gibi fedakârlığa salahiyet vermediği arkadaşlarımızın Heyeti Umumiyenin çoğunun burada söylediği sözler zabıtlarda mevcuttur.

Efendiler; şimdi bir yaydır, okdan çıkmıştır. (Ok yaydan sesleri.) Efendiler iyi hatırlınızdadır ki, diğer arkadaşlarımız da bu noktaya temas etmişler, bendeniz de temas ediyorum. Rauf Beyefendi söylediği zaman arkadaşlarımız heyecana geldiler, dediler ki; ne demek oluyor, böyle bir salahiyet verdiniz mi? Rauf Beyefendi, asla böyle bir salahiyet vermemişizdir. Belki gazete havadisi olabilir. Bu da olsa ben buna ehemmiyet vermeyiniz. Kendileri hareket etmişlerdir. Üç gün sonra, buraya gelirler kendilerini dinlersiniz ve ona göre kararınızı verirsiniz. Efendiler, bu mesele nin şimdi bir neticesi vardır. Orada mukabil proje verilmiştir. Belki bir anlaşma olmuştur veya olmamıştır. Fakat zaman zaman çıkıp diyorlar ki, kabul edilmiş bir şey yoktur. Fakat, anlaşılmış ihsas edilmiş, çıkmaz bir sokağa girmişsin. Mesele buradadır. Efendiler, bunun için bendeniz şimdi kendilerine bunu bir hiyanet ederek yaptınız demek fikrinde değilim ve isnat da edemem. Böyle bir söz söylemek salahiyeti yoktur. Temizdirler, hiç şüphem yok. Fakat, belki bir hüsnü niyetle yapmışlardır. Böyle hüsnü niyetle bir fedakârlık yapmışlarsa çıksın, hüsnü niyetlerini bize söylesinler, onun üzerine münakaşa yapalım. Fakat söylemiyorlar ve söylemediklerinden dolayı meseleyi uzattıkça uzatıyoruz. İhtimali bendeniz buradan

indikten sonra Rauf Beyefendi gelir derlerki, efendiler hepsini söyledik, daha ne söyleyeceğiz. Bendeniz bunu şuna benzetiyorum. Affınıza mağruren demeyiniz ki, hikâye söylüyorsun. Vaizin biri vaz söyleyken otemaata demiş ki; efendiler, ağalar benim söyleyeceğimi biliyor musunuz? Biliyoruz demişler. Daha ne söyleyeyim, biliyorsunuz demiş. Bilmiyoruz demişler. Peki bilmeyene ne söyleyeyim. Canım kimimiz biliyor kimimiz bilmiyoruz demişler. Ey canım bilen bilmeyene öğretsin, demiş. Tıpkı böyle söylüyor. Efendi bilmiyorum bize açık söyle. Rauf Beyefendi burada çıkıp zaman zaman bize telâş gösteriyor.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Yok, yok telaş yok.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Sıçrama hareketidir, o.

M. DURAK BEY (Devamla) — İşte söyler söylemez telaş ettiler, kalktılar yerlerinden, yerlerini değiştirdiler. (Handeler) Efendiler, bu telaşın manasını bendeniz anlamıyorum. Nedir telaş? Eğer Meclisin efkârı umumiyesini öğrenmek istiyorsanız efkârı umumiye pek bâriz ve pek açıktır. Bir haftadan beri çok şey alabildiniz. Efendiler, Heyeti Vekile arasında buraya çıkıyor Rauf Beyefendi diyor ki, efendiler İstanbul vaziyeti mühimdir. Efendiler Trakya vaziyeti mühimdir. Akşamda sabahda bir karar ittihaz etmezseniz mühim bir tehlike karşındayız. Çok rica ederim, Rauf Beyefendi o tehlikeyi niçin söylemiyor sunuz? Rauf Beyefendi acaba burada bulunan arkadaşların senin şifre kâtiplerinden daha aşağı mıdır. Daha itimatsız mıdır?

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Reis Paşa Hazretleri doğrudan doğruya bana hitap ediyorlar, müsaade buyurursanız iki kelime ile cevap vereyim.

M. DURAK BEY (Devamla) — Sonra cevap verirsiniz.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Böyle müzakere olmaz yani...

M. DURAK BEY (Devamla) — Telaş buyurmanın telaş...

REİS — Efendiler, hatip arkadaşlarımız şahsi muameleler yapıyorlar. Bittabi karşısında bulunan da cevap vermek mecburiyetinde kalıyor. Halbuki hatipler evvela söz söylesin, ondan sonra Heyeti Vekile de cevap versinler. Malumu âliniz bu gibi şeyler bizim Nizamnamei Dahilimize girmiyor. Çok rica ederim noktaî nazarlarını tamamen izah etsinler ve bu gibi muhaverelelere meydan vermesinler.

M. DURAK BEY (Devamla) — Reis Paşa Hazretlerinin beyanatlarını kemali hürmetle dinledim. Bendeniz ne şahsî bir şeyle ve ne de sadet haricinde uğraşıyorum. Bendeniz Rauf Beyefendiye hürmet ederim ve kendilerinin kalplerine hürmet ederim, ki kendileri de beni severler. Aramızda bir şey yoktur. Bendeniz Rauf Beyefendiye hitap...

REİS — Bendeniz, efendim öyle söylemedim. Bendeniz söylüyorum, ki muhavereyi icabettirecek tarzda idarei kelam edilmesin. Çünkü diğer taraf da söylüyor. İş uzuyor. Onu izah ediyorum.

M. DURAK BEY (Devamla) — Bendenizin Rauf Beyefendiye hitap etmeliğim, Heyeti Vekileye hitap etmek demektir. Tabii bütün arkadaşların ismini anlatacak değilim. Efendiler burada herhangi yaptığımız bir müzakere, vermiş olduğumuz herhangi bir kararla efendiler, insafa davet ediyorum. Rica ederim, istihdam ederim; söyleyiniz hangisi dışarıda işitilme-

miştir? Biz mi söylüyoruz? Hayır efendiler. (Gazeteler yazıyor sesleri). İstanbul'dan buraya Sultan Hamit'ten kalma, Sultan Reşat'tan kalma, Vahidettin'den kalma, Meşrutiyetten kalma, malumundan kalma, meçhuliyetten kalma kimseler geliyorlar, burada bir vazifeye giriyorlar. (Mecliste yangın var sesleri) (devam sadaları).

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Devam ediniz Durak Bey, Meclis yanarken de müzakereye devam etmişler, desinler.

M. DURAK BEY (Devamla) — Arkadaşlardan kimse kalmadı. (Devam sadaları)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Reis Paşa, rica ederim usul hakkında bir şey arz edeceğim.

REİS — Eğer söze devam edilmek lâzım gelirse söz Durak Beyindir. Binaenaleyh celseyi beş dakika tatil ediyorum.

Hıtam Celse Saat : 11.30

İKİNCİ İÇTİMA

Açılma saati : 11.35

REİS : Reisisâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

KÂTİP : Hakkı Bey Van, Hüsnü Bey (Bitlis)

REİS — Efendim celseyi açıyorum. Söz Durak Beyindir.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler demin söylediğim sözlerin şurada kaldığı fikrindeyim. Hükümetin telaşı bazı mukarrerat vesairenin ifşaatı etrafında dolaşüyor. Bendeniz zannediyorum ki ifşaat Meclisi Âliden olmuyor. Ben diyorum, ki dün Ferit Paşaya hizmet eden adamlar, evvelki gün bilmem hangi hükümete hizmet eden adamlar, tetkiksiz, tahkiksiz en mühim yerlere tayin olunmuştur. Hükümet bizden saklamasın. Maiyetlerine aldığı yeni adamlardan beklesinler. (Alkışlar) Acaba hükümet, Meclisi Âlideki her hangi bir arkadaşı kendilerinden daha az mı vatana merbut hissediyorlar? Bendeniz burada şimdiye kadar söylediklerimi şimdiden sonra söyleyeceklerimi şu suretle söyleyeceğim. Herkes aynı kanaatinden ayrılmayacaktır. Yalnız vatan mebusu vardır. Efendiler, grup mebusu yoktur. (Doğru sesleri) Çünkü vatan tehlikesi karşısında grupun bir

mekvii yoktur. (Bravo sesleri) (Alkışlar) Bu mesele karşısında grup namına söz söyleyenler vatana ihanet ediyorlar. (Bravo sesleri) (Alkışlar) Biz grup hissiyatından bütün bütün tecerrüt etmişiz. Böyle bir sırada grup namına söz söyleyen bulunuyor. Benim burada söyleyeceğim sözler vatanî, vatani, vatanî olduğu için, çok rica ederim, şahıslarına hürmet ettiğim arkadaşlarım gibi, heyeti murahhasanın, Heyeti Vekilenin hepsinin şahsına hürmet ederim. Ne çareki vatan acısını duyduğum için bütün sözleri vatan hissiyle söylemek mecburiyetindeyim. (Devam, hay, hay sesleri) Bir daha tekrar etmişim. Hükümet telâş göstermesin, mesuliyet varsa hükümet ve bize vardır. Daima bu söz yükseliyor. Burada teşekkül ettiğimiz günden beri içimizden ayırdığımız vekiller bize yabancı nazariye bakıyorlar. (Bravo sesleri) Efendiler, biz yabancı değiliz, onlar da yabancı değildir. İçimizden onları çıkarmışızdır. Bizim Vekillerimizdir. Bizimle beraber asil olmakla beraber, vazidede bizim vekillerimiz-

dir. Onlar bizim asil olduğumuzu unutuyorlar. Unutmasınlar. Söylemek benim vazifemdir. (Devam sesleri) İyi hatırlınız ki bir gün burada Rauf Beyefendi bu kürsüde söz söylerken, iş Teşkilâtı Esasiye Kanununa aksetmişti. O arada ben deniz fırladım sordum ve dedim ki; Reis Beyefendi; çünkü İcra Vekilleri olmak dolayısıyla Reis Beyefendi Hükümetimizin şekli nedir? Bana mulûmat veriniz. Fakat maalesef şurada Hükümetimizin şekli teşekkülüne göre hiçbir malûmatta bulunamadı ve bugün de bulunamayacaktır. Eğer bugün yine söylerse alınıtı öpeceğim. Teşekkür edeceğim. Biz hükümetin şeklini unutuyoruz. Bizim hükümetimizin şeklin bundan evvelki Babiâli Hükümetini şekli değildir. Bizim hükümetimizin şekli Teşkilâtı Esasiye Kanununun bize verdiği ilhamattır. Yeni şekilde bir hükümettir. Hiç kimsenin şimdiye kadar anlamadığı bir hükümettir.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Yani biz de anlamadık şekli ya...

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendiler; biz kendimizi anlarsak şeklimizi anlarız. Şeklimiz şudur, hiç kimseye benzememek ve hiç kimseye benzemekle beraber terakkiye doğru atılmak, müşavere ile, müzakere ile iş görmek. Hepimiz vatan kaygusuyla çırpınıyoruz. Onun için ben deniz zannediyorum ki heyeti murahhasanın da aforine mağruren söylüyorum - Konferansta pek yanlış bir surette hareket etmişlerdir. Eğer ben deniz konferansta sizin başmuraahasanız olsaydım, bir dakikalık böyle ihtimal veriniz, efendiler benim konferansta söyleyeceğim söz ve açacağım zemin şu idi : Orada karşıma çıkan efendiler, ha istitraden şunu söylüyeyim, ondan sonra söyleyeceğim. Efendiler, biz heyeti murahhasamızı buradan İstanbul'a gönderirken pek yüksek yerden uçarak gönderiyorduk, çünkü muzaffer ordumuzun süngüsü parlıyor, duruyordu. Elhamdülillah şimdi de parlıyor. Zannediyorum ki murahhaslarımız orada mühim iki sima belirecek. Bundan birisi Lort Gürzon, diğeri İsmet Paşa Hazretleri idi. Çünkü muzaffer bir ordunun muzaffer bir murahhası gidiyordu.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — O da hata idi.

M. DURAK BEY (Devamla) — Fakat efendiler maalesef kalbimizdeki o büyük ruh söndü, ateşi gitti. (Sönmez, sönmez sesleri)

Şimdi geçiyorum esasa. Ben deniz başmuraahas olsa idim şöyle diyecektim: Vevlevki Fransızca bilmeyeyim, velevki İngilizce de bilmeyeyim, fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinin murahhasıyım, nasıl ki,

efendiler Lort Gürzon bir kelime. şittiğimize göre, konferansta bir kelime Fransızca tekellüm etmiyormuş ve yanındaki tercümanı varmış, kendine söylüyormuş ve tercümanı gayet müdekkik bir adammış, aldığını gramafon gibi satıyormuş efendiler. Lort Gürzon da Fransızca biliyor. Fakat söylemiyor. Ne için? Çünkü ben İngilizim diyor. İngiliz olduğumu göstereceğim, diyor. Fakat ben oraya bir Türkçe ve Türk olduğumu da konferansta göstereceğim efendiler. Ben deniz konferansa gitmiş olsaydım bu çizimle, bu kalpağımla gitmiş olacaktım. Benim teessürlüğüme hamletmeyiniz, taassupkan söylemiyorum. Fakat Türklüğü orada Türk olarak temsil edecektim. (Durak Bey olmamış mı öyle sesleri) Zan etmiyorum efendiler, orada söyleyeceğim söz bu di. Efendiler siz bizi buraya davet ettiniz, biz kendiliğimizden sizden buraya bir şey dinlemek için gelmedik, biliyorsunuz ki, senelerden beri dünyanın hiç göstermediği fedakârlıkları göstererek bir zafere kavuştuk. Bizim zaferden muradımız sizin memleketinizi yağma etmek, talan etmek, yahut sizin memleketinize gelmek, sizin memleketinizden para çalmak ve sizden bir şey istifa etmek değildir. Efendiler, bizim maksatlarımız şudur : Biz evimizde oturuyoruz. Rica ederim, sizden evimizde istiklâli istiyoruz. Biz evimizi muhafaza etmek istiyoruz. Nasıl ki siz evinizi muhafaza etmek istiyorsanız biz de sizin gibi istiyoruz, kendi evimizde Fransızların İngilizlerin, Amerikalıların kendi memleketlerinde, evlerinde yaşadıkları gibi, sizin gibi evimiz de rahat ve müstakil olarak oturmak yaşamak istiyoruz. Sizden fazla istemiyoruz. İhsan istemem. Evet o vakit onlar da bu zemin üzerinde bir münakaşa açarsa, yine açacaklardı zannedirim, Meclisi Âlinin vermiş olduğu salâhiyetin mefhumundan başka bir şey değildir. Ya bunun üzerinde bir zemin açılır müzakereye girişecektik ve ilâhiri. Müzakerenin manası vesairesi bu kadar. Efendiler maatteessüf Avrupalılar asırlardan beri âdetimiz gibi, asırlardan beri zihniyetimiz gibi karşılarında yine zannettiler ki, küflenmiş, zehirlenmiş Babiâli murahhasları var zannettiler. Emin olunuz efendiler, bunda bizim hatalarımız çoktur ve büyüktür. Efendiler, biz Türkiye Büyük Millet Meclisinin ruhunu orada temsil edemedik. Eğer temsil edebilmiş olsalardı, zannediyorum ki, daha iyi bir proje ile daha esaslı, daha iyi lisanla murahhaslarımız dönecekti. Maatteessüf bu geçmiştir.

Efendiler; bugün de görüyorum ki; Heyeti Vekilenin, heyeti murahhasanın orada görüşmüş, konuşmuş olduğu ve vermiş oldukları proje ki belki anlamışlardır. O projenin etrafında anlaşmak için ve müm-

kün olduğu kadar kabul ettirmek için Meclisten bir salâhiyet almak istemiyorlar. Efendiler, bir kere Meclisi Âli bu hususta salâhiyet lüzumunu ve bir karar vermek lüzumunu his etmiyor. Bendeniz zannediyorum ki; bizim görüştüğümüz, konuştuğumuz bir karar vermek için değil, bir müdavelei efkârdan başka bir şey değildir. Efendiler, Heyeti Vekile ara sıra buraya çıkararak kendilerinin yapmış olduğu, çizmiş olduğu projede ısrar ediyor ve bunun iyi bir netice vereceğini de ihsas ediyor. Yani kanaatlarında aldanmadıklarını bize ihsas ediyorlar. Bendeniz zannediyorum ki, Heyeti Vekile de insandır. Onlar da lâyuhti değildir. Hata ederler. Efendiler; hata ettiklerine delil mi ararsınız? Size canlı bir misal söyleyeyim. Efendiler, Sakarya Muharebesinden evvel Altuntaş Harbi hatırınızdadır. Bunu söylemek mecburiyetinde kalıyorum. Çünkü tarihin gizli sayfalarında unutulmuştur, belki de unutturulmuştur. Unutturulmak isteniyor. Fakat zamanı gelecek bu hakikat meydana çıkacak, burada tezahür edecektir. Zamanı olmadığı için şimdiye kadar açmak istemiyordum. Bugün bundan yerinde bahsetmek lüzumunu hissettim. Efendiler bendeniz zannediyorum ki, söyleyeceğim ve misal ile anlatacağım. Bugün de Heyeti Vekilenin o zamandaki vermiş olduğu kadar gibi kuvveyi maneviyesinin kırık olduğuna hükmederdim.

NEBİL EFENDİ (Karahisar) — Vak'a nedir?

M. DURAK BEY (Devamla) — Arz edeceğim. İyi hatırınızdadır ki, Eskişehir düştükten sonra ordumuz perişan vaziyete girmişti. Daha doğrusu ordumuzun bir kısmından haber alamıyorduk. Burada da panikler başlamıştı. Efendiler, her iki hadisata intizar ederken, bir gün bir Cumartesi günü idi zannediyorum, Temmuz 28 de olacak (18 sesleri) Aynı zamanda Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi de bulunuyorlardı. Bu kürsü muallaya çıktılar ve bize hitap ettiler. Hatırında kaldığına göre, arz edeceğim. Dediler ki, efendiler, maalesef harbin birinci safhasını gaib ettik ve vatanımız pek müşkül safhaya dahil olmuştur. Ordu da Ankara, Konya, bekçisi değildir. Ordu icabatı askeriyeye göre harb eder ki, doğru buyurdular. Efendiler sizin burada yükünüz ordunun vaziyetini işgal ediyor. Vaktimiz dardır. - aynen iadelerini söylüyorum - Sekiz gün kadar vaktimiz ancak ya vardır, ya yoktur. Her halde Heyeti Vekile de bunun üzerinde konuşmuştur. Meclisi Âli her halde Kayseri'ye gidecektir ve bu kararı bize tebliğ etmiştir.

BASRİ BEY (Karesi) — Sivas'a gitmek isteyenler de vardı.

M. DURAK BEY (Devamla) — Ve Meclisi Âli burada buldukça ordu daima Meclisi Âliyi muhafaza için ona göre tertibat alır. Halbuki orduyu serbest bırakmak lâzımdır. Belki efendiler biz Sakarya'da harp edemeyiz, - zabıtlar meydanda mevcuttur - belki verebilirsek Kızılırmak'ta bir meydan muharebesi vermek ihtimali mevcuttur. Zannediyorum ki bizi de biraz ne derler ona; saçmak... (İskandil sesleri) Efendiler; iyi bilirsiniz ki, o vakit, Meclisi Âliniz feverane geldi ve lâzım gelen sözlerini söyledi. Söyledi mukarrerat ittihaz etti ve dayandı. İşte bu zafer o günün zaferidir.

SIRRI BEY (İzmit) — Durak Bey; o zaferin kavramını sen ve Hakkı Hami Beydir. Meclis size müteşekkirdir.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Estağfurullah, hüsnü teveccühünüze teşekkür ederim. İşte bariz bir misal. O vakit Heyeti Vekilenin Reisi bulunan zatı muhterem ve o vakit ordunun en mühim ricali, bir uzuv bulunan bir zatı muhterem kanaatında aldanmış idi. Eğer bu Meclis onların sözünü tutmuş olsaydı, bugün ne biz ve ne hükümet ve ne de âlemi islâmiyet meydana vardı. Efendiler öyle ise Heyeti Vekilenin aldanmak, aldanmak demiyelim de hata etmek ihtimali mevcuttur. Şu halde Heyeti Vekileye bir levhâ, bir levha burada söyleyeceğim ve onu odalarına assınlar ve o da şudur: Lâyuhtilik tab'ı beşerle kabili telif görülemez. «Veşavirihum fil emir» ayeti kerimesi nasıl burada yazılı ise, Heyeti Vekilenin muhterem azaları da böyle mühim umurda olan işlerde bu levhaya atfı nazar etsinler. Efendiler, ben lisanım döndüğü kadar söylüyorum, ne bir arkadaşımı tenkit etmek isterim ve ne de başka arkadaşlarının beni tenkit etmesine mütehammilim. Rica ederim, bunlar ayıptır, çirkindir. Her arkadaşınız burada aynı memleketin ruhu, aynı memleketin kurbanıdır.

İSMAİL HAKKI BEY (Burdur) — Anlamadık Durak Bey...

M. DURAK BEY (Devamla) — Efendim; maatteessüf şimdi canım sıkıldı, söyleyeceğim (Söyle sesleri) Burada arkadaşlarımızın içinde bazıları kendilerine imtiyaz veriyorlarmış. Efendiler, imtiyazlı mebus yoktur. Bakınız efendiler, bir gün bir sual varit olmuştur. Söylemeye teeddüp ediyorum. (Söyle sesleri) dediler ki, beyler; sizin içinizde bir kaç kısım mebuslar varmış, bunlardan bir kısmı 300, bir kısmı 200, bir kısmı 100 lira alıyormuş yine bir kısmı da elli lira tahsisat alıyormuş.

Vallahülazim, namusuma kasem olsun, bu sual bana varit olmuştur. Bu nedir, bunun manası nedir beyefendiler?

Eğer kendimize dışarıda bir paye veriyorsak, yani benim imtiyazım filan dır, filan hakkındadır diye söylüyorsak bunlar ayıp şeylerdir. Bunları yapmayalım. Arkadaşlar bir birimizi tenkit etmeyelim. Biz vakta bir kısım arkadaşlarımıza fazla hürmet ediyoruz. Hürmet mukabildir. Her hangi arkadaşım bana hürmet ederse, ben de ona dört misli hürmet ederim. Fakat bana hürmet etmeyenin benim yanımda yeri yoktur. Her arkadaşımız burada lisanı döndüğü kadar söyler. Bir tenkittir tutmuşuz. Nedir bunun manası? Efendi beni tenkit ediyorsun. senin bir şey bildiğin yok.

RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Kim Durak Bey?

M. DURAK BEY (Devamla) — Kim ise ona söylüyorum. Hulâsa ediyorum. Ayıp geldi.

Efendiler; bize vermiş oldukları proje hakkında da bir nebze bahsedeceğim. Ne yapmak lâzım gelirse yaparsınız. Bu projenin bir kıymet ve ehemmiyeti yoktur. Bu bir paçavradır. Ben bunu işte attım. Paşamızın orada verdiği projenin tamamı ne olduğunu bilmediğim için onun hakkında bir şey söylemeyeceğim. Heyeti Vekilenin hazırladığı mukabil projenin de ne olduğunu bilmediğim için, maalesef vâkıf olmadığım ve olamayacağımız için bunun hakkında da bir şey söylemeyeceğim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Mevaddı aşere.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Benim söyleyeceğim bir şey vardır. Bir söz vardır. Biz bir çıkmaza doğru gidiyoruz. Bu çıkmazdan nasıl kurtulabiliriz? Bunun çaresi nedir; harp mi edelim kurtulalım, sulh mu edelim kurtulalım? Bendenizce şimdilik ne harp ve ne sulh. Ya ne? Elbette bir şey efendiler. Bendeniz şunu diyorum. Oyun, tekrar oyun. Türkçede bir şey var. İsmet Paşa Hazretleri ordu başına. Efendiler İsmet Paşa hazretleri yarına kalmasin, bugün ordu başına dönsün. Biz daha Paşa Hazretlerinden çok mühim vazife bekliyoruz. Efendiler, İsmet Paşa Hazretleri ordu başına gidecek olursa, siyaseten Avrupa'da mühim ve büyük bir tesir yapacaktır. Buna hiç şüphe yoktur. Efendiler, eğer müzakereye kapı açmak lâzım geliyorsa, ki lâzımdır. Bendeniz lâzım değildir demiyorum. Bunlar hiç, sıfır. Heyeti Vekilenin hazırladığı sıfır, murahhasların vermiş olduğu mukabil proje olarak sıfır. Biz yeniden bir teklifte bulunacağız, misakı millî istiyoruz. Sulha muhtacız, gece

gündüz arzumuz da sulha teşneyiz. Fakat bir şartla; bizi evimizde rahat bırakacak mısınız, yaşatacak mısınız? Eğer bizi evimizde rahat oturtmak ve serbest yaşatmak üzere bir zemin açmak istiyorsanız, biz hazırız ve illâ başka türlü yok. İşte sana ekli bu. Bunun başka ikinci bir şeklini bendeniz görmüyorum. İkinci bir şekle gidecek olursak, harbe sürüklenip gideceğiz ve memleketi berbat edeceğiz ve yahut istiklâlimizi gaib edeceğiz. Efendiler, her hangi bir şekilde olursa olsun mesaili iktisadiye ve arazi meselesinden vesairenden istiklâlümüz bununla tahtı teminde değildir. Bu millet ne bugün ve ne de yarın burada bu yükün altından çıkamaz ve çıkacak imkân yoktur. Malî mesele karşı yine onlara söyleyeceğimiz sözler vardır. Türkler hiç bir vakitte borçlarını inkâr etmez. Daima kahramanlıkta ve sadakatte birinciliği kazanmıştır. Ahde vefada birinciliği kazanmıştır. Fedakârlıkta birinciliği kazanmıştır. Şimdi bizim yapacağımız bir şey vardır. Borcumuz mu var, baş üstüne borcumuzu vereceğiz. Fakat bizi öldürecek bir vaziyet ihdas etmiyeceksiniz, bizi yaşatacak bir vaziyet vereceksiniz ki, biz de borcumuzu vereceğiz? Zaman vermek mi lâzım, ne lâzımsa bu yollardan sulh kapısı açacağız. Ne vakit ki memleketimizin kuvvei istihsaliyesi çoğalır, biz de o miktarda veririz ve içinden çıkarız. (Noksan söyledin, tamirat meselesini unuttun sesleri) Bendeniz arz ettim. Yani son söz olarak şunu söyleyerek kürsüyü terk ediyorum.

Bizim yapacağımız bir iş daha vardır. Bugün bu Heyeti murahhasamızın bu işi yapacağından bendeniz emin değilim. Eminsizliğim kendilerine midir? Haşa katiyen. Fakat onlarla bir dereceye kadar anlaşmışlar. Eğer bir daha biz bu heyeti murahhasaya salâhiyet verir ve oraya gönderirsek bizim istiklâlîmiz mahvolur. Çünkü bir anlaşma vardır. Çünkü onlar bazı şeylerde evet demişlerdir. Onun için heyeti murahhasamız reisi İsmet Paşa Hazretleri bugünden itibaren ordunun başına marş. Bendeniz kumandayı veriyorum. İster kabul etsin, ister etmesin (Handeler) Ondan sonra, Heyeti Âliyeniz Heyeti Vekile ve heyeti murahhasayı yeniden tayin edeceksiniz, yapacaksınız. Bir şey varsa birinci sual budur. Bizimle sulh müzakeresine girmek istiyor musunuz? Giriyoruz. Vereceğimiz şudur : Bizim istiklâlî tammımızı, bizim evimizde rahat yaşamak için bir zemini müzakere açılırsanız varız, hazır. Değilse yoğuz. (Alkışlar)

REİS — İki saniye müsaade ederseniz Mehmet Necati Bey (Lâzistan) ın bir takriri vardır onu okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Günlerden beri mevzuu münakaşa ve müzakere olan meseleyi iyice tenvir ve tazvih edebilmek için söz alan arkadaşların söz söyleyebilmesi ve söz söylemekte bulunan hutebanın da asıl maksat ve sadet dahilinde söz söylemesini teklif ederim. 6 Şubat 1339

Lâzistan

Mehmet Necati

REİS — Ümit ederim ki, arkadaşlar bunlara riayet edecekler. Buyurun Yusuf Ziya Bey.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Arkadaşlar mevzuun ehemmiyet ve azameti hakkında söz söylemiyorum. Çünkü ehemmiyeti de azameti de malûmu âlinizdir. Üç senedir kanlı cidal içinde biz mühim fedakârlığa katlanıyoruz. Kan döküyoruz, kurban veriyoruz. Bu cidalın ve bu verilen kurbanların dökülen kanların semeresi, fevaidi millet için nelerdir? İşte bugün bunu rüyet ediyoruz. Bu muhasebenin masası başındayız. Bendeniz de bu kanaatla bu kürsiye çıkmış ve söz söylemek istiyorum.

Evet vazifemi ifa etmek vazifei tarihiye ve vazifei vicdaniyemi bihakkın ifa etmekle atide vicdanımda duyacağım sızıları, acıları unutmak istiyorum. Arkadaşlar heyeti celilenize maruzatta bulunurken sesimi sadamı tarihe, ahlafa ithaf ediyorum.

Arkadaşlar, Lozan Konferansının akibeti malumesini haber aldığım zaman hiç de hayret etmemiştim. Çünkü o akibete muntazır idi. Evet Avrupa diplomatlarından, Avrupa siyasetçilerinden intizar ettiğim akibet idi. Beşeriyete şefkat, merhamet, beşeriyetin huzuru, sükûnu namına bir hareketi, tabiidir ki, onlardan beklenemez. O pazarın satılan metai daima aldatmak, aldatmak; temini menfaat etmektir. Ben; aldatanlara medîit bir intizardan sonra, bu defa Heyeti Vekilemizle karşı karşıya geldik ve o Heyeti Vekilemiz de müspet, muayyen olarak karşımızda mevcuttur. Müthalidir, mesuldür. O mesuliyet kelimesinin varlığına kail olduklarını söylüyorlar. Evet, işte bu heyet ile karşılaştım, evet işte o Heyeti Vekilenin kulaklarını dibinden yüksekte bağırın, çağırın teklif ve talebi vakii ile karşılaştım. Dün hayret etmezken bugün de kendimi hayrete düşmekten alamadım. Bu mütehayyır vaziyet içinde kendi kendime dedimki bilemem eyliyecek girye midir, hande midir?

Arkadaşlar Heyeti Vekile şu talep ile buraya geliyor. İsmet Paşa Hazretlerinin sözlerini söylüyorum. Diyor ki; sulh müzakeratı esnasında Avrupa murahhaslarına, diplomatlarına noktai nazarımızı kabul ettirmek imkânını bulamadık. Düşündük, müzakere et-

tik. Bu noktai nazarımız etrafında bazı fedakârlığa katlanmaya lüzum gördük. Mesaili mühimmemizi sıraya dizdik, ikiye böldük. Mesaili maliyeyi küfenin bir gözüne, mesaili arziyeyi diğer gözüne vaz ettik. Mesaili maliyede noktai nazarımızı müdafaa ile mesaili arziyede fedakârlığı düşündük, mesaili arziyenin bazılarından fedakârlık etmek ve mesaili maliyede nazarımızı tamamen müdafaa etmek lüzumuna kail olduk ve bu teklif ile Heyeti Celilenize geldik. «Yani Karağaç'ı mutlak olarak terk edecek, Musul'un halli keyfiyetini bir sene müddetle tâlik, tâvik edecek. Arkadaşlar Heyeti Vekilenin bu teklifi zahirisidir. Bunun altında bazı gizli fedakârlık da vardır. Meselâ Karağaç'ı mutlak olarak terk eden Heyeti Vekile Garbi Trakya'yı evvelinden terk ediyordu. Fakat ondan bahsetmiyor. Musul'u tâlik tâvik eden heyeti murahhasa giderken burada defaatla ihsas edildiği vehile, Cenup hudutları üzerindeki tashihattan hiç bahsetmemiş ve hiç bahsetmek istemiyordu. Bunlar da zımnî fedakârlıklardır. İşte arkadaşlar heyeti murahhasanın teklifinin birçok teferruatından sarfi nazar, zâhir bâtın teklifi üzerindeyim. Bendeniz şu teklif karşısında heyeti celilenize dönerek ve şu suretle arz edeceğim. Diyeceğim ki, arkadaşlar bu Meclisi Âlinin bir ahdı, bir umdesi vardır. Evet bir ahdı bir umdesi, bir hedefi, bir gayesi vardır. Bu gaye, bu umde, bu hedef ise misaki milli denilen raporda müspettir. Bu rapor ile müspet ve muayyendir. Arkadaşlar hal böyle iken bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu... Arkadaşlar tekrar ediyorum. Misaki milli bir rapordur. O her gün, her vesile ile ağzımızdan düşmeyen; yine her gün her vesile ile kutsiyeti, teyit, ahkâmının lâyetegayyer olduğu temin olunan ve yine her gün her vesile ile bir teminat senedi olarak gösterilen misaki milli bir rapordur. Bir beyanname, bir program değildir. Bu milletin, bu devletin hangi şerait dahilinde, hangi arazi üzerinde hangi hudutlar dahilinde yaşayabileceğini, bilâkaydüşart hür ve müstakil olarak idamei hayat edebileceğini gösterir bir rapordur. Ariz ve amik düşünülmüş bu milletin etibbaj hazıkası tarafından verilmiş bir rapordur. Hayat raporu, baka raporu, istiklâl rapordur. Efendiler; hal böyle, hakikat böyle iken bu hakikati hali içimizde bilmeyen yok iken, hattâ aramızda değil milletin arasında bilmeyen bir fert yok iken, Heyeti Vekilenin bu talep ve teklif ile buraya gelmesinin esbabı ve hizmeti nedir? İşte şayanı nazar olan bihakkın anlaşılmayan esrarâlut nokta, bu noktadır. Bu nokta üzerinde tetkikat yapmak ve bu noktadaki bütün esrara vâkıf olmak isterseniz arkadaşlar, İzmir'i işgalimizden sonra

sulh hareketi baştan başa tatbik ediniz. Orada çok anak, çok delâil, çok edille görürsünüz. Arkadaşlar Heyeti Vekile mesuliyet yüküne tahammül etmeyerek, mesuliyeti tasnif etmek kasdiyle buraya gelmiş olsaydı ben, bu hareketi pek tabii bulurdum. Fakat hareketindeki elâstikiyet şayanı nazardır. Ben zannediyorum ki, Heyeti Vekile hariçte, dahilde sulhperver görünmek, bizi ileri sürmek, bizi göstermek istiyor. Binaenaleyh arkadaşlar şayanı nazar, şayanı feessüf olan nokta, bu noktadır. İşte bu nokta karşısında, bu vaziyet karşısında tekrar ediyorum. «Bilemem eyliyecek giryre midir, hande midir?»

Arkadaşlar, asırlardan beri cihanın bütün uleması, hükeması bir muadelerin halli ile iştigal ediyor. « Hak mi kuvvete, yoksa kuvvet mi hakka galip?» İşte halli ile iştigal edilen muamele bu muadele idi. İşte bu millet, bu milleti temsil eden Heyeti Celileniz, yine bu milletin sayesinde, hakkı kuvvete galip suretinde bu muadeleyi hal etmiştir. Bu sureti hal cihanca ve bütün milel, akvamca haknahak teslim ve kabul edildi. Fakat bugün maalesef görülüyor ki bu muadele üçüncü bir sureti halle gidiyor. Siyaset cihanda her şeye galip. Evet arkadaşlar, hakkımızın kuvveti, hakkimizin kudreti bütün bunlara galebe çaldı. Fakat maatteessüf Heyeti Vekilemizin, murahasalarımızın siyaset işlerindeki acemilikleri bütün kazandığımız muvaffakiyeti heba etti. Havva etti. Arkadaşlar, açıkçası partiyi gaip ettik. Arkadaşlar bu gayri kabili inkârdır. Etrafına bir çok delâili müspite toplamıştır. Binaenaleyh hâlâ Heyeti Vekile, o zulmetlere, o pürüzlü yola müteveccihdir. Mütevekkildir. Fakat arkadaşlar rica ederim, biz o yola gitmeyelim. Aynı zamanda Hamidiye kahramanımdan, yemin ederim ki tarih bu günahlarla mestur çehreleri keşfetmeden evvel tarih önünde kendisi günahkâr görmesin. Şimdiden hareketini yapsın. Arkadaşlar, ben de sulh isterim, ben de sulhperverim. Hattâ en ziyade sulh isteyen her arkadaşımın daha sulhperverim ve sulh isterim. Çünkü; senelerden beri didişen, kan döken, kurban veren bu milletin sulhe ihtiyacını, sulh ve sükuna ihtiyaç şedidini her an her dakika hisseder dururum. Fakat temenni ettiğim sulhun bilâ kaydüşart hür yaşamayı, hiç olmazsa biraz gün görmeyi, hiç olmazsa rubu asır kadar olsun imtidat ederek gelmesini isterim ve bu şerait dairesinde gelecek her hang bir sulhu hürzican ederim. Fakat bugün gelecek, yarın inkisar bulacak bir sulhu kabul etmek kendimi aldatmaktır. Kendi kendimi aldatmak istemem. Arkadaşlar, bugün gelecek, yarın inkita bulacak her hangi bir sulhu terviç etmek, gün siyasetini terviç etmek demektir. Gün si-

yaseti ne demektir bilir misiniz? Arkadaşlar. Bu siyaseti bilir misiniz nedir? Ben yaşayayım, ben rahat edeyim, bundan sonra gelenlerin canı çıksın, benden sonra gelenler nasıl isterlerse öyle yapsınlar demektir. Hulasa istiklâl umdeleri ile bu Meclisi Âli, haşa ki, bu kanaati terviç etsin, onun şanı, bu Meclisi Âlinin şanı, böyle giden siyaseti terviç etmekten müteberradır. Arkadaşlar, Heyeti Vekilemizin teklifi malûmu, talebi malûmu tetkik edilince görülüyor ki bütün mesaili mühimmemizi müstehire halinde tetkik edilince görülüyor ki bütün mesaili mühimmemizi müstehire halinde tespit ediyor. Hepsini dursun, hepsi talik edilsin: nihayet budur. Arkadaşlar, zannedersem düşmanlarımızın istediği de budur. Lozan konferansının müzakeratını safha besafha takip ve tetkik edenler görmüşlerdir ki, İngiliz noktai nazarı da esasen bu noktaya vasil olmaya çalışmaktadır. Bu noktaya sarfı mesai etmişlerdir. Bugün aynı noktaya ve aynı noktai nazara giriyoruz. Efendiler, aynı noktai nazara giderken İngiliz siyasilerine dünyanın en müşkül işini halletmiş olmak sürurunu duyurduğumuzu unutmayalım. Bu bapta esbabı hikmet taharri edenlere, oyalamak, uyutmak siyasetinin etrafında bu noktayı bu hikmeti aramalarını tavsiye ederim. Arkadaşlar, oyalamak, uyutmak sözlerinin içinde çok gizli hakikatler, çok gizli siyasetler vardır. Eski Osmanlı Hükümetinin ruhu Avrupa siyasilerine pek fena bir kanaat telkin etmiş. Gladiston'un, şakirtlerine telkih edilen kanaat nedir, bilir misiniz? Arkadaşlar Türkler cahildir, birbirini tutmayan rivayet etrafında üzülmürler, yorgun düşerler, bizden, uğraşmaktan bezeler. Bir kere uyuştular mı dünya kopsa başlarını kaldırıp ne oluyor demezler, bir defa başlarını kaldırıp bakmazlar. İngiliz siyasilerine telkin edilen kanaatin ruh ve manası budur. Arkadaşlar bu gün aynı siyasi zikzaklara doğru gidiyoruz. Arkadaşlar siyasetimizi kuru ota teşbih ediyorlar. Nasıl bir ot ateş aldığı zaman âni bir feveran yaparsa, bizim siyasetimiz de böyle imiş. Bir kere, parlayıp söndüğü vakit, artık ateşden eser kalmadığı gibi, bizde de müdafaadan eser kalmamış. Arkadaşlar bu siyasi zikzaklar, oyalamalar bu siyasi oyuncaklar etrafında çok zararlar görmüşüz, son asır baştan başa bu misallerle doludur.

Binaenaleyh bu misalleri ben birer birer zikretmeyeceğim. Mısır'ın işgali, Mısır'ın akibeti hepsi gözümüzün önündedir. Temenni ederim ki bu siyasi tekerlemelere düşüleceğine eski Osmanlı İmparatorluğunun öldüğü haber verilsin eski, ihtiyar Osmanlı siyasetinin ruhu habisinin fenaya, tarihe karıştığını

söylesin. O sada ki Avrupanın kulaklarına aks edince saraya tutulmuş çocuklar gibi titrerdi. Bu gün sahada, sahai siyasette Osmanlı hükümetinin resmi tetfin ayını tamamlanmış ve yerine genç, dinç zinde bir Türkiye vardır. Öyle bir Türkiye ki elleri, kolları bağlanmış, elinden bütün varlığı alınmış.

Fakat, yine kıyam etmiş, yine kalkmış, yine hak k talep etmiş, yine bütün cihana varlığını göstermiş, mahrumiyetler, yoksulluklar içinde azim varlıklar, şanlı zaferler doğurmuştur. Avrupanın sadasına kulaklarını tıkamış, intizar devresi geçiren bir zafer vardır. Bunca şanlı zaferler, hala siyasetlerini, hala alıştırtıkları yolu terk etmeğe kâfi değilse denilsin ki, o alışmış olduğumuz yollar Türklerin şanlı süngüleriyle kapalıdır. Türklerin şanlı toplarıyla kapalıdır. Fakat maatteessüf arkadaşlar, bunlar söylenmedi, gayet zaif gösterildi ve bu netice elde edildi.

Arkadaşlar Heyeti Vekilenin teklifi penpe kitabın ihtiva ettiği mevaddı ayrı ayrı tahlil ederek maruzatta bulunmak istemeyeceğim. Yalnız müsaade ederseniz bir iki nokta üzerinde beyanı mütalaa edeceğim. Yalnız müsaade ederseniz yalnız bir iki nokta üzerinde beyanı mütalaa edeceğim.

Heyeti celilenizin her birine ayrı ayrı tevzi edilmiş olan haritalardan bir tane de bendenize verilmiş. Bu harita garbı Trakyayı ihtiva ediyor. Garbı Trakya'da dini bir, ırkı bir, lisanı bir olan arkadaşlarımızın azim mevcudiyetini gösteriyor. O azim mevcudiyet arasına karışan ecnebi mevcudiyetleri bir sinek bir yere konarda kaldığı vakit orada bir iz bırakırsa o kadar gösteriyor, bütün kardeşlerimizin mevcudiyetinden ibaret bir yerdur. Arkadaşlar o azim mevcudiyeti o harita üstünde görürken oradaki kardeşlerimizin vaveylası kulaklarımızın dibinde yükselirken, acaba gözlerimizi yumacak, kulaklarımızı tıkayacak geçecek miyiz?

Arkadaşlar geçecek isek insafın bu dünyada yeri yok mudur? Diyorlarki küçük itilafçılar, yani Bañkan hükümetleri Merici öte tarafa geçmemize müsaade etmiyorlar. Arkadaşlar eğer onların müsaadesine kalırsa, zan edersem, Ankara'dan öteye geçmemize müsaade etmezler. Bunu siyasetin icabı, siyasetin mukatazası olarak böyle kabul edelim. Fakat hangi milletlerin hakkı, hukuku tayin ediliyordu? Bizden ayrılan düstur bu idi, ayırmak için bütün mantık bu idi, bütün ahkâm bu idi. Acaba bizden ayrılan kardeşlerimizin bir hakkı, bir hukuku yok mudur? Yine buyrulacak ki, emniyet etmiyorlar, korkuyorlar. Bizze iltihak etsinler efendiler, emniyet edecek olan hü-

kümetin emniyeti altında olsun, bunlara bir hak, hukuk vermek için çalışmak acaba mümkün değil mi idi? Acaba bunların feryadına erişmek kabil değil mi idi?

Arkadaşlar İngilizler ölümlerini arıyorlar, mezarlıklarını arıyorlar. Biz milyonlarca dirilerimizi ihmal ediyoruz. (Bravo sadaları) Arkadaşların boğazların kabul ettiğimiz vaziyeti marmarayı ne hale düşüreceğini nazarı dikkatinize arz ediyorum. Marmarada emniyet, selâmet kalmamıştır. Marmarada emniyet, selâmet kalmazken mutlak olarak Karaağaç'ı Yunanistan'a terk etmek demek, Edirne'nin de akibetini büsbütün mah ve selp etmek demektir. Arkadaşlar İstanbul'un emniyeti Edirne'nin emniyeti nazarı dikkate alınacak ise bu hareketler doğrudur.

Fakat nazarı dikkate alınacak bu hareketler çok yanlışdır. İstanbul'un, Edirne'nin akibeti pek mahuftur, pek muzlimdir. Bu bilmem neyin icabıdır? Bize göre siyasetin renginin icabıdır. Evet, siyasi kırmızı görünüyormuş, Yunanlılarla Bulgarların arası yokmuş, Sırp'lar Selânik'e göz dikiyormuş. Balkanlar arasında bir itilaf varmış, bunun neticesinde hiç bir şey olmazmış. Arkadaşlar, insaf edelim. Yarın bu muhtelifünfih olan hükümetler el ele veremeyecekler mi? Siyasette bir saat el ele verecekler mi?... Siyasette bir saat sonra el ele vermek yok mudur? Siyasetin rengine, bukalemun olan her regine aldanıp da selâmeti âtisini temin etmeyenler aldanırlar arkadaşlar. Binaenaleyh bu noktada aldanmışız arkadaşlar.

Arkadaşlar, üçüncü olarak Musul bahsine geliyorum. Musul etrafında arkadaşlarımızın hepsi söylediler.

Fakat bu hususta söz söylemek benim için bir vazife olduğundan söyleyeceğim. Musul'un vaziyeti coğrafyası, münasebatı irkiyesi, şekli teşekkülü, teşkilâtı siyasiye ve içtimaiyesi badessulh bir dakika bile İngiliz siyaseti altında, İngilizlerin muamelesi altında, İngilizlerin mandası altında kalmaya muhtehammil değildir. Efendiler burada söylüyorum. Allah sesimi işitiyor. Heyeti celile sesi işitiyor. Bırakılırsa açık tabir ile felâketi daidur. Buradan bir mütehassis sıfatıyla söylüyorum, sözümü nazarı dikkate almanızı istirham ediyorum. Aksini söylersem fena söylerim. Doğru söylemezsem mütehassis olanlar beni tekzip etsin.

Arkadaşlar temenni ederdim ki Musul Türkiye'nin bir cüz'i denilsin. Çünkü Türklerle Kürtlerle Meskûn Türkiye'nin bir parçasıdır. Nisfından fazlası Kürttür. Musulun; Kürdün tarihinde bir kıymeti, bir ehemmiyeti vardır. İhtimal bir mahalde olsa idi bu kadar

telâş etmezdim. İhtimalki başka bir yer olsaydı bu kadar telâş etmezdim. Musul'un Kürdün tarihinde bir sandalyesi vardır. Arkadaşlar; bir insanı ikiye bölmek veyahut her hangi bir parçasını ayırmak mümkün değil ise Musul'u Türkiye'den ayırmak öylece mümkün değildir arkadaşlar. Musul'u terk ve tâvik etmek, bir sene için, altı ay için tâlik etmek pek tehlikeli bir oyundur. Arkadaşlar, temenni ederdim ki Türkiye siyasetleri bunun etrafında derin düşünsünler. Arkadaşlar Musul'u tâlik etmek Musul'suz sulh etmek, sulhun ferdasında Anadolu şarkîde mühim bir cephe hazırlamak demektir. Binaenaleyh müsaadenizle açık kelimelerle maksadımı ifade edeceğim. Çünkü sesimi tarih dinliyor. Arkadaşlar; ben kürdüm. Fakat Türkiye'nin tealisini, Türkiye'nin şerefini, Türkiye'nin terakkisini temenni eden Kürtlerdenim (Alkışlar) Esbabı ise lisanım, bana şeref veren lisanım okur yazar olmağımıdır. Bu ise kendi kavmim olan Kürtlerin değil, Türklerindir. Bunun için Türklerin tealisini isterim. Türklerin şereflenmesini isterim.

M. DURAK BEY (Erzurum) — Türk, Kürt meselesi yoktur.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Arkadaşlar; benim bir imanım, kanaatim vardır. Bugünkü vaziyeti arzıyeyi düveli itilafıye ve Avrupa devletleri öyle tespit etmişlerki Türkle Kürt teşriki mesai ederek yaşamazlarsa, ikisi için akıbet yoktur. Bugünkü vaziyet böyle geliyor. Arkadaşlar; vaziyeti içtimaiyemiz bunu gösteriyor. Binaenaleyh her hangisi, her hangisine ihanet ederlerse ikisi için de akıbet yoktur. Benim kanaatim: benim seviyemde olanların kanaatidir. Fakat arkadaşlar kürdü tecziye edersem, bana doğru söylüyor dermisiniz? Arkadaşlar, Kürdü halinden, muzir düşünenlerden tenziye edersem bana doğru diyor dermisiniz? Arkadaşlar; işte Kürtler arasında bununla memlu insanlar vardır.

Arkadaşlar, bu münasibat mantıktır. Bu gün Süleymaniyede tekrar ederim. O Süleymaniyedeki sandalyada kürdün tarihi bir sandalyesi vardır. Ne oluyor? Ne yapılıyor? Kürtler görmüyor. Arkadaşlar, fakat yarın münasibatu temin edildi mi, itilâf vaki oldu mu Karagöz gibi perdesi kalkacak, o bir tarafı görünecek. Bilir misiniz ne olacak? Heyeti celilenizi temin ederim, benim gibi Türkleşmiş olanlar buraya çekilecek, fakat Kürtler bir birini boğacak, azim bir cidal başlayacak. Kürdün vahdeti, Kürdün itaati, Kürdün iki parçaya ayrılmasında değil, bir parça halinde idare edilmesindedir. Kürdün ruhuna zehir aşılanmamıştır. Siyaset zehiri aşılanmamıştır. Rica

ederim, bu zehri aşılamayın, İngilizler şıngasını ya-naştırılmış aşılıyacak zehirle. Bu arkadaşlar en son, mühim uzvunuzu zehirliyorlar. Temenni ederim meydan vermeyiniz. Fakat kendi elimizle aşıyoruz. Arkadaşlar İngiliz orada bir çıban çıkarmış, o çıbanla Kürdistanı telvis edecekler. Buna mani olunuz arkadaşlar, mani olmazsanız arkadaşlar hareket çok tehlikelidir. Allah şahittir. Ta Toros silsilesine dayanır arkadaşlar; İngilizin bütün temennisi etrafındakileri oyalamak, uyutmaktır. Temennileri bundan mada bir şey değildir.

Arkadaşlar Kürtler Sevir paçavrası ile çok verdiler. Fakat Kürtler korktular. Kürtler yanan kardeşleri gördüğü için çekildi. Yanaşmadılar arkadaşlar. Fakat, bu gün Musul'da alladı pulladı, bu gün kukla vücuda getirdi. Kürdü kukla ile yıkmak istiyorlar arkadaşlar. Oyalayıcı, o göz boyayıcı kuklayı vücuda getirmişler, aldatıyorlar. İngilizlerin altunu, o kuklanın mevcudiyeti çok iş görecektir arkadaşlar. Ben Musul'u istemiyorum. Musul'u atıyorum. Musul'u ki-me verirlerse versinler, Süleymaniyeyi, Kerkükü almakla Türkün Kürdün vahdeti onunla temin edilir. Ben Musul'u terk ettim, petrolü terk ettim. Fakat Türkiye'nin en mühim bir uzvuña yapılan bir aşından. Türkiye'yi kurtarmak istiyorum. Arkadaşlar tekrar ediyorum...Ben mütehasşısım, hem bildiğinizden çok mütehasşısım. Kürdün bütün ruhuna, Kürdün kanaatına ve bütün Kürdün imanına vakıfım; rica ederim. Bu siyasetin cereyanına meydan vermeyiniz. Binaenaleyh sizi Allah'a, tarihe tarihin huzuruna çıkardıktan sonra bu etrafta sözüme nihayet veriyorum.

Arkadaşlar heyeti murahhasa buradan giderken burada defaatla temenni edilmiştir ki Fransızlarla yapılan itilâf bütün manasiyle günün zaruretidir. Bunu tashih edin, o itilafın çizdiği hududun beri tarafında kalan halk, beri tarafında kalan kura ve kasaba halkı dığı sadra uğramış, boğuluyor. Arkadaşlar bunlara mededrest olun. Bu itilâfı tadil için sarfı mesai edin. Fakat arkadaşlar, heyeti murahhasa bundan bahsetmedi. Siyaset yaptı. Yaptığı siyaset neticesini matteessüf gördüm. En evvel siyaset yapmak, dost olmak istediği Fransızların ne olduğunu gördünüz. Arkadaşlar insan karnını doyurmak ihtiyacındadır. Bu beşerin muhtaç olduğu şeydir. Mardin, Nuseybin, Kilis, Urfâ, Ayıntap ahalisi de yaşamak ihtiyacındadır. Arkadaşlar yaşamanın üç mühim esası vardır. Ziraat, ticaret, sanat bundan başka yaşamak için vesile vardır.

Saydıklarım - arkadaşlar ziraat yapmıyor, buralarda yaşayanlar. Çünkü hudut ile arasında nihayet yarım at mesafe vardır. Kendisi kasabada oturuyor, arazisi filan o bir taraftadır. Bugün gidiyor, birer surette bir şey kaçırıyor getiriyor. Ziraat yapıyor, fakat yarın Fransızların ne gibi bir kanunla o hududu kendilerine celbedemeyeceklerini kim biliyor? Bu itibarla ziraat yapamıyor, yarın ziraat yapacak olursa o taraftan bu tarafa geçenlerden bir rüsum alırsa, bittabii buraya girmekten, kuraya dönmekten başka bir şey yapamaz. Arkadaşlar bu halk ticaret yapamıyor. Bu halk çünkü hududun ötesinde yeni yeni şehir, yeni yeni kasabalar, pazarlar vücuda getirmişlerdir. Rüsum ile bu tarafa geçiyor, bir şey beş kuruşa çıkar. Fakat diğer tarafta yüz paraya veriyorlar, buraya gelip beş kuruşa almıyor, gidiyor öte tarafta yüz paraya alıyor. Bu yüzden pazarlara kimse gelmiyor ve kapalı kalıyor. Çarşı kapalıdır arkadaşlar. Sanat ölüyor. Çünkü muhtaç olduğu alet ve levazım ötede daha ucuzdur. Ucuz olarak yapıp satanlardan gidip alıyor. Bu taraftaki fiyatlı oluyor, alamıyor. Bu sanata itibar kalmıyor. Arkadaşlar mademki bunlar karnını doyurmak mecburiyetinde. Bunlar bu günü bekliyorlar, bu günlerde buna bir netice vermezsek oradaki kura mütemekkin olduğu kasabatı yıkacak, daha içeriye gidecekler, yahut öte tarafa geçeceklerdir. Bunun ikinci sureti yoktur. Mademki beşer karnını doyurmaya muhtaçtır. Bunun bir suretini yapamaz arkadaşlar. Arkadaşlar, hududu kazanın en uzak yerinde, Fırat bir saatlik mesafeden geçmiyor. Dünyada bunun gibi gayri tabii bir hudut tasavvur edermisiniz? Antalya, İskenderun o havali halkı hepsi Müslüman Türk'türler arkadaşlar. Ne Arap'tırlar, ne Kürt'türler. Arkadaşlar bunlar ağlıyorlar, sızlıyorlar. Fransız satırı altında değil, Fransızların mukadderatına musallat ettiği ezeli Ermenilerin satırı altında feryat ediyorlar. Bu feryatlarını biz işitmiyoruz, kulağımızı tıkamışız. Çünkü siyaset yapıyoruz. Arkadaş siyaset böyle değildir. Siyaset rengi, siyaset dostluğu, siyasetin vefası yoktur. Siyasetin menfaati vardır. Başka bir şey tanımamız. Binaenaleyh tekrar ediyorum, Fransızlarla yapılan itilaf günlerin zaruretidir. Bu gayri tabiidir. Bütün insanlar teneffüs borularını kapatmış, hudut yanında bulunan insanlar diki sadre tutulmuş, boğuluyorlar. Teneffüs borularını açınız, teneffüs etsinler arkadaşlar.

Rıza Nur Bey izahat verirken bir iki nokta nazardikkatimi celbettir ve ona da işaret etmişim müsaadenizle o ciheti izah edeyim.

Rıza Nur Bey buyurdular ki; patrik meselesini biz ihdas ettik ve biz ileri sürdük. Arkadaşlar, burada patrik meselesi mevzu bahis olurken söze karışmak istedim. Fakat pek muhterem bir arkadaşım buyurdular ki patrik meselesinden bahsetme, patrik meselesi mesaili dahiliyemizdendir. Siyaset dahiliye meselesini yapmayın dedi. Siyaset şeklinde bir bela yapmayın dedi. Ben o vakit pek muhterem arkadaşımın sözünü makul gördüm bu etrafta söz söylemek istersen sukut ettim.

SIRRI BEY (İzmit) — Kim idi o zat?

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Kim idi ise, yüksek bir dehası vardı söyledi. Arkadaşlar, Rıza Nur Bey kendi lisaniyle itiraz ediyor. Biz bir patriklik meselesi ihdas ettik ve bir patrik meselesini muahhedeğe bıraktık. altı yüz seneden beri yapılan muahhededelerden hangilerinde patrik vardır ki bir de patrik meselesi imtiyaz şeklinde kondu?

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Nerede patrik meselesi?..

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Mevzu bahis olan şey muahhedeğe girer efendim. Yani muahhedeğe girmedi ise havadan mı alıp veriyordunuz? Müzakerelere giren şey imtiyaz şeklinde, devletler bizim müsaademizle yaptığımız şeyleri imtiyaz şeklinde yürüttüler. Kaldı ki muahhededelere geçirdiğimiz patrik imtiyazları. Binaenaleyh arkadaşlar patrik meselesi, merhametin tevlit ettiği bir zarardır. Bu millet asırlardan beri zararlarını çekiyor. Patrik bu milletin nezdinde kendi tebamızın sefiri kebiridir. Başka manası yoktur. Kendi tebamızın sefiridir. Felaket günlerinde başımız üzerinde çığırın, bağırın matem sadası koparan bir baykuştur. Arkadaşlar bütün vaka-yı asriyemizin, siyasiyemizin her hangisini karıştırırsak ya bir patrikhane parmağı veya bir patrik çıkar. Patrik meselesi bizim mesaili dahiliyemizden iken ve bunu Anadolu ortodoksları hal etmekle meşgul iken Avrupada bir imtiyaz şeklinde vaz etmeye çalıştılar.

Arkadaşlar ikinci olarak Rıza Nuri Beyefendi buyurdular ki, mübadeleyi patrik, mübadele esasını şu şerait dairesinde kabul ettik. İstanbul Rumları hariç kalmak üzere, diğerlerinin mübadelesi esasını kabul ettik. Efendiler iki tarafın vaziyeti maliyesi ve mevcudiyetini mukayese yapacağım ve nazarı dikkatinizi celbedeceğim. Bu tarafta bulunan Rumlar ki mevcudiyetleri neden ibarettir, hepimiz biliriz. Bahsın mevcudiyeti adedi keyfiyetle değil. Buradaki Rumlar asırlardan beri teb'a olarak yaşamışlar. Teb'a, eski tabirle, reaye olarak yaşayanlar demektir. Onlar hiç bir vakit kendilerini emniyet içinde bulmaz. Emniyet için

de bulmazsa bilir misiniz ne yapar? Eline geçen parayı cebinde taşır, daima koynunda saklar. Ne akara verir, ne araziye verir, ne emläke verir. Çünkü emniyeti yoktur. Sebükbar olarak her an muntazır olmuşlardır. Ademi emniyet bu neticeyi tevhit eder. Fakat arkadaşlar Selânik'den gelecek olan İslâmlar hakim bir milletin efradı olarak bütün emniyet içerisinde ve bütün istiklâl yüzüne gülerekten varını yoğunu koynundan çıkarmış yere serpmiş. Şimdi bu iki millet arasında mübadeleyi kabul ediyoruz. Buradan giden varlığını sırtında götürülecek, oradan gelen varlığını bırakarak gelecektir. Binaenaleyh mübadele esasını kimlerle kabul ediyorlardı? Hangi mevcudiyet ile değişiyorlardı? Değişir iken buradaki miktarla orada miktarı nazarı dikkate almak, buradakilerin malî vaziyetini, oradakilerin malî vaziyetlerini nazarı dikkate almak lâzım gelmezmi idi?, Arkadaşlar. Fakat, maatteessüf, mübadele esasını birisi varlığını yerinde bırakıyor, diğeri varlığını koynunda götürüyor. Binaenaleyh arkadaşlar maruzatımı hülâsa ederken son söz olarak diyeceğim ki heyeti murahhasa partiyi gaib etmiştir. Avrupadaki mevcudiyetini gaib etmiştir. Tekrar Avrupaya gidemez, bir sulh mahfeline giremez arkadaşlar, Dün arkadaşımın birisi Rafet Paşanın beyanatından bahsettiler. Rafet Paşa bu gün hükümetin bir memuru mudur. Bu hükümet kendisine bir çok mevki veriyor. Bu resmi lisan diyor ki biz Musulsuz'da yaşarız. Karağaçsız'da yaşarız. Paşa İstanbul'dan bağıyor. Arkadaşlar düşününüz Meclisi Âlinizin vaziyetini. Mukadderatımız üzerine bir Refet Paşanın beyanatını. Arkadaşlar Anadolu Musulsüz yaşamaz. Yaşamıyacaktır. Arkadaşlar bu gün tevzi edilen matbuatı ecnebiye hülâsalarında Roma mümessilimizin bir beyanatı var, nazarı dikkatinize arz ederim. Düşününüz, hükümet gelmiş ne düşünüyor? Heyeti Vekile gelmiş ne düşünüyor ve ne teklif dermeyan ediyor? Oradaki mümessili ne diyor? Arkadaşlar, hükümetin bir lisanı olur, kanaatına o lisan muvafık gelmeyenler istifa eder çekilir. Dünyadaki mantık, kanaat budur. Kanaatsız insanlar hareket edemez, söz söyleyemez. Binaenaleyh buradaki Heyeti Vekilemin sadası oradaki sada gayet diplomat olan bir mümessilimizin sadasıdır. Karşı karşıya koyunuz, mukayese ediniz. Bakınız bir hükümetin kaç sadası var. Refet Paşa oradan başka türlü bağıyor, Celâlettin Arif Bey oradan başka türlü bağıyor, Heyeti Vekilemiz burada başka türlü bağıyor. Meclis ise hâmuş, hebsine temaşa vaziyetinde kalıyor.

Arkadaşlar dün Sırrı Bey burada izah etmişti. Ben deniz tekrar ediyorum. Muhterem Rauf Bey ne derse

desin, Adnan Bey bu gün sulhü müzakerededir. Adnan Bey İstanbul'da heyeti mümessile ile Heyeti Âliyenizin kararını almadan sulhü temasdadır. Refet Paşa da bu maksatla getirilmiştir. Oraya ister veriniz ister vermeyiniz arkadaşlar orada bitiriliyor, orada müzakereler yapılıyor. Orada emri vak'iler vücuda getiriliyor. Binaenaleyh Rauf Beyefendi Sırrı Beyefendinin beyanatını tenkît ederken sıçrama yapmıştı. Arkadaş sıçrama. Sıçrama, öyle hiddetle süratle sıçrama yapmağı itiyat eden Rauf Beyefendi, zan edersem, kâriben bir diplomat olacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İdmanlıdır, vücudî hamidiyede alıştı ona.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Bütün parlamentosunda müsademelerinde itidal gösterirler. Fakat maatteessüf Rauf Beyefendi itidalini muhafaza edemiyor. Pek çabuk hiddete düşüyor ve şiddete giriyor, Lozan Konferansı başladığından şimdiye kadar Rauf Beyefendinin bütün beyanatı gözümün önüne numara tahtında sıraladım. Bir numaradan alıp da geçen günkü numarasına kadar takip ettim Rauf Beyefendinin bütün manasiyle bir diplomat olunacağına itimat ettim, kanaat ettim. Çünkü arkadaşlar, bütün sözleri birbirine zıt, hiç biri diğeri tutmuyor. Anladım ki diplomat olacaktır. Arkadaşlar, ben de biliyorum boştur, sözlerimin kıymeti yoktur, kimse dinlemeyecektir, yol taayyün etmiştir. Gidecek yol muzlimdir. Gidecek yol karanlıktır, tehlikelidir. Sevk edeceğimiz gideceğimiz milleti de arkamızda sürükleyeceğiz; ben de biliyorum. Fakat ben tarihe söylüyorum, ben Allaha söylüyorum, ben eslâfa söylüyorum, ben efrada söylüyorum. Arkadaşlar, Sakarya ric'atı başlamıştı. Yine bir Heyeti Vekile geldi, karşınıza çıktı. Titreye titreye bütün zor içinde, bütün âcz içinde amanın dedi; Kızıl Irmağa çekilelim. Unuttunuz mu arkadaşlar Bu Meclisi Âli metanetini gösterdi, celâdet gösterdi. Azmini gösterdi. Gitmedi dayandı dayandı, bu günkü şanı, bu günkü zaferi doğurdu. Hani arkadaşlar biz varlık hissettikçe ağırlaşık arkadaşlar. Biz varlık hissettikçe yaşamak istedik. Dün varlık yoktu. Mahrumiyet vardı. Mahrumiyet içinde ölüm saadeti. Fakat varlık içinde ölmeyi, biraz düşünür insanlar.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Merak etmek, Millet soracaktır. Hepsini millet soracaktır.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Binaenaleyh son söz arkadaşlar; sözümün birinin yapılmayacağına kanaat getirdim. Allah hazır, tarih hazır, elinizi vicdanınızın üzerine koyun, nasıldır bilerseniz öyle yapın (Alkışlar)

MUSTAFA BEY (Tokat) — Fakat dört el ile iş görülmez.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Bu gün Borsa dışarıda.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Arkadaşlarımız dinlemekten müstağni midir. Eğer pazarlık varsa burada yapalım. Dışarıda olmaz. Tatil ederseniz, işleri ikmal etsinler sonra içtima ederiz. Dışarıda pazarlık vardır. Bu, memleket meselesidir. Açarlar takriri onun üzerine müzakere ederiz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Mart'ın birinci günü 270 kişi gelmiş, 78 kişi var mı bu gün?

DURŞUN BEY (Çorum) — Aleni celseye tahvil edelim.

ALİ CENANİ BEY (Gaziyıntab) — Benden evvel söz söyleyen arkadaşlarımızı hürmetle dinledim. Mesaili muhtelif üzerinde arkadaşlarımız söz söylediler Bendeniz yalnız Mali, İktisadi mesail hakkında mütalaamı söylemek istiyorum. Elimizde bulunan bu projedeki esasatı ciddi olarak tetkik ettim. Mali ve İktisadi namıyla iki kısma ayrılmış olan mesailden bir kısım mali mesaildirki bunların en mühimmi düyunu umumiyenin taksimi meselesidir. Bir devletin arazisinden her ne suretle infikâk eden bir kısımda halef olan hükümet evvelki hükümetin borçlarını devir almak hukuku düvel ahkâmındandır. O mesele zaten muhtelifünfih değildir. Düyunun taksimini karşımızdakiler de kabul ediyorlar. Yalnız şekli taksim meselesi burada mevzu bahis olmuştur ki, bizim konferansa mütekaddim olarak hazırladığımız esasat içerisinde muhtelif usul bir tarz kabul edilmiştir. Paris maliye konferansında Balkan harbinin düyununu taksim etmek üzere tarafeynin teklif ettiği dört esas vardır. Biz bu esasat içinde mutedil olmak üzere varidatla muhtelif düyunun rehinelerini karıştırarak muhtelif şekilde taksim eden bir cedvel var idi ve onu muhaliflerimizin zaten kabul etmeyeceği malûm idi. Fuzuli israf edilmesin diye mutedil olan şekli ihtiyar ettik ve zan ediyorum ki bizim murahhas ve müşavirlerimiz de konferansda aynı esasatı müdafaa etmişlerdir. Fakat mukabil tarafın itirazatı üzerinde düyunun taksiminde Hasan Beyefendinin geçen gün burada izah ettikleri şekli varidatı nazarı dikkate alarak, yani usulü basit kabul edilmiştir. Bundaki fark, bizim zamanımıza göre, harbde yüzde altı, yedi ve harbi umumi neticesinde bizden ayrılan yerlerde yüzde sekiz nisbetinde noksan taksim edilmesi kabul edilmiştir. Yani Balkan Harbinden sonra bizden ayrılan yerlere düyunu umumiyenin yüzde yirmi, yani (70) santim gibi

harbi umumide ayrılan yerlere düyunu umumiyenin yüzde 23 ayrılmıştır. ve bu suretle düyunu umumiyenin yekûnundan bizim teklif ettiğimiz usul dairesinde ibraz edilmesi icabeden hisseden bir yirmi milyon noksan isabet etmektedir. Rehinelerin nazarı dikkate alınmaması, diğer bir neticeyi vücude getirmiştirki bu da şimendiferlere ait bir takım istikrazat vardır ve istikrazatın şimendifer teminat akçeleri meyanına girmesine sebebiyet vermiştir. Memlekette yapılmış olan şimendifer kısmen istikraz akdiyle devlet hesabına yapılmış ve kısmen kilometre üzerine teminatı nakdiye göstermek şartıyla inşa ettirilmiştir. İstikrazla yapılan Bağdat şimendiferi, İzmir ve Kasaba şimendiferiki bunlara ait olan hisse bir tesviyei düyun taksim cetevelinden ihraç edilmektedir ve bunun için hake-me havalesi hakkında iki madde dercolunmuştur. Lahey mahkemei âlisine arz olunacak Lahey mahkemei âlisi şimendiferler istikraz ve teminat akçelerinin düyunu umumiye tablosuna aidiyetini tasdik edecek ve kararı verirse düyun meyanına taksim edilecek, karar verilmediği halde düyun meyanından tenzil olunacaktır. Yalnız bizim üzerimizde kalacaktır. Bendeniz zaten ecnebi mahkemelerinin lehimizde hüküm vereceklerine katiyen zan etmiyorum. Lahey mahkemei âlisine havale edilen mesail bizim aleyhimize hal edilmiş bir mesele demektir. Düyunu umumiyenin taksiminde muteliflerin teklif ettikleri projede bu sermaye aslîyesinin taksimi yerine tekasidi seneviyenin taksimini esas bize teklif etmiş fakat bendenizin anladığımız heyeti murahhasadan bilahere tarafeyn murahhaslarıyla konuşarak sermaye aslîsinin taksimi kabul ettirilmiştir. Sermaye aslînin taksimi meselesi hakikati halde lehimize haledilmiş bir mevattır. Binaenaleyh düyunu umumiyenin parasını üzerimizden atmış oluruz. Balkan Harbinde neticelenmemiş olan bir mesele şeklinde hal olunuyor ve Berlin muahhedeşiyle bizden ayrıldığı halde şimdîye kadar verilmeyen tekasiti seneviye gibi âtiyen vermemek tehlikesi kalkmış oluyor. Yalnız bendeniz orada bir noksan görüyorum. Sermaye taksim olununcaya kadar tekasiti seneviyeyi de onlar versinler. Bendeniz böyle bir kaydı itiraziyenin bulunmasında mahzur görüyorum. Mademki sermayenin taksimi esasını kabul etmişlerdir. Taksimin tarihi de malûmdur. Taksimin mebdeji bittabii mütarekenin akdi tarihinden ibtidar edecektir. O tarihten itibaren düyunlar hissесinin, ne ise ikraz ettiğimiz ki onun senevi taksitini almamak hususu kalır. Binaenaleyh muahhedeji sulhiyeye deynin aslı taksim olununcaya kadar yani aradan güzeran eden müddeteki taksitin o bir tarafından tediyе olunacağı hakkındaki gü-

ya bizim tarafımızdan tediye edileceğine dair olan kaydı bendeniz muvafık görmüyorum. Böyle bir kaydın vücudu deyni aslinin tediyaatını teahhürata uğratabilir ve senevi taksit usulü baki kalmakta ve bir mahzuru vardır. Bu kısmın ıslahı ıktiza eder fikrindeyim. Düyunu umumiye mesaili içinde bir de düyunu umumiyemizin ne gibi akçe ile tediye olunması esası vardır ki en mühim mesailden mahduttur. Bizim bu İngilizlerle akdetmiş olduğumuz mukaveleattan istikraz ettiğimiz mebalığın tekasiti senesviyesi Paris'te ne şekilde Londra'da ne para ile, bilmem Amsterdam'da yahut Berlin'de ne şekilde tediye edeceğimize dair bir takım müracaatlar vardır. Vaktiyle bunu sarraflar Osmanî lirası ile İngiliz lirasını kabul ve Mark arasında ve paranın sikletinden tehadüs eden farkı göstermek için konulmuş bir kuyudu, bu gün bizim aleyimizde evrakı nakdiye ile altın arasındaki farkı bize kabul ettirmek şeklinde esbap olarak gösteriliyor. Halbuki efendiler, sırf paranın şekli darbında tehadüs etmiş olan şekil farkı, bugün dünyanın en mühim bir meselesi olan altın ve evrakı nakdiyenin hallinde esas olamaz. Nitekim Cemiyet-i Akvamin «Para» diyerek neşretmiş olduğu bir kitap vardır. O kitabda muhtelif devletlerin çıkarmış olduğu evrakı nakdiye ile altın arasındaki fark meselesini halletmek için bir çok çareler düşünülmüş fakat neticeye vasil olamamıştır ve bundan evvel toplanmış olan konferansda da yine müzakere edildiği halde, buna bir çare bulunamadı. Yine Fransanın harbi umumiden evvel akdetmiş olduğu bir çok istikrazat vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Ali Cenani Bey bir az yüksek söyleyiniz.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Ve bunlar altın olarak ahaliden Fransa vesair devlet tebaasından alınmış ve piyasada satılmıştır. Bu gün bunları Fransa hükümeti kâğıt Frank olarak tediye ediyor. Aynı suretle İtalyanın bir çok düyunu vardır. Bu gün İtalya Frankı ile bizim para arasında az bir fark vardır. Az bir farkla bizim para kadar fark olduğu halde yine İtalya Frankı olarak tesviye edilmektedir. Bundan başka bir iki hükümette kendi murahhaslarıyla aralarında anlaşarak bir çare tesviye bulmuşlardır. Mesela Romanya Hükümeti Bulgaristan. Fakat bunlar projeye sokulmamıştır. Tabii, zaten bizim başımızda kendi hususi dahili işlerimizde daima beynelmilel bir şekilde ve daima aralarında hususi surette uyuşarak hal etmişler. Binaenaleyh bendeniz bize muhalif olan devletlerin evrakı nakdiyelerini kabul etmiyerek istikrazatta İngiliz lirası sarahaten İngiliz lirası demiyor-

lar. Fakat, bundan kasdettikleri tediye edeceğini Frank verin, Almanya tediye edeceğinizi Mark verin. İngiliz Lirası şekline dökülürse siklet bizim mukaveleatımızla müeyyet bir şekil değildir. Çünkü bendeniz mukaveledeki ahkâmı doğrudan doğruya, evvelce arzettiğim gibi muhtelif devletlerin parası arasındaki cüz'î farkları göstermek için yapılmış bir şeydir. Bunlar beynelmilel bir şekil almıştır. Bu şekle kabili tab'ik değildir. Arada mutavassıt bir şekil bulunmak, altın yerine frankla bunu tediye ederiz şekli, altın yerine yani İngiliz lirası yerine Frank esası kabul edersek düyunu umumiye tediyaatını altın yerine, yani İngiliz lirası yerine, Frank esası kabul edersek düyunu umumiye tediyaatını bu günkü hesap ile iki misli, fakat mutavassıt bir şekil almak istersek iki buçuk misli bir dereceye çıkarmış olacağız. Maliye Vekili bey de geçen gün söylemişti. Burada bize düşen hisselerden arz ettiğim şekilde düyunu umumiyenin yalnız varidat esası üzerine taksim ve kabul edilmiş olmasına nazaran ve şimendiferler istikrazatının da yalnız bize tahmil edildiğine göre, senevi beş milyon lira kadar bir faiz tediyaatı isabet edecektir ki Frank hesabıyla bunun senevi tediyaatı on iki buçuk milyon liraya çıkacaktır. Şimdiye kadar tediye edilmemiş olan hazine tahvilâtı Perye bankası ve ya Bankı Osmanî ile yapılmış olan iki istikraz bedeli bakiyesi ve harbi umumi senelerinde mücadele millîye esnasında istikraz tahvilî sahiplerine verilememiş olan tekasiti senesviyenin şimdiye kadar tediye edilememiş olan aksanı, şimdiye kadar tediye edilmemiş olan kısımları yirmi sene müddetle tediye edilmek üzere, yine muahhedenin bir maddesinde gösterilmiş olmasına nazaran onlardan da senevi bir buçuk milyon lira kadar bize bir hisse isabet edecektir. Yani senevi 14 milyon lira kadar bizim istikrazattan para tediye etmemiz ıktiza etmektedir. Düyunu umumiyenin istikrazı dahili hissesi var. Bir milyon lira burada, Bu da taksimî düyunata ithal edilmiştir, harb düyunu diyerekden. Düyunat mesaili içinde mühim olan bir meselede taksime ithal edilecek olan düyunun harb senelerinden 1214 Teşrinisani-sinden evvel akdedilmiş olan istikraz hasrı ve yahut mütareke gününe kadar harb seneleri düyununu ihtiva etmesi esasatını, en mühim meseleyi teşkil ediyor. Tabii bizim murahhaslarımız harb düyunu da taksimî düyun cedveline ithal etmek için uğraşmışlardır. Tali komisyonda. Bu meyanda arz ettiğim istikrazı dahili de Hasan Beyin riyaset etmiş olduğu tali komisyonda müzakere edildiği sırada tâli komisyonu teşkil eden aza tarafından taksimî düyun cedveline ithal edilmesi kabul edilmiş olduğunu işittim. Bendeniz pek

iyi bilmiyorum. Bendeniz ümit ederimki tâli komisyon-
da bidayeten kabul edilmiş olan istikrazı dahilinin
tekrar taksimi düyun cedveline ithali için çalışmak bi-
zim için bir zarurettir. Eğer mütefikin hükümetlerle
yeni bir müzakereye girersek istikrazı dahilinin tak-
simi düyun cedveline girmesine çalışmaklığımız ik-
tiza eder. Arz ettiğim bu istikrazı dahilinden senevi
resülmal olarak bir milyon lira faiz tediyatı vardır.
Deminki (14) milyona bunu da zam edersek, on beş
milyona irtika eder.

Bir de düyunu umumiye idaresinin senevi masa-
rifi idariye namile sarf ettiği mebalîğ vardırki; bu
günkü halde 1 300 000 liraya kadar çıkmıştır. Senevi
tediye edeceğimiz miktara bunu da ilâve etmeğimizi
lâzım gelir. Şu halde bendenizin yaptığım hesa-
ba göre, düyunu umumiye tediyatı senevi (16) milyon
liraya yetiyor. Düyunu umumiye varidatını hesab
ederseniz, bendeniz zan ediyorum ki, şimdiye kadar
tahsil ettiğimiz düyunu umumiye muhavvel olan
âşar da dahil olmak üzere bu derece miktarı her se-
ne tesviye etmeye kâfi gelecek miktardadır. Fazla
yeni bir şey tahsis etmeği icabetmez. Yani bendeniz
şu muahhedenin asıl hayat ve istiklâlimize taalluk
eden aksamını arzunuz dahilinde tadil edebilmek
şartile, mali fedakârlığı ehven görüyorum. Yapılan
şekilde zararımız olduğunu arz ettim. Eğer istiklâli-
mizi tahdit edecek iktisadi bir takım mevat ve ahkâm,
şu muahhededen kalkarsa bendeniz mali fedakârlığı
ehven görüyorum ve kabul etmeğe tarafdâr olurum.

Muzir gördüğüm cihetleri ayrı ayrı heyeti aliye-
nize arz edeyim. Muahhedenin bir maddesinde Mu-
harrem kararnamesi ve ona müzeyyel olan diğer bir
kararnamenin teyit ve tasdik edildiği tasrih edilmek-
tedir. Biz gerek Muharrem kararnamesinin ve gerek
şimdiye kadar akdetmiş olduğumuz istikraz tahvilâtı-
nın istikrazat tahvillerini tamamen tanıyacağımızı,
misaki millimizde tayin etmişizdir. Binaenaleyh bu
muahhedeyle sulhiye düyunu umumiyenin mevcudiyeti-
ni ihdas eden kararnamenin teyit ve tasdik edilme-
sini lüzumunu anlıyorum. Daha doğrusu aleyhimizde
olarak anlıyorum. Çünkü düyunu umumiye bizim mu-
terizlerle aramızda akdedilmiş hususi mahiyeti haiz-
dir. Beynelmilâl bir mahiyeti haiz değildir. Bu gün bu
muahhede ile düyunu umumiyenin mevcudiyetini
beynelmilâl ahdi bir şekle giriyor.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) —
Yani mürakebe maliye komisyonu yerine kaim olu-
yor.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Efendiler; Dü-
yunu Umumiye idaresinin yalnız muhrizlerle aramız-

da bir mukavele ile muharrem kararnamesile vücut
bulmuş bir idare şeklinde mevcut gördüğümüz zaman
bu idare daima memleketin zararına hareket etmiş,
daima bizim hakkı teftiş ve mürakabemizden ha-
riç kalmış, 1324 senesinden itibaren elimizde bulunan
bütçelerde düyunu umumiye ait varidat ve masa-
rifat aynen gösterildiği halde bizim tetkik ve mürä-
kabemizden katiyen geçmemiştir. Bunu beynelmilâl
bir şekle koyarsak, bilahere düyunu umumiye üzerin-
de bizim tetkik ve müdahalemiz imkânı kalabilecek-
mi? Hiç şüphe yok, daima siyasi münakaşata sebebi-
yet verecektir. Binaenaleyh bendeniz düyunu umumi-
yenin mevcudiyetini teyit edecek bir maddenin mu-
kavelede mezkûr olmasına tamamen muhalifim ve
bunu muzir görüyorum.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüş-
hane) — Ali Cenani Bey 56 ncı maddeden bahsediyor-
sunuz değil mi?

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Evet.

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüş-
hane) — Tay edilmiştir o efendim, biz tay ettik.

İBRAHİM BEY (Mardin) — Sebat edecek mi-
siniz?

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüş-
sane) — İşte bir esastır.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Mesaili maliye
arasında yine mühim olan bir meseleyi tetkik etmek
istiyorum. Evrakı nakdiyenin bizden ayrılan memle-
ketlerde diğer düyunu umumiye gibi taksimi esasını
heyeti murahhasamız, tabii evvelce burada yapılmış
olan ihzarat maliye komisyonunda hazırlanan şekil
veçhile müdafaa etmişlerdir. Fakat evrakı nakdiyenin
taksimi meselesi bu muahhededen hariç bırakılmış
muahhedenin tetkikinden öyle anlıyorum. Bendeniz
bu meselede bizim haklı olduğumuz kanaatındayım.
Evrakı nakdiyenin taksimi, bizden evvel Fransa, İn-
giltere ve müttefikleri hükümetlerle akdedilmiş olan
bir muahhede kabul edilmiş bir esastır. Yani Sen-
jermen muahhedesinde; Avusturya hükümetinden
ayrılan yerlerde Avusturya kurutları taksim edilmiş-
tir. Bizim vaziyetimizle Avusturya hükümetinin vaziyeti
aynı şekildedir. Avusturya İmparatorluğu inkısa-
ma uğramış, dört hükümet teşekkül etmiştir.
Avusturya hükümetinin bilcümle düyun ve emvali ve
bu vâris olan hükümetler arasında taksim edilmiştir.
Osmanlı İmparatorluğu inkıza uğramış ve bundan
beş hükümet doğmuştur. Suriye, Irak, Ürdün, Filis-
tin, Türkiye. Bu beş devlet Osmanlı İmparatorluğun-
dan intikal etmiş olan düyun ve emvali tamamen tak-

sim etmek zaruretindedir. Çünkü bir misali vardır ve aynı müttefikler bizimle harbe girmiş olan Avusturya hükümeti için aynen kabul etmiştir. Bize karşı kabul etmemekte hiç bir sebep yoktur. Bir sebep gösteriyorlar ve diyorlar, ki. Avusturya hükümetine evrakı nakdiyeyi taksim ettiğimiz zaman, henüz evrakı nakdiye Avusturyadan ayrılmış olan hükümet tebaasının elinde idi. Mütarekenin akdinde derhal Senjermen muahhededesini akdettik ve dedikki, elinde bulunan evrakı nakdiye o hükümetler tarafından damgalanacak ve o hükümetin malı olacaktır. Sizden alınan yerlerde ise evrakı nakdiye bu kadar diyorlar.

Efendiler, bizim başımıza getirdikleri Avusturya hükümetinin kabul ettiği esas değildir. Bu gün Mondros mütarekesi akdolunali dört sene oluyor halbuki biz hâlâ hali harbedeyiz. Bu zaman zarfında bizim memleketimize evrakı nakdiye ithal edildi, yerine altın çekildi. Binaenaleyh o esas bizde kabili tatbik değildir. Fakat, mademki hükümetleri evrakı nakdiyeyi taksim etmişler, bizim evrakı nakdiyeyi de aynı suretle, bizim zararımıza olmak üzere, düyunu umumiyenin taksiminde kabul ettikleri varidat nispetinde taksim etsinler. Her halde Halep'de, Suriye'de, Irak'da, Filistin'de mevcut olan evrakı nakdiye ile hini mütarekede Maverayı Ürdün, Filistin, Irak, Halep ve Suriye'de mevcut bulunan evrakı nakdiye vardı. Onların hisseleri ayrılamaz mı? Biz zarar ederiz. Fakat o zararı da kabul edelim, taksimi düyuna esas olan varidat nisbetinde evrakı nakdiyeyi taksim etsinler, çünkü önümüzde bizden başka olmuş ve bizim ile muharebeden sonra muahhede akdetmişler ve onlarınkini kabul etmişler. Bizimkini niçin kabul etmiyorlar? Bu evrakı nakdiye meselesi için de bir noktaya temas etmek zarureti görüyorum: Altı aylık evrakı nakdiyenin mukabili altınlar düyunu umumiyenin tahtı zamanında olarak Viyana ve Berlin'de mahfuz iken, itilaf hükümetleri mütareke akdinde bu altınları oralardan almışlardır. Heyeti murahhasanın kabul ettiği bir şekil üzerine bizden Fransa ve müttefiklerinin mevhum olarak bizden istedikleri tazminat mukabilinde o altınlar bizden düyunu umumiyenin, tahtı zamanından kaldırılıyor; bunun yerine düyunu umumiyenin tahmil ettiği bütün taahhüdatı Osmanlı hükümeti taahhüt eder diye bir fıkra konulmuştur. Bu fıkra şayet mevcut kalırsa biz mevhum bir tazminata karşı..

HASAN BEY (Trabzon) — Tay edilmiştir.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Şayet mevcut kalacak olursa biz mevhum bir tazminata karşı elde edemediğimiz bir parayı mahsub ederken, Sulhun akdinden sonra bizim kendi kendimize tediymiz zarure-

ti hasıl olacaktır. Fakat heyeti murahhasa ve heyeti Vekile mukabil teklif de bunu kaldırdıklarını beyan ediyorlar. Bunda her halde ısrar etmek lâzımdır. Eğer muahhede sulhiye intaç edilecek ise, her halde böyle bir kayıt bulunmamak lâzım gelir.

Mesaili maliye arasında yine zikri nâfi gördüğüm bir mesele vardır. Bizden ayrılan yerlerde emlâki hususiye devletin bilâbedel terki. Bendeniz heyeti murahhasa Lozana gitmezden evvel yine bu kürsüde arzu etmiştim ve hatırumda kaldığına göre, kıymeti altmış milyon lira olarak göstermiştim ve elyevm de aynı kanaatayım, çünkü efendiler; Suriye vilâyetinde, Kudüs'te Halep Vilâyetinde Irak'da Basra'da, Hicaz'da bir çok arazi vardır. Hatta bunun içinde kazalar vardırki, Yalnız Halebdeki 535 Parça köy ile Munch kasabası ile Irak'daki gaz madenleri imtiyazı ve daha bir çok maden imtiyazları vardır. Beynen nehrin imtiyazı, ki her iki nehirde Fırat ve Dicle nehirlerinden ŞattülArab'da işletilecek vapurların imtiyazı vardır. Bunlar hukuku düvel ahkâmına nazaran oraları işgal eden hükümetlerin bedelini vermesi icabeden emlâki hususiyedendir. Nitekim Versay muahhedeyle Almanlara karşı, Senjermen muahhedeyle de Avusturya hükümetine karşı aynı esaslar kabul edilmiştir. Fakat bunun mukabilini tamirat masarısı olarak da kabul etmişlerdir. Bizde tamirat karşılığı olmadığı için bedelini bizim hesabımıza geçirmek istiyorlar. Armestron fabrikasındaki gemilerin bedeli olan yedi milyon lira ile, altı aylık evrakı nakdiyenin mukabili olan beş milyon lirayı bu arz ettiğim altmış milyon liradan mahsub etsinler. Binaenaleyh tamirat meselesi bu suretle hal olunduktan sonra, bizim evrakı nakdiye karşılığın emlâki hususiyenin bedeline mahsuben o hükümetlerden almamız evlâbittarik iktiza eder. Muahhede sulhiyenin ona ait olan fıkrasını, yani o maddeyi heyeti hükümet ve heyeti murahhasanın yeni mukabil teklifatında tashihe uğradığını işittim. Fakat tashih şu şekildedir. Deniliyor ki, hazinei hassaya ait olan emlâk bedelleri tesviye olunacak, Devlete ait emlâk bedellerinden sarfı nazar edilecektir. Filhakika efendiler bendeniz arz ettiğim bu emlâki hususiye hazinei hassadan devrolunmuştur. 1324 senesinde Hakanı Mahluş Abduhamit Hanın Düyununa karşı hükümet kendisinden bunları taazuff etti, yani hükümete devretti. Hükümete buna mukabil bütçesine senevi bir meblağ koyarak sene besene tediye ederek bunların kayıtları gerek Halep vilâyetinde ve gerek Kudüs, Irak, Filistin, Basra vilâyetlerinde hükümet namına tashih olunmuştur. Elyevm ve kuyudat orada

mafhuzdur. Bu gün onları hazinesi hassa emlakidir demekle hiç bir istifade olmaz. Buna mukabil bir mütalâa var. Deniliyor ki; ahiren bir kararname neşrolunmuş, Hazinei hassadan hükümet emvaline geçen emlakın tekrar hazinei hassaya devri o kararname ile teyit edilmiş (Ferit Paşa zamanının kararnamesi sesleri) Fakat efendiler, bu kararnamedir. Ahkâmı umumiyeye değildir. Oradaki kuyut tashih olunmamış ve orada elyevm mahfuz ve mevcuttur. Binaenaleyh bu mütalâa ile hiç bir şey elde edemeyiz. Hazinei hâssa ve devlete ait emlakî hususiyeye bedelleri ait olduğu hükümetler tarafından tediyeye edilecektir diye ısrar ederek maddeyi o şekilde tashih teklif etmeliyiz. Yoksa Hazinei hassaya ait bu gün orada hiç bir şey kalmamıştır. Hepsini de Hazinei Devlete geçmiştir. Binaenaleyh o maddede hiç bir faide memul değildir. Mali kısımlarını bu suretle muhtasaran arz ettikten sonra iktisadi kısmına geçiyorum.

FEYYAZ BEY (Yozgat) — Reis Beyefendi; Ali Cenani Bey, istihzaratı sulhiye komisyonunda mevadî iktisadiye hakkında beyanatta bulundular ve raporunu da kendileri hazırlamıştı. Şimdi kendisine bir sual soracağım. Sizin istihzarat komisyonunda yaptığınız mesail hilafında ne gibi bir fark vardır? Lütfen bu ciheti izah eder misiniz?

BAHRİ BEY (Yozgat) — Ona hiç bakmamıştır yani:

HASAN BEY (Trabzon) — İstihzaratı sulhiye komisyonunun reisi ben idim, raporunu beraber hazırladık, o rapor benim elimdedir. Ona hiç bakmamışlar diye söyleyene cevap veriyorum. Onun reisi benim, o raporu beraber hazırladık icabederse okurum.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — İstihzaratı sulhiye komisyonunda yalnız mesaili maliyeyi değil, Sevr muahhededinde mesaili maliye ve iktisadiyeye ait bütün aksamı nazardan geçirdik. Çünkü biliyorum ki bizi bir konferansa davet etmekle beraber yine önümüze aynı «Sevr» ahitnamesini başka bir nam ile getirecekler ve onları bizden isteyeceklerdir. Binaenaleyh Hasan beyefendi de dahil olduğu halde, üç ay çalıştık ve Sevr muahhededinde bize teklif edilen bütün müdafaatı hazırladık. Demin arz etmiştim. Biz burada düyunu umumiyenin taksiminde muhtelit usul kabul ettik, fakat heyeti murahhasamız orada gördüğü mukavemet karşısında basit usulü kabul etmiştir. Aramızdaki fark budur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisari Sahib) — Mühimdir.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Taksimi düyunu da takasîdi seneviye usulü bizim hiç hatırımıza gelme-

di. Tabii sermaye üzerine taksim etmeği kabul ettirmişler. Bizim için muvaffakiyettir. Biz harbi umumî senelerindeki bilumum düyunun taksime dahil olmasını, yani (1918) senesinin Teşrinievvel birine kadar devletçe akdedilmiş olan bilumum düyunun bizden ayrılmış olan devletlere taksim edilmesini ve Harb düyununun buna dahil olmasını kabul etmiştik. Onda mukavemet görmüşler. Harb düyununu bundan çıkarmak mecburiyeti hasil olmuş. Fakat bizim noktai nazarımız şu idi. Demin de arz ettim. Bu gün Osmanlı imparatorluğunun bir vârisi yoktur. Türkiye Osmanlı hükümetinin vârisi değildir. Osmanlı İmparatorluğundan doğan altı, Yemeni de ithal ederseniz yedi hükümettir. Bunun emvali, düyunu taksim olunmalıdır. Avrupa hükümetleri bizi hâlâ Osmanlı İmparatorluğunun vârisi telakki ediyorlar. Her şeyleri ona göre yapmak istiyorlar.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisari Sahib) — Vârisiyiz, amma başkaları da var.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Emin olunuz ki efendiler, şimdiye kadar ne kadar muahede akdetmişsek, hepsinde bizden ayrılanlar, daima başka muamele görmüştür. Beynelmilel usule tabi olmuştur. Biz daima imparatorluk ankazının bıraktığı şaibeye vâris olmuşuzdur. Mesela kapitilasyonlar meselesi.. Bizden ayrılan Romanya, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan kâmilen bundan kurtulmuşlardır. Biz hâlâ kapitilasyonların altında inliyoruz ve bu gün hâlâ defî edemiyoruz. Şu muahhededeki mesaili iktisadiye denilen mesail kâmilen kapitilasyonlar meselesidir. Mesaili iktisadiye eğer bu muahhedede zikrolunan şekilde hâl olunmak iktiza ederse, bizim için hakkı hayat ve hakkı istiklâl yoktur. Mesaili iktisadiyenin altı ay sonra aramızda hâl edilmek üzere işin içinden çıkarılması esasını bendeniz çok muvafık buluyorum. Çünkü bu meseleler bize kabul ettirilmesi istenilen meselelerdir. Binaenaleyh bunlar muahhededen hariç kalırsa biz, daima ona muvafakat etmeyeceğiz, onu kabul etmeyeceğiz. Bunların tehirinde bize faide vardır. Mazarrat yoktur. Bu gün hal edilmesinden tecil edilmesini bendeniz daha muvafık buluyorum. İnşallah biz gittikçe intizam ve kuvvet kesbedeceğiz. Muallakda kalan mesaili onlar bize hal ettirmeye icbar edecekler, biz kabul etmeyeceğiz. Ellerinde bir kuvve müeyyide yoktur. Yalnız bizim kabul edip tatbik ettiğimiz zaman bir kıymet iktisab eder, iktisadi mesail içinde bir madde vardır. Mütarekeden sonra akdedilmiş olan mukavelat, verilmiş olan imtiyazatın tarafımızdan tasdiki meselesi vardır. Bendeniz, Hasan

Beyefendinin geçen gün izahatını burada dikkatle dinledim. Bu meselede zan ederim, bir telefon imtiyazı ile üç dört mukaveleden bahis buyurdular. Bu mukavelât malûm olanlarıdır, ki bendeniz belki bundan daha başkaları vardır, zan ediyorum. Telefon şirketine, elektrik, tranvay şirketi ile akdedilmiş olan mukavelatın mazarratı bendenizce pek hafifdir. Fakat içinde muzir gördüğüm reji ile yapılmış olan bir mukaveledir, ki bu mukavele ile rejinin bize avans olarak verdiği parayı altın fiyatı ile hesab ederek rejiiye karşı vereceği senevi tekasit mahsub muamelesi kabul etmiştir.

FEYYAZ ALİ BEY (Yozgat) — Şu halde bize on para vermiyecek.

ALİ CENANİ BEY (Devamla) — Bu paranın kesbi katiyet etmesi.. Yalnız rejinin bize vereceği (3-4) milyon liranın ziyâ ile kalmaz. Rejiye vereceğiniz düyünü altın olarak kabul ederseniz, evleviyetle diğerlerine karşı da aynı esası kabul etmek için, sizi icbar etmeğe bir vesile vardır. Sonra bu mukavelat ve imtiyazatın içinde neşredilmemiş olan kararnameler de vardır. Düyünü umumiye ile akdedilmiş olan bir mukavele vardır ki o da bir kararnameye müstenittir.

Düyünü umumiye tekasitinin ileride altın olarak tediye edilmek üzere şimdilik muvakkaten evrakı nakdiye tediye edilmesi ve el'an evrakı nakdiye için istikraz hamillerine bir gün evvel haber verilmesi esas aynı mukavelât ahkâmındandır. Maliye nazırı esbakı Abdullah Bey bu babda yapmış olduğu kararname ile neşretmemiştir. İradesini almış, cebine koymuş neşrolunmadığı halde tatbik etmiştir. O kararnamede kabul edildiği halde zaten düyünü umumiye taksitlerinin altın mu, frank mı verilsin diye müzakeresine, münakaşasına mahal bırakmayan bir vesika oldu. Binaenaleyh bu şeraiti haiz olan maddenin de mukabil projede tamamiyle ret olunması, katiyen kabul edilmemesi lâzımdır. 1914 senesi Teşrin evveline kadar olan ukut ve mukavelâtın, imtiyazların tasdiki hakkında olan maddede münhasıran «Perye» bankasının 1914 de Cavit Bey ile akdetmiş olduğu «35» milyon liralık bir mukavele vardır. Bu mukavele, madde mahsus konulmuş bir mukaveledir. Zaten biz, diğer mukavelât ahkâmını kendi rizamızla makbul ve muteber ad ediyorum. Böyle bir kayıt koymaya ihtiyaç yoktur. Muhtasarın 1914 istikraz mukavelenamesine merbut olan imtiyazata ait mukavelenin teyit edilmiş bir maddesidir. Efendiler, bu mukavelat içinde bütün vilâyatı şarkiyede inşa edilecek şimendiferler imtiyazatı vardır. 1914 istikraz mukavelenamesine merbut olan imtiyaz

mukavelenamesinde Samsun ve Limanlarının inşaat imtiyazı vardır. Ergani maddeninin işletme imtiyazı vardır. Bunlar bir takım imtiyaza tabidir. Yani bu gün heyeti celilenize bir kimse gelmiş vilâyeti şarkiyeye şimendiferlerini yapalım diyor. Hepiniz bunu kabul edelim, etmiyelim diye münakaşa kabul etmezsek daha başkası gelir güzel şeraitle müracaat eder ve onunla müzakerata girişilir ve onlar şimendiferi yapar. Halbuki bir mukavele tasdik olunduğu halde vilâyati şarkiyede bulunan şimendifer imtiyazatı temamiyle onların eline geçmiştir. İsterse yapar, istemezse yapmaz. Başka kimseye yaptırılmazsınız. Bu maddenin kabulü imkânı yoktur. (Nafia Vekili nerede sesleri).

Yine bu iktisadi mesail içerisinde ecnebi sermayesi galip olan Osmanlı şirketlerinin ecnebi mahiyeti haiz olan.. (Gürültüden hiç bir şey işitilmiyor sesleri) memleketimizin içinde anonim şirketi olarak teşekkül etmiş bir çok ecnebi şirketleri vardır. Müsaddak imtiyazatı almışlar, sair amelîyat nâfia imtiyazatını almışlar ve yahut ticaret için teşekkül etmiş şirketler kâmilen buraya dahildir. Bunlar kâmilen Osmanlı kavaninine tabidir. Vaziyetlerinde her türlü ahkâm mevcude caridir. Bu şirketlerin sermayedarlarının kısmı azami ecnebi olduğu halde, Türk tabiiyetinden çıkartmak istiyorlar. Bu maddede bizim için katiyen kabul edilemez bir maddedir. Mesaili iktisadiye arasında Anadolu şimendiferlerinin bizim tarafımızdan iştirâ edilerek işletilmesi müttelik hükümetlerin tebaasından teşekkül edecek bir şirkete verilmesi Mevcut şimendiferler bu gün zaten Osmanlı anonim şirketleri elindedir. Birisinin sermayesi Alman diğer birinin Fransa ve birisinin de İngiliz olmak üzere üç Osmanlı şirketi elindedir. Bunların şimendifer esasını hükümet alsın. Biz hükümete ikraz edelim, hükümet bunu kendilerine mal etsin. Fakat aldıktan sonra bunu hamur haline koysun, bütün şimendiferleri bizim tebaamızdan teşekkül edecek bir şirkete icra etsin ve yahut işletmek üzere bir müddeti muayyene ile imtiyazat versin deniyor. Efendiler bu meselede bir defa hükümet kendi tabiiyeti altında teşekkül etmiş olan şirketlerin hukukunu iptal etmeği harice karşı taahhüt etmiş oluyor. Henüz şirketlerin ellerinde bulunan mukavelenin iştirâsı için bir müddet vardır. 30 sene konulmuştur. İmtiyaz şirketinin bidayetinden itibaren 30 sene sonra hükümet iştirâ etmek hakkını koymuştur. Ondan evvel iştirâ edemez. Hükümet bunu o şirketlere karşı taahhüt etmiştir. Onların tabii hâmlerine karşı taahhüt etmiştir. Bizi her hususta uhut ve mukavelatta sadık kalmamızı teklif eden bu dev-

İetler, kendi menfaatlarına temas eden bir noktada bizim o şirketlere ve o şirketin hâmmüllerine karşı taahhudatımızı nakz ettirmek istiyorlar. Bir kere bu cihet hukuken doğru değildir. Sonra bunları iştirâ için sarf edeceğimiz vereceğimiz paranın bu güne kadarını faiz miktarı her halde evvelce bizim deruhde ettiğimiz teminata nisbetle kat kat fazla olacaktır. Bu gün eskisi gibi yüzde üç buçuk, hatta beş, altı faizle para almak imkânı yoktur. Bu gün bunları bize satın almak üzere teklif eden adamlar, yarin bize para verdikleri zaman bizden yüzde sekiz, on faiz isteyeceklerdir.

Sonra efendiler; o şirketlerle aramızda olan bir takım şerait vardır. Yeni bir imtiyaz verdiğimiz zaman o şeraiti kâmilten değiştirmek isteyeceklerdir. Tarifeler meselesi bu gün, ihtimalki, biz tarifeler hususunda anlaşmağı düşünüyörüz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar) — Fakat mukabilinde bir şey alırsız.

ALİ CENANİ BEY (Devamlı) — Bu günkü kömür fiyatıyla, malzeme fiyatıyla o şirketlerin mukavemat asliye üzerinde alacağı mebalığın işletmeye kâfi gelmeyeceğini hepimiz biliriz. Fakat bunu o şirketlerle bir masa başına oturup kendi başımıza hal ederiz ve tabii kendi menfaatımızı da temin etmek üzere bazı müsaedatta bulunabiliriz. Fakat o imtiyazat ve mukavemat geri alınıpda İngiliz Fransız ve İtalyan tebasından teşekkül eder bir şirkete bu imtiyazı verdiğimiz zaman tabiatile o eski şeraiti kabul etmeyeceklerdir ve yeni şerait dermeyan edeceklerdir. Biz de onu kabul etmeye mecbur olacağız. Binaenaleyh bu kısım da katiiyen kabul edilecek bir şey değildir.

Şimdi efendiler, gümrük meselesine temas etmek istiyorum. Bundan yedi sene evveline gelinceye kadar memleketimize de tatbik edilen kıymeti eşya üzerinden gümrük ahzı usulî sakimini kaldırmıştık. Onun yerine bir tarife usulî vaz edildi. Bu tarife bir çok tetkikattan sonra vücade geldi ve tatbikata başladı. Şimdi karşımızda bulunan hükümetler tarife usulünü temamilen meydandan kaldırmağı imkân bulamadıkları için, bize tarifeyi tatbikte temamilen serbesti vermek üzere, bize bir tatbik devresi kabul ettirmek istiyorlar. Yani beş seneye kadar mevcut tarifenin filan falan esaslarında üç misli, beş misli, sekiz misli diye bir takım kayıtlar vaz edilerek bizi bir kayıt altına almak istiyorlar ve bu mukavematı vücade getirdikten sonra bu mukavemat ahkâmı câri olsun diyorlar bendeniz gümrük tarifesinde böyle bir kaydın kabulü istiklâlimize gülliyen menfi görürüm. Efendiler bu tari-

fe usulini Muhtelif devletler muhtelif zamanlarda kabul etmişlerdir. Bize karşı teahhut etmişlerdir. Mali kapitilasyonların kaldırılması için meşrutiyetin ilk senesinden itibaren uğraşdık muhtelif zamanlarda muhtelif hükümetlerle muahhede akdettik. O muahhede-lerde mali kapitilasyonlar kalkacaktır. Fakat bütün devletlerin kabulü şartile diye, bir takım ahkâm konmuştur. Yani bütün Avrupanın fikrine girmiştir, ki Türk Hükümeti mali kapitilasyonları kabul etmiyor. Mali kapitilasyonların en mühim kısmı gümrük meselesidir ve yine Avrupa hükümetlerinin inzımanı muvafakatları üzerine gümrük tarifesi vücade getirmek üzere İngiltereden bir müşavir, bir mütehasıs getiripde (Krafort) namile bir İngiliz müşaviri rüsumat idaresine alındı ve elde mevcut bulunan tarifeyi bu zat yapmıştır ve uyutmuştur ve maatteessüf bu gün Fransızlarla bizim elimizde mevcut olan gümrük tarifesi için mali mesailden en çok aleyhimize çalışan Fransızlar, diğer mesailde dahi İngilizlerin iğfalata kapılarak kendi aleyhlerinde çalışmışlar ise, yine gümrük meselesinde aynile kendi menfaatlerinin aleyhine çalışmışlardır. Çünkü efendiler, Fransadan gelmekte olan emtia için kullanılan nisbetler gayet hafifdir. İpekli kumaşların vesairenin gümrük resmi gayet ağır konmuştur. Bir taraftan o emtia teklif ettikleri şekilde Fransadan gelecek olan eşyanın da kıymeti bir az tahaffüf ederse İngiltereden gelmekte olan emtianın bahusus kumaşların vereceği nispet gayet hafifdir. Biz bu tarife ile daha beş sene yürümek istemeyiz. Çünkü daima aleyhimizdedir. Ne dahili sanayimizi muhafaza edebiliriz, ne de gümrük rüsumunu diğer emtiaya nisbetle makul bir surette islâh edebiliriz. Bu gün Mançister'den gelmekte olan iplik kumaşların kıymeti üzerinden hesap edersek aldığımız resim yüzde iki buçuk, üçte on para eksige gelmektedir. Halbuki tarife usulini kabul etmezden evvel biz ondan yüzde on bir rüsum alıyorduk ve ipekli kumaşların resminde bizim dahili menfaatımız vardır. Bunların resmini artırmak bizim dahili sanayimiz için pek ehemmiyetlidir. Çünkü memleketimizde pamuk yetiştirmek ve pamuğı neş ederek kumaş yapmak imkânı vardır. Bunların yaptığı ipekli kumaşlara ne ihtiyacımız vardır. Ve ne de onun aynı burada çıkarmağı kabiliyetiniz vardır. Binaenaleyh tarifeyi böyle beş sene müddetle eski şekilde, onların koyduğu kuyut ve şurut dahilinde idame ettirmek memleketin menfaatına muzirdir ve bizim serbestimizi muhildir. Binaenaleyh bu maddeyi de bendeniz gayet muzir gö-

rüyorum. Onun için benzeniz diyorum ki mesaili iktisadiye âtiye talik olduğu gibi bu gümrük mesaili de talik olunan mesail arasına girsin ve biz de orta yerde serbest olalım. İktisadi mesailin intaç edilmesi zarureti hasıl olursa her halde burada konuşulmuş

olan ahkâmın kabul edilmemesini fevkalade ehemmiyetle nazarı dikkatinize arz ediyorum.

REİS — On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Hitami celse : 5.05

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 5,15

REİS : Reisisâmı Ali Fuat Paşa Hazretleri.

KÂTIPLER : Refik Bey (Konya), Mazhar Bey (İstanbul).

REİS — Celseyi açıyorum. Buyurun Paşa hazretleri.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar; Altı yedi günden beri malûm olan mesele üzerinde heyeti aliyenizce müzakere cereyan etmektedir. Müteaddit hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar tenkidat yapılmış olduğu kanaatındayım. Bütün bu mütalaat ve izahat ile mevzuu bahis olan meselenin iyi ve fena cihetleri bütün rüfekaca temamiyle anlaşılmıştır.

Binaenaleyh müzakeratın bundan sonra temadinden bir faide memul olmadığı kanaatındayım ve belki şu muhibi samimide şu ve bu tarzda söylenen sözler harice ve bilhassa düşmanlarımıza başka bir surette aksedebilir. Binaenaleyh mahzuru dâi olması daha çok mutemeldir. İstihsal ve ita buyurulacak karara medarı suhulet olacağı kanaatiyle, müsaade buyursanız, iki üç kelime arz edeceğim.

Malûmu âliniz Lozan Konferansı bir çok zaman temadı ettikten sonra itilaf devletleri heyeti murahhasları heyeti murahhasamıza müzakeratın hulâsası olmak itibariyle birtakım şeraiti muhtevi sulh projesi namile bir şey vermişti. Elinizde bulunan ve tercümesi çok yanlış ve çok natamam olmakla beraber, bundan anlaşılın mana ve ruh şudurki; böyle bir sulh projesini bizim için kabul etmek mümkün değildir. Çünkü doğrudan doğruya istiklalimizi muhtel şeraiti ihtiva etmektedir.

Binaenaleyh bilâtereddüt müttefikan hepimiz söyleriz ki, bu projeyi biz kabul edemeyiz, sureti katiyede ret ederiz. Eğer itilaf devletleri bize projeyi kabul ettirmekte musir olurlarsa o halde milletimiz

için hükümet ve Meclisimiz için harb şekli zaruretinde tecelli etmiş olur. Yapılacak başka bir şey yoktur. Yani o zaman harb ederiz. Fakat bu son noktaya vasil olmazdan evvel mevcut ise diğer tedabire tevessül ederek mümkün olduğu kadar harbden içtinab etmek ve esasat hayatiyemizi mahfuz bulundurabilecek şerait tahtında sulh yolunda çalışmayı tercih etmeyen hiç bir arkadaşınız yoktur.

Düveli müttefikanın malum olan projesine mukabil heyeti murahhasanız bir mektup göndermiştir ki ağızlarda dolaşan mukabil proje bu olsa gerektir. Bu mektubun muhteviyatı doğrudan doğruya itilaf devletleri projesini, muhteviyatını tenkit etmekden ve tarif etmekden ibarettir. Bu mektup usulü, diplomatik usulde her vakit yapılabilir ve yapılması muvafık olan bir tarzdır. Usule tevessül edilerek yapılmıştır. Mektubun muhteviyatı neticede «esasen ittifa ettiğimiz nükatı imza ederek sulh yapalım ve ikinci ve üçüncü derecede olan mesaili başkaca mütalaa ederek buna nihayet verelim» den ibaret olup bundan başka ayrıca bir ilâve daha yapılmıştırki, o da; eğer itilaf devletleri bu teklifatımızı kabul etmeyecek olurlarsa teklifatımız keenlemeyekündür.

İşte bu mektubu müteakip, cümlelizce malum olduğu veçhile, Lozan'da konferans müzakeratı inkita şeklinde olmaksızın tatil şeklinde olarak her devletin heyeti murahhasası memleketine gittiği gibi, bizim heyeti murahhasamız da buraya geldi. Heyeti murahhasa ki Heyeti Vekileye karşı mesuldur. Heyeti murahhasanın efal ve harekâtından ve ona talimat vermiş olmakdan bittabii huzuru alinizde mesul olan da Heyeti Vekiledir. Heyeti Vekile, heyeti murahha-

samızı ariz ve amik dinledikten sonra yeni talimat vermek hususunda tereddüdü mucib birtakım noktaların mevcudiyetini dolayısıyla Heyeti Celilenize geldi.

Binaenaleyh sizden yeni bir veché talep ediyor. Vaziyete itila hâsıl olduktan sonra yeni bir veché talep ediyor. Bendenizce mesailin her noktası anlaşıl-
dıktan sonra yeni bir veché vermek lâzımdır ve bu verilecek olan vechede bizim için çok mühim ve hayati olan Musul meselesinin muvakkaten tâlikini mevzu bahis etmemek ve fakat idari, siyasi mali ve iktisadi vesair mesaildir. Millet ve memleketin hukuku ve istiklâlini tamam ve emin olarak istihsal etmek ve memalikin müstahsilimizin sureti katiyede tahliyesini şartı esas telekki eylemek üzere Heyeti Vekileye bir veché vermek muvafık olur. Heyeti Vekile bu veché dairesinde heyeti murahhasaya talimat mahsusla vererek teşebbüsât sulhiyesinde biraz daha devam edebilir.

Arkadaşlar ben şahsen vicdanıma ve kanaatî fikriyeme ve bütün tefekkürat ve tahkikatına istinaden hey'eti aliyenize derim ki; Hey'eti murahhasamız kendisine tevdi edilen fazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir surette ifa etmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini ilâ edecek bir tarzda dünyaya tanıtmıştır ve muvaffak da olmuştur. Binaenaleyh; eğer meseleyi hüsnü intaç etmek istiyorsak bu hey'eti murahhasaya heyeti celileniz tarafından dahi manen kuvvet verilerek mesaliye devam ettirilmeğe lâzımdır. Bu tarzda yapılacak hareketlerle henüz ümitvar olabilirsiniz, ki bir sulh safhasına dahil olmak mümkündür. Yalnız hey'eti hükümetten kat'iyen talep etmek lâzımdır, ki bu tarzda yapılacak hareketlerle henüz ümitvar olabilirsiniz, ki bir sulh safhasına dahil olmak mümkündür. Yalnız hey'eti hükümetten kat'iyen talep etmek lâzımdır ki; bu iş bir an evvel meydana çıkmalıdır. Yani sulh yapılacaksa bir an evvel yapılsın, olmayacaksa aldanmıyalım. Tedabiri askeriyemizden geri kalmıyalım. Yani işi tâcül ve tesri etmesini de sureti mahsusasda hey'eti vekileden talep etmek lâzımdır. Bazı arkadaşların imza ettiği bir takrir gördüm. Bu takrir esas itibarıyla ve vukubulan maruzatıma tekabül etmektedir. Ben de o arkadaşlarıma iştirak ederek o takririn Hey'eti Celilenizce kabul edilmesini menafii memleket için, sulh için ve her şey için muvafık görmekteyim. Aynı şey'i ben de arz ediyorum ve tekrar edeyim ki, böyle günlerce müzakere devam etmesin de her gün daha çok mahzurlar tevellüt etmektedir. Maruzatım bundan ibarettir? Her halde çok müzakere ve münakaşattan iyi bir netice çıkmıyacaktır.

Müzakerenin kifiyetiyle arz ettiğim takririn kabulünü teklif ederim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Paşa Hazretleri, hey'eti murahhasa Lozan'dan ayrılırken bir teklif vermişlerdi. Haizi ehemmiyet olmadığı söylenen bu teklife düveli mütelife ret veyahut kabul cevabı vermiş midir?

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Bu tekliften sonra herkes ayrılıp gitmiştir ve kabul edilmemiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Malûmu âkileri bu teklif Lort Gürzonun hareketinden sonra yapılması itibarıyla tabii bunun kabul ve ademi kabulüne dair bir cevap verilmedikçe henüz teklif nihayete etmiş değildir. Bendeniz tekrar hükümetten soruyorum; bu teklif üzerine bu teklifinizi kabul ettik ve ya etmedik diye bir teklifte bulunmuşlar mıdır? Eğer bulunmuşlarsa hukukun bizim teklifi kabul ettikleri takdirde, hukukan ricat etmek imkânı yoktur. Bu itibarla mes'eleyi bendeniz sordum. Paşa hazretlerinin mütalaaları bendenizi tatmin edemez.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar Hey'eti murahhasamızın vermiş olduğu mektup ve bu mektubun ihtiva ettiği teklif itilaf devletleri murahhasları tarafından fiilen kabul edilmiştir. O anda kabul etmek niyetinde değillerdi ve o şeraitte o günkü şeraitte kabul etmek istemiyorlardı. Çünkü kabul etmemekle bizim heyeti murahhasamıza karşı mütehalikimane bir vaziyet almakla bizim heyeti murahhasamızın derhal yalvarmağa başlayacağını zan ediyorlardı. O kadar ki bizim heyeti murahhasamız trenine bindiği bir dakikada yaptıkları mahut projeyi kalemlerle beraber getirmişler, hala imza etmeyecek misiniz, demişlerdir. Çünkü biliyorsunuz ki arkadaşlar bu Avrupalılar öteden beri böyle heyeti murahhasalar görmüşlerdir. Fakat bunu kabul etmemişlerdir. Kendi projelerinin imzasında teklifatında teannüt etmişler. Vaktaki bizim hey'eti murahhasamız kemali ciddiyetle bırakıp buraya hareket etti. Ondandır vaziyetler tebettül etti, tabii mesmuu âliniz olmuştur. Lort Gürzon Londra'ya gittiği zaman izahat verdiğinde ve İsmet Paşanın hey'eti murahhasamızın vekâletinden bahsettiği zaman bütün arkadaşlarımız isyan ettiler ve bunu tenkit ettiler, tashih ettiler ve dediler ki sulh olmuşken sen yapmadın da buraya geldin, dediler. Binaenaleyh ondan sonra şerihat az çok tebeddül etti ve heyeti murahhasamız buraya geldikten sonra baktılarki belki Hey'eti Vekile yalvarır, belki şu olur bu olur. Fakat bunu görmediler bilakis görmüyorlarki meclisimiz sağlamdır ve icabı gibi hareket etmeye

muktedirdir. Binaenaleyh ondan sonra bir az ümitler hasıl olmağa başladı, yani hukuk noktası kalmamıştır. Bu onlar için şayanı istinat bir nokta değildir.

MHSAN BEY (Cebelli bereket) — Paşa Hazretleri, Anadolu davasıyla alakadar olmayan ve Anadolu zihniyetinin malı olmayan hey'eti murahhasamız şuradan buradan gelen müşavirlerin, bundan sonra hey'eti murahhasamıza iltihak etmeyeceğini hükümet bizi temin etsin.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Buna dair bir takrir vardır.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Arkadaşlar, benim anladığıma göre şuradan buradan, açık söyleyeyim, ihtimalki Cavit ve Hüseyin beylere bir takım adamlar varmış, ben de şahsen sizinle hem fikir olarak hey'eti murahhasamıza ve işlerimize, ama hiç bir işimize, karıştırılmaması tarafdarıyım (Doğru sesleri) ve ümit ederimki hey'eti murahhasa bizim ile hem fikirdir.

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Arzu etmediğiniz müşavirleri beraber almayıcağım.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Hak ve hakikattan ayrılmıyalım: Hüseyin Cahit ve Cavit beyler gittiler, fakat bunlar kendi arzularıyla iltihak etmemişlerdir. Paşa Hazretleri çağırmıştır. Bu adamların bir kabahati yoktur.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Cevab vereceğim. Hakikaten onlar kendiliğinden gelmemişlerdir. Başmuraahhasamız davet etmesinden dolayı hasıl olan mahzurdan belki başmuraahhası mes'ul olmak lâzım gelir. Yalnız müsaade buyurursanız arz edeyim mevzu bahis olan mes'ele hayati meseledir. Mesaili maliye ve iktisadiye; arkadaşlar bu hususu itiraf ederim ki zengin değiliz. Şimdi bizim için malûm olan arkadaşlarımız vardır, onların kalp ve vicdanlarıyla her şeylerine emniyet ve itimadımız vardır. Başmuraahhas bunlarla, benim bildiğime göre emîn olarak onlarla çok çalışmıştır. Fakat acaba dünyada çok malûmattar tanınmış olan Cavid Bey ve ya bilmem ne Bey için, acaba bir kerede bunlar dinlenmiş olsa idi mühim bir şey söylerlerdi denemez mi idi? (Çok doğru sesleri) İşte muraahhası efkârı umumiyeye karşı bunları nazarı dikkate alarak; Canım Cavid Bey gibi bir adam var da neden istifade etmiyorsunuz? Bu hususta herkesin dimağında bir ukde bırakmamak için başmuraahhas zan ediyorum bunu yapmıştır. Zan etmeyiniz onlar bu işin üzerinde çok oynamıştır. Ellerine çok iş verilmiş. Mamafî böyle ol-

makla beraber, ufak mahzurlar hasıl olmuştur. Belki çağırılmaktan daha büyük mahzur ve daha büyük tereddüt hasıl olmuştur. Belki bu hareketle o tereddütümüz zail olmuştur. Bundan sonra bu gibi insanları içimize sokmakla tevellüt edecek mahzurları bertaraf etmiş oluruz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Bendenizin sualim başkadır. Fakat müşavirlerden bahis buyruldu. Cavit bey hakkında bu vardır. Fakat uzun müddet işitmiyoruz sesleri) sesim çıkmıyor. Uzun müddet hükümetimizin İstanbul mümessiliğini ifa eden Hamit bey hakkında bu sual varit olamaz. Bunlar bendenizce şahsi mesailidir. Bu benim kanaattumdur. Belki doğru değildir. Fakat doğru bir şey olmadığna kaniim. Efendim Paşa Hazretleri buyurdularki hey'eti murahhasamız mukabil proje verilmemiştir. Hükümet vermemiştir. Mektup vermemiştir. İsim meselesidir ve Hakkı Hami bey de bir sual buyurdular, zan ediyorum, ki işin tarzı cereyanı itibarile ufak bir zuhul vardır Hakkı Hami beyin Paşa hazretlerinin sondukları bu mektub ve ya mukabil proje düveli mütelife muraahhasları ayrıldıktan sonra verilmiştir. Halbuki ayrıldıktan sonra verilmemiştir. Evvel verilmiştir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Aksini söylemediler.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Hayır, hakkı Hami bey ayrıldıktan sonra verilmiştir dediler, aksini söylediler. Halbuki evvel verilmiştir ve anlaşıl-mayan mesaili sırf kapitilasyonlar ve mali mesailiden ibarettir. Maalesef Mesul ve Karaağaç için bizim teklifimizi kabul etmişlerdir. Tabii bir imza yoktur. Yalnız itiraz edilen nokta kapitilasyon, adli kapitilasyonlar mesaili maliye ve iktisadiyedir. Hatta demin ismi geçen bir vatandaşın açık olarak - hatta ifşaat-olarak - diyeceğim, Lort Gürzon'a hareketinden bir az evvel adli kapitilasyonlarda kabul edilmiştir, demmiştir. Binaenaleyh bir emni vaki vardır. Bir arkadaşımız buyurdularki hey'eti muraahhasamız mukabil-proje ve ya mektup dersiniz mektup vermişlerdir ve bu gün inkita yoktur diyor. Paşa Hazretleri inkita bilfiil vardır.

Müzakereyi bilfiil bu gün açmak için Musul'un muvakkaten taliki ve Karaağaç'ın terki, yani bu ivazı bidayet emirde yapmadıkça müzakere açmanın imkânı yoktur, Heyeti Vekile ve heyeti muraahhasa için. Binaenaleyh orta yerde bir hakikat vardır. Mukabil proje vardır ve heyeti muraahhasamız da bunu vermekle, benim kanaatıma, veçhesini Meclisi Âli-

den alan hükümetin talimatından hariç bir vazifede bulunmuşlardır. Çünkü Heyeti Vekile Reisi son almış olduğu telgrafda arz etmişti, ki verdiğim talimat bir beyenname neşriyle ve inkita kelimesi telefuz etmeksizin avdet etmeleri emirini verdiklerini burada söylediler. Müzakerenin terzi cereyanı itibariyle ve Hakkı Hami Beyin buyurduğu ve Paşa Hazretlerinin o tarzı ifadeye göre vermiş oldukları cevap şeklinde değildir. Bendenizin aklımda kalan şekil bu şekildir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — O sizin ifadenize göredir. Yani ben diyeceğim ki doğru değildir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Şahit heyeti umumiyedir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Yani siz bir meseleyi kendi hayalatinize göre düşünüyor, vücut veriyor, hüküm veriyorsunuz ve öyledir diyorsunuz. Öyle değildir, beyefendi hazretleri. Bakınız bir defa İngilizler heyeti murahhasanın teklifi veçhile Musul teklifini kabul etmiş değildirlere. Malûmu âlinizdir ki Musul meselesi doğrudan doğruya onların tekliflerinin metninde bir satır ile ifade olunmuştur. İngilizler diyorlarki bu metin muallakda kalsın - Bunu Gürzon söylüyor. - Bir defa o heyetin kararı değildir. Burada olduğu gibi kalacaktır. Fakat ben cemiyeti akvama bir mektup yazarım, belki biraz tehir ederler. Binaenaleyh bu kabul etmek demek midir? Kabul etmek değildir. Çünkü heyeti murahhasanızın teklifi bu değildir.

İkincisi; beyefendi diyorki, heyeti murahhasa Heyeti Vekilenin vermiş olduğu talimatın hilafında hareket etti veyahut dahilinde hareket etti. Bunu söyleyecek siz değil, Heyeti Vekiledir. Bunu en çok iddia etmek vaziyetinde bulunan zatı aliniz değil. Heyeti Vekiledir.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — Bütün Meclistir Paşam, zabıtlara geçmiştir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Vakti ben burada değildim. Bildiğime göre Heyeti Vekile Reisi o tarihte gelmiş, vaziyeti Heyeti Alinize izah etmiştir. Şöyledir, böyledir. Buna göre siz ne yaparsınız?

Efendiler; siz de pek makul olarak düşünmüşsünüzdür ki yapılacak iş bir beyenname neşriyle dömektir. Evet böyle olunca yapılacak iş döner gelir ve halı harb avdet eder. Ancak sizin bu şeraitinizin irsaline kadar geçen günler içinde vaziyet ve şerait tebeddül etmiştir. Bu iki şeraite göre heyeti murahhasa reisi Heyeti Vekileden iki talimat istemiştir.

Fakat o talebin vürudu ve yeni talimatın irsalı için zaman kalmamıştır ve konferansda bildiğimiz vaziyet hal olmuştur. Eğer sizin dediğiniz gibi olsa idi; o zaman heyeti murahhasayı tecziye etmeniz lâzım gelirdi. Bilasebep harbe mi götürsün, bunu mu istiyorsunuz? Heyeti murahhasamız makul ve akıl ve feraset dahilinde hareket ettiğinden dolayı, müzakeratı kat etmediğinden dolayı ve memleketi harbe sürüklediğinden dolayı mı heyeti murahhasayı tenkit edeceğiz? Böyle mi memleketi idare edeceğiz Ali Bey efendi?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Söyliyeceğim.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bir haftadır söyliyorsunuz, memleketi zarardide ediyarsunuz. (Gürültüler)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Kimseyi ithama hakkınız yoktur. (Gürültüler)

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — İstirham ederiz, Meclisde emniyet yoksa söyleyiniz; Meclisde emniyet yok mudur?

ALİ RIZA BEY (Kars) — Bütün Meclis Paşanın müdafiidir. Size ne oluyor?

REİS — Meclis her vakit emniyeti muhafaza eder. Rica ederim susunuz, oturunuz.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Emniyeti şahsiye mefkut mudur?

REİS — Efendim, kim emniyeti şahsiye diyor? Rica ederim yerleşinize oturunuz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Sonuna kadar söyliyeceğiniz, katiyen kimse sözümlü kesemez. Usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Usul hakkında söz yoktur. Söz Haydar Beyindir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Usul hakkında söz istiyorum.

REİS — Oturunuz. Usul hakkında söz yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — Yalnız Paşa Hazretleri herkes söylediği sözün vatana hizmet olup olmadığını kendisi bilir. Hiç kimseden ders almaya ihtiyacı yoktur.

REİS — Rica ederim, hem diyorsunuz ki, emniyet yok, hem de gürültü yapıyorsunuz.

HAYDAR BEY (Van) — Necati Bey arkadaşımız bir takrir vermişler ve demişlerki arkadaşların çoğu aynı şeyi söyliyorlar. Eğer arkadaşlar aynı şeyi tekrar edecek olursa bitmez. Binaenaleyh söylenmeyecek sözler üzerine söylenecek olursa mesele daha kolay intaç edilmiş olur. Bendeniz Necati Beyin bu takriri ile âmil oluyorum. Arkadaşlarım, bir çok ni-

kat üzerinde herkesi kendi içtihadına göre söz söyledi, herkesin içtihadı muhteremdir. Bundan bir netice çıkardım. Musul'dan başka söyleyecek söz bulamıyorum. Bendenize söyleyecek söz kalmadı. (Çok var sesleri) Yani ben kendi kanaatimi söylüyorum. Başkasının hayatına ait söz söylemiyorum. Mesaili umumiyeye hakkında söylemek istediklerimi arkadaşlar söylediler. Tekrarı zâit olur. Hangi arkadaşlar hangi şeyi söylemişti demektedir zâit olur. Yalnız Musul hakkında arkadaşların hiç birisi bendenizin anlatmak istediğim mesaili söylememiş olduğu için yalnız bu mesele hakkında söz söyleyeceğim.

Muhterem arkadaşlar, Müstemlikâtında yüz milyonlarca Müslüman bulunan İngiltere İslâmın ittihadından korkmaktadır. Ve meselenin en büyük ehemmiyetine göre düşünmekte ve münasip surette çalışmakta kusur etmemiştir ve etmeyecektir. İngiltere'nin düşündüğü ve asırlardan beri tetricen tatbik ettiği şeylerin meyanında en mühimi ve bizi en ziyade alâkadar edeni, yer yüzünde İslâma istinadgâh olacak ve istiklâllerine vesile olacak kuvvetli bir devleti İslâmiye bırakmaya azmetmiş olmasıdır. Bu kararın verildiği gün bunun yegâne hedefi olan Türkleri mahvetmek bedaheti âzadei münakaşadır. Bu hülâsamdan kolaylıkla anlaşılırki, İngiltere bilâ kaydu şart bizim mahvımıza karar vermiştir. Medelâsar hakkımızda takip ettiği siyaset bütün fecaatiyle bunu bize anlatmak icabeder kanaatindeyim. Harbî umumide mensup olduğumuz düveli merkeziye mağlup olunca İngiliz asırdide plânını tatbik etmek için tedabiri şeytânkârane ittihâz, mütarekenamenin yazısı kurumadan ahkâmını ilga ve memleketin her tarafının hayatını kuracak surette icrayı ahkâm etmeye başladı ve memleketi istilâ etti. Milletimizin hakkı teneffüsünü ve hakkı hayatını nezetmeye çalıştı ve millet ölümü gördü ve bu ölümden kurtulmanın gayri kabili içtinab olduğunu anladı. O halde İngilizlerin vesaiti melâncti olan Ermeni'nin ve Rum'un payı mezelleti altında zelilâne ölmekten ise ecdadından mevrus ve uhdesine tereddüp eden azimle bu mübarek toprağı kaniyla bir defa daha sulamaya karar verdi ve harekete geldi. Cenabı Hakkın inayeti, milletin kuvvet ve azmi imdada yetişti. Büyük zafere bizi mazhar etti. Efendiler, zaferimiz İngilizleri sarsdı, haza minfazlı yarebi. Fakat meyus etmedi. İngiliz yine entirikasını tatbikte devam etti. İngiliz için tehlike Garpdan ziyade Şarkdan doğar. O Şark ki sinesinde beslediği yüz milyonlarca Türk ve İslâm halaslarını dünyevi ve ahiret sadetlerini İngilizin bizim elimizde, bizim vasıtamızla kahrı ve tetmirinde beklemektedir.

Binaenaleyh bunun bütün melânctini Şarka tevcih eti. Şarkda çalışıyor ve Şarkda çalışacaktır. Arkadaşlar benim kanaatime göre Türk ve İngilizin istikbale ait planlarının ve ümitlerin sahai müsadimesini bugün Musul'a nakl olunmuştur. Musul meselesi bence bu kadar mühimdir. Âtîde vereceğim izahat ve müddeamı ispat edecektir.

Şimdi efendiler teşrihatıma girmezden evvel müsaadenizle Musul'un ne olduğunu muhtasaran anlatacağım. Ondan sonra bizi âlem İslâmdan tecrit etmek için ümit ve istikbâlî olmaktan mahrum ve bizi Şarkdan ve âlemi İslâmdan tecrit etmek için İngilizin o havalide nasıl çalıştığı ve neler temin etmek istediğini bir iki misal ile de arz edeceğim ve Musul meselesini vakti ahre talik edelim mi, etmeyelim mi? Buna dair harfı vahit söylemeyeceğim. Çünkü vereceğim ve vereceğiniz karar izahatsız kendiliğinden sudur edecektir kanaatundayım. Bendeniz coğrafya okuduğum zaman şu kanaatı hâsil etmiştim, ki Musul Vilâyeti Arap vilâyetidir. Küçüklüğümde Musul'a gittim ve bu kanaatim teyyüt etti. Fakat küçük yaşta idim. Haricinde gezmemiştim ve biliyordum. Fakat valiliğimde ve âşair üzerinde kumandanlığım zamanında vakı olan iyice tetkikatım esnasında Musul'un her tarafını gezdim. Tetkikat ve takibat lâzımında bulundum. Hâsil eylediğim netice şudur : Beşer vukuat ve hadisatı kaydetmeye başladığı zamandan bu güne kadar Musul'da ve Musul üzerinde hükmetmiş olan hükümetlerin Arap ve Türk anasına nispetle nispeti yirmide üç buçuktur. Musul'da evvelce kısmen Asuriler ve kısmen de Geldaniler icrayı saltanat etmişlerdir. Ve bunlar Sâmi ırkındandır. Fakat bu nokta daimi surette müstevli akvamın ayakları altında bulunduğundan o kadar karışmışlardır ki lisanlarına Sâmi olmayan Hurufat ve Kelimat dahil olmuştur ve lehceleri değişmiştir. Burada Arap olarak, sırf Arap olarak üç hükümete tesadüf ederiz Beni Afir, Beni Hazdan, Beni Mendan ve yarım Arap dediğim Hulâfatı Abbasiyedir. Halifei Abbasiye bir çokları Türk kumandanlarının tesirine tabi kalmışlardır. Bu ümit ile tul müddet orada kalmışlar ve Türk askerleri onları muhafaza etmişlerdi. O zamanda Türkler Musul'da bulunmuşur.

Türklerin teşkil etmiş olduğu hükümetlere gelince : Musul muhitinde icrayı saltanat eden hükümetler bir kere Türk hükümetlerinden Atabekân var. Bunlar Atabegân Türk'üdür. Atabegân Musul ve Sencar, Atabegân Zengiye ve Furuu Atabekiyedir. Sonra İlhaniler vardır. Celaeriler var. Akko, nular, Karakoyunlular vardır. Horasan, Irak ve Rum Selçukileri

bulunan ve bizim gibi bir hükümet elinde mütehtiden yaşamağa çalışın Kürt kavmini karıştırmağa çalışmıştı. Kürt Mustafa'yı da o taraflara getirdi; Faysal'a mektuplar yazdırdı. Fakat Kürt köylüsü anlamıştıkki yine bütün bu dalavereler. Ermenileri yine mevayı asliyelerine fade edip iskân ettirmek bunların kuvvetiyle kendilerini Ermenilere esir etmekte. Maksadın bu olduğunu anlayınca, kapılmadılar. Simkon'un İranlılar karşısında meğlubiyeti üzerine cenuba indi. Son zamanlarda Simko onlara iltihak etti. Seyyit Taha'nın bilhassa bazı aşâir üzerinde nüfuzu el'an bakidir. Simko'nun cesareti bir çok adam celbedebilir ve aynı zamanda Sultan Mahmut'a iltihak etmekle onun kuvvetleriyle de teşriki mesaj ederlerse, evvelce Kürtler Sultan Mahmut'a yanaşmıyor ve iltihak etmiyordu. Çünkü; Âdi bir İngiliz zabıtı başına koymuş ve esir gibi kullanıyordu. Fakat, biz bu memleket hakkında teyidi müddeiyat ve tazyikâtı kaldırarak, imtiyazat verecek muavenette bulunacak, bize mümaşat edecek ve bir takım zavallıları bizzarur bize yardım edenleri ezecektir ve bunlar vasıtasıyla ta içlerimize kadar nüfuz etmeğe çalışacaktır. Dahiliye Vekâletinde Jandarma dairesinde ve Harbiye Vekâletinde bulunan dosyalarla sabit, tabiidirki bunları anlatması uzun sürer, kapalı geçeceğim. Bendeniz bu kürsiye hiç bir kimseyi tenkit etmek için çıkmadım. Herkêsın şahsı muhteremdir. Bilhassa ahfadımıza numunei imtisal ve edarı ıftihar olmak üzere tebci ile devredeceğimiz muhterem simalar var. Gerek heyeti murahhasada, gerek Heyeti Vekiledede. Binaenaleyh bunların ne şahıslarını ve ne de kendilerini tenkit etmek istemem ve etmem ve onlar öyle içtihat etmişler ve bu içtihatlarıyla diyorlarki Musul meselesinin sureti katiyede hal ve faslını bir seneye tâlik edecek olursak kazanırız. Bendeniz diyorum ki; İngiliz bizimle âlemi islâm arasında Kürtlük arasında bir «Etat tampon» - Türkçesini görmedim bir yerde - bir hükümeti mücerrede teşkil edecek ve bunun için çalışıyorlar. Hatta Hüseyin Avni Bey demişlerdiki hudut Erzurum olur. Eğer orada tatbik ettiğimiz usul, orada tatbik edilecek olursa hudut Sivas olur. Çünkü; efendiler Abdulmecit devrinde de, Meşrutiyet zamanında da şimdi de vilayati Şarkıye'ye ora ahalisini tatmin edecek memurlar göndermedik (Bravo sesleri) Bunun için delil arayacak olursanız arz edeyim ki; gerek beyanatı ve gerekse Musul'a yine bir takım vatansızlardan İngilizlerin teşkil ettikleri hükümette bir takım vatansızların beyanatı da Kars'a kadar gitmiş ve bu resmen sabittir.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Kızıl başlıktan da bahset.

HAYDAR BEY (Devamla) — Bazılarının canlarını sıktım. Onun için fazla söylemeyeceğim. (Devam sesleri) Şimdi ben de gezdiniyorum ki; benim içtihadım şudur. Musul'u İngilizlere bırakmakla İngiliz ne edecek?... İngiliz büyük menabii servetten mahrum kalacak, aynı zamanda Irak'ın cenubundan da istifade edemeyecek ve aynı zamanda, zira, idaresinde kalacak olan Kürt milletinin tayin ettiği, fakat bazı aşâirin üzerine nüfuz yaptığı şahıslara para ve silah vermek suretiyle aşâirin içerisine tefrika sokamayacaktır. Bu gün tarihi rabitalarla hem ahenk olarak ve malî ve siyasi umdelerle müştereken yaşadığımız, yek diğerimizden ayrılmak iki kardeş gibi yaşadığımız Kürtlerle aramıza rekabeti siyasiye sokacaktır. (Bravo sesleri) Ve eğer şimdiden hiç olmazsa ekseriyeti Kürt ve Türk teşkil eden on yedi kazanın on altısı elimizde bulunacak olursa ve yanında bulunan ve külliyetli parası bulunan İngilizlerin semerei mesaisi ile bizimkini mukayese etmek istemiyorum. Siz mukayese ediniz. Hangisi daha müsmir, hangisi daha az müsmir olacaktır. Siz hesabedin ben öyle zannediyorum ki, pek çok tesirat ika edecek ve bir çok teşevvüşat ika edecektir ve bizi edecektir. Yine tekrar edeceğim ki içtihatlar muktendir. Gerek Heyeti Vekilenin ve gerek heyeti murahhasanın içtihatlarına hürmet ederim. Fakat ben diyorum ki, benim içtihadım âliyi temin itibariyle daha semere bahş olacaktır. Çünkü Amerika hükemasından birisi (Yarında bir gündür) demiştir. Yarını adam sende, yarında Allah kerimdir demekle geçeriz. Halbuki biz usulü idareimizde tatbik etmişiz. Arkadaşlarımı taciz ettiğimi görüyorum, bunun için sözümü kısa keseceğim.

Heyeti murahhasanın mesaini takdirle ve hüsnü niyetlerini teslim ile beraber, bu farkı içtihadı da nazarı itibara almaları gerek. Kendileri olsun ve gerek başkaları arkadaşları olsun konferansa gittikleri vakit de bunu nazarı itibara alarak müdafaa buyurmalarını rica ederim. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takrir var (Hayır hayır sesleri, gürültüler) Efendim müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurun kifayet aleyhinde söyleyeceğim.

SIRRI BEY (İzmit) — Reis paşa hazretleri; zati âliniz kifayet takririni ele alamayacağınızı söylemiş-

tiniz. Şimdi nasıl oluyor da reye koyuyorsunuz? Bugün arada fark vardır.

REİS — Efendim Meclisi Âli hakemdir. Bugün ekseriyeti azime ile müzakerenin kifayetini kabul ettiniz. Bendeniz heyeti âlinize arz ettim.

BASRÎ BEY (Karesi) — Daha evvel söz söyleyeceğimi arz etmiştim.

REİS — İstemediniz efendim, gürültü yaptınız. Reye koyduktan sonra istediniz. (Reye konulduktan sonra olmaz sesleri, gürültüler)

BASRÎ BEY (Karesi) — Efendim reye vaz edilmezden evvel mesele bütün Türkiye'nin hayatile alâ-kadar en tarihi ve en muazzam bir meseledir. Eğer Meclis heyeti celilesinden bazı zevat söyler de kısmı küllisi söylemezse tarih buna susmaz, herkesin behemahal söylemesi lâzımdır. Yalnız herkesin daha kısa söylemesi mevzu bahis olabilir. Fakat efendiler benim memleketim hakkında bir çok söyleyeceğim sözler vardır. Bunu arz ediyorum. Müzakere kâfi değildir, (gürültüler) ve bunu söylemeyecek olursak vazifemizi ifa etmemiş oluruz.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetini bir daha reyi âlinize koyuyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler el kaldırsın... (Kabul sesleri) Ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir. Hiç bir tereddüt yoktur. (Şimdi belli olur, ekseriyetin olup olmadığı sesleri)

REİS — Efendim şimdi takrirleri okuyorum.

Riyaseti Celileye

1. İtilaf devletlerinin Lozan Konferansı neticesi olarak heyeti murahhasamıza tevdi ettikleri muahede projesi istiklâlimizi muhil şeraiti ihtiva ettiğinden şayanı kabul değildir. İtilaf devletleri bu projenin kabulünde ısrar ettikleri halde tekliflerini katiyen ret ederiz. Bu takrirda harp milletimiz için zaruri olur.

HULUSÎ BEY (Karahisarısahip) — Gördünüz mü kim istiyormuş harbi? (Gürültüler)

REİS — Rica ederim, yapmayalım efendiler. Sükûtunuzu muhafaza ediniz. Takririn kıraatına devam ediyoruz.

2. Pek mühim ve hayatî olan Musul meselesinin hallini muvakkaten talik ve Avrupa hudutlarımızı tespit etmek için heyeti murahhasamızın ve Heyeti Vekilemizin verdikleri izahata muttali olduk. Malî ve iktisadî ve idarî mesailde memleket ve milletimizin hukuk hayatiye ve istiklâliesini tam ve emin olarak istihsal eylemek esas dahilinde sulh teşebbüsüne devam olunmasını ve Heyeti Vekilenin heyeti murahhasaya mezkûr esasa göre vazife ve talimat vermesini teklif ediyoruz.

Bilcümle memalikimizin süratı tahliyesi şartı kati-dir. Ancak neticenin her ne olacaksa biran evvel irasine intizar ederiz. 6 Mart 1339

Saruhan	Menteşe
Reşat	Dr. Tevfik Rüştü
Çorum	Elaziz
Ferit	Naci
Gelibolu	Ergani
Celâl Nuri	Hakkı
Saruhan	Konya
Refik Şevket	Hakkı
Karahisarı Sahip	Kütahya
Ali	M. Ragıp
Kayseri	Genç
Ahmet Hilmi	Dr. Haydar
Van	Hakkâri
Hakkı	Mazhar Müfit
Antalya	Adana
Rasih	Zamir
Mardin	Burdur
Necib	İsmail Hakkı
Gaziayntab	Muş
Ali Cenani	İlyas Sami
İstanbul	Çorum
Ali Rıza	Sıddık
Konya	Konya
Hacı Bekir	K. Hüsnü
Cebelibreket	Denizli
İhsan	Yusuf
Ertuğrul	Kayseri
Necib	Sabit
Gaziayntab	Kayseri
Kılıç Ali	Atıf
Gümüşhane	Kırşehir
Mehmet Şükrü	Sadık
Antalya	Karahisarı Şarki
Hamdullah Suphi	A. Sururi
Van	Erzurum
Hasan Sıddık	A. Vasfi
Trabzon	Kozan
Hüsrev	Dr. Fikret
Urfa	Biga
Ali Saip	Mehmet
Bolu	Bayazıt
Nuri	Dr. Refik
Maraş	Konya
Tahsin	Musa Kâzım
Elaziz	İstanbul
Hüseyin	Numan

Kütahya	Batum	Ankara	Dersim
Seyfi	Fevzi	Atif	Abdullah Tevfik
Denizli	Bolu	Yozgat	Cebelibereket
Mazlum	Şükrü	Rıza	Rasim
Bolu	Menteşe	Sinop	Ankara
Cevat Abbas	Ethem	Mahmut Şevket	Şemsettin
İzmir	Bursa	Bitlis	Sivas
(İstanbul'un katiyen tah-	Osman Nuri	Resul	Ziyaettin
liyesi şartile)		Maraş	Sivas
Süleyman		Arslan	Taki
Diyarbakır	Üsküdar	Diyarbakır	Genç
Kadri	Neş'et	Hacı Şükrü	Şeyh Fikri
Bursa	Şarki Karahisar	Kayseri	Kângırı
Şeyh Servet	Memduh Nejdî	Âlim	Yusuf Ziya
İsparta	Hakkâri	Dersim	Yozgat
İbrahim	Mehmet Tufan	Mustafa	Süleyman
Ardıhan	İstanbul	Denizli	Dersim
Hilmi	Ahmet Mazhar	Hasan	Diyab
Bolu	Kütahya	Genç	İstanbul
Abdullah	Cevdet	Fikri Faik	Arif
Trabzon	İzmir	Gümüşhane	Kastamonu
Recai Hafız	Mehmet	Mehmet Ruşen	Hulusi
Bursa	Muş	Kozan	Kırşehir
Y. Nadi	A. Rıza	Hüseyin	Yahya Galip
Muş	Eskişehir	Ertuğrul	Ertuğrul
A. Hamdi	Halil İbrahim	Osman Zade Hamdi	Mustafa Kemal
Muş	İsparta	Lâzistan	Saruhan
Osman Kadri	Hüseyin Hüsnü	Osman Nuri	Avni
Yozgat	Amasya	Ankara	Bursa
Ahmet	Ali Rıza	Ömer Mümtâz	Mustafa Fehmi
Siverek	Kângırı	Adana	Ankara
Sırrı	Sait	Mehmet Hamdi	Şakir
Bitlis	Siirt	Ertuğrul	İstanbul
Derviş	Necmettin	Halil	Hüseyin Hüsnü
Elaziz	Eskişehir	Kars	Genç
Muhittin	Hacı Veli	Caviç	Hamdi
Ankara	Ergani		Kastamonu
Hilmi	Mahmut		Hasan Sabri
Kars	Çorum		
Muhittin	İsmet		
Maraş	Sivas		
Rüştü	Rasim		
Bursa	Kırşehir		
Operatör Emin	Rıza		
Karahisarı Şarki	Batum		
Mesut	Akif		
Sinop	Elaziz		
Abdullah	Feyzi		

REİS — Şimdi efendim, Sivas Vasıf Bey ve altmış refikinin takriri var, onu okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Anadolu harekâtı milliyesi, hayat ve istiklalimize karşı tertip edilen suikast muvacehesinde vücut bulmuş ve bütün amal ve kuvayı milleti, hayat ve istiklâli temin etmek noktası etrafında cem etmiştir. Gerek Misakı millinin, gerek bilcümle mücahedatın temerküz ettiği esas hakkı hayat ve istiklâlden ibaret.

Tetkik olunan projenin şu veya bu noktası için sebat ve müsaadat göstermek yolundaki fikirler, münakaşalar neticei matlubeye vasıl olamaz. Çünkü maksadı esasîyi temin etmekte veya etmemekte bulunması cihetinden proje bir kül teşkil etmektedir. Müzakeratın tarzı cereyanı ve projenin ihtiva eylediği ahkâmın mahiyeti şerait ânife dairesinde tayin edilebileceğinden mevaddı âtiyenin nazarı dikkate alınmasını teklif eyleriz.

1. İstanbul'un ve Trakya'nın vaziyeti mutasavviresi Türkiye'nin Avrupa kıtasından ufulünü ve beynelmilel bir himaye ve usule tabi olarak tayin edilen esaslar dairesinde birer müstakil heyeti içtimaiye haline inkılap eden akalliyetlerle ikamet şeraiti dahilinde taayyün edecek ecanibin vaziyetleri devletimizin vahdetini, harsızımızın hayatiyetini ihlâl ve memleketin kolonize edilmesinin teminini ve mesaili maliye ve iktisadiye; devleti bir iflası katiye ve inkişaf-tan ebedi mahrumiyete doğru sürüklemeyi istihdaf temin ediyor.

2. Heyeti murahasamız tarafından hakkı hayat ve istiklalimizin umdelerine aıt Lozan'da serdedilen müdafaatı medide ve müstemirre tam prensip halinde tebellür etmişken hükümetin, Meclisi Âlinin tasvibine iktiran eden talimatı hilafına olarak birdenbire artık cihan nazarında taayyün etmiş olan bütün o prensiplerden sarfı nazâr etmiş görünmesi heyeti müşarünileyhanın murahasası sıfatile bir mevkiî resmisi kalmamıştır.

3. Müttefikin teb'asının zararlarına ait tazminat ve tamirat tamamen ve nakden kabul ve ifa edildiği halde Yunanlıların en mamur aksamı vatanımızı bir harebezara çevirdikleri ve yüz binlerce insanı esbabı maişet ve hayattan tecrit ve mahrum eyledikleri ve zarar ve ziyanı maddi milyarları geçtiği resmen tahakkuk ettiği halde pek muhik ve meşru olan tamirat talebimizin bir esas metin ve emine rapt edilmeyerek havada bırakılmış olması ve bütün cihanı medeniyetçe kabul edilmiş olan tamirat hakkı meşruundan mahrum bırakılmamız hem inkişafatı âtiyei iktisadiye ve maliyemizi ve hem de kemali istikametle ödemeye âzim bulunduğumuz ağır duyunumuzun imkânı tesviyesini tehlikeye ilga ve binnetice esareti mutlakai maliye ve iktisadiyemizi badı olacağından şayanı kabul olmayıp bu hakkımızın bieyyihal teslimle kabul ve beynelmilel teminatı maddiyeye raptettirilmesini talebe haklıyız. Aynı zamanda borçlarımızın ve vaziyeti umumiyemizle kabili tahammül ve teâif bir şekli mutedilde bir tesviye usulüne ve müm-

kün mertebe tecili cihetine ehemmiyeti mahsusa ile sarfı mesai olunmasını pek şayanı temenni buluruz.

4. Sulhun haiz olduğu ehemmiyet ve fevait gayri münker ve buna biran evvel vüsul cümlemizce bi-gayet matlub ve mültezem olduğundan Hükümetin hakkı hayat ve istiklalimizi temin esas ve gayesile mesaii cedide sarfı hususunda Meclisi Âlinin müzaheretine istinat edebileceği şüpheden âzâdedir. Fakat hakkı hayat ve istiklalimizi kâfil ve esasat temin edilmeden fedakârlıklardan bahsetmek doğru olmayacağı gibi, esaslara ait her hangi bir meselenin de mual-lakta bırakılması asla mucibi faide değildir.

4 Mart 1339

Sivas	Karahisarı Sahip
Vasıf	Hulusi
Karahisarı Sahip	Kayseri
Mehmet Şükrü	Osman Zeki
İçel	Yozgat
Mehmet Sami	Feyyaz Âli
Canık	Lazistan
Süleyman	Ziya Hurşit
Tokat	Bitlis
Mehmet Rifat	Yusuf Ziya
Ergani	Ardahan
Mehmet Emin	Server
Batum	Trabzon
Ahmet Nurettin	Ali Şükrü
Karesi	Amasya
Hasan Basri	Ömer Lütfü
Erzincan	Erzurum
Hüseyin	Süleyman Necati
Kângırı	Kars
Neş'et Nazım	A. Rıza
Dersim	Biga
Mustafa	Hamdi
Bayazıt	Lazistan
Şevket	Abidin
Karesi	Karesi
Hüseyin Avni	Abdulgafur
Burdur	Mersin
İbrahim	Mehmet Akif
Canık	Konya
Salâhattin	Arif
İstanbul	Muş
Ahmet Şükrü	Kasım
Muş	İzmit
Abdulgani	Sırrı
Muş	İsparta
Mahmut Sait	Tahir

Canik	Genç
Şükrü	Fikri Faik
Kastamonu	Çorum
Besim	Dursun
İsparta	Sivas
Remzi	Emir
Erzincan	Karahisarı Sahip
Mehmet Emin	İsmail Şükrü
Genç	İçel
Ali Vasıf	Haydar Lütfü
Dersim	Erzurum
H. Hayri	Mehmet Nusret
Lazistan	Menteşe
M. Necati	Ahmet Sadettin
Saruhan	Erzurum
Ö. Lütfü	İsmail
Karahisarı Şarki	İsparta
Mustafa	Mehmet Nadir

Riyaseti Celileye

Günlerden beri mevki müzakerede bulunan proje ve hükümetimizin mukabil teklifi tamamen tavazzuh etmiştir. Bundan anlaşıldığına göre esasat sulhiyede bazı mühim mesail muallakda bırakılmaktadır. Musul meselesi, mesaili iktisadiye, mesaili maliye bu kabildendir. Efkârı umumiye milleti tatmin etmek için teminine çalışılan sulhun bu mahiyette milleti tatmin edecek bir sulh olup olmayacağı bihakkin cayı sualdir. Bu şekilde bir sulh akdi halinde ordu terhis edilecek midir? Terhis edilecekse bugünkü kudret ve kuvvetimizle hal ve temin edemediğimiz Musul ve Cenubu hududu ve emsali mesail muallakanın bilâhara daha hafif bir vaziyette hüsnü halli imkânı ne cihetten mütevevverdir. Mesaili muallakanın halline kadar ordu terhis edilmeyecekse böyle bir sulhun akdinde ne gibi bir mana ve memleket için faide mu tasavverdir? Bu halde sulh kat'iyeye kadar İstanbul'un mukadderatı ne olacaktır? Müdahalâtı ecnebiye şekli hazırda devam edip gidecek midir? Öyle ise ve maksat efkârı umumiye milleti alıştırmak ve yalnız muvakkat bir zaman için oyalyarak eczayı vatandan bir kısmını terk etmek ve istiklâl mali ve iktisadisini mühmel bırakmak ise hükümet bu babdaki fikrini istinat ettiği Millet Meclisine alenen söylemek zaruretinde ve teklifat vakıasını mantika istinat ettirmek mecburiyetindedir. Mesaili muallakanın kâfesi sureti kat'iyede hal edilmeksizin akdedilecek her hangi bir sulh milleti, akibeti meçhul bir istikbale sevk etmekten başka bir manayı tazammun etmemesi hasebiyle gayri kabili kabuldür. Bu itibarla mesaili sulhiyeden

hiç birisinin talik veya tehir gibi milletin mazarratını dai bir kaydı mutazammın olmaksızın ben şeref ve istiklâlimilli ile münasib kat'i ve nihai bir sulhu kâmil akdedilmek şartile sulh müzakeratına devam edilmek üzere keyfiyetin hükümete tevdi ve işbu teklifin tayin esami ile reye vaz'ını teklif ederiz.

Canik	Sinop
Ahmet Nafiz	Hakkı Hami
Amasya	İzmit
Malımut Ragıb	Sırrı
Mardin	Bitlis
M. Mithat	Yusuf Ziya
Canik	Siverek
Şükrü	Abdulganı
Mardin	Erzurum
Sait	Mehmet Nusret
Mardin	Mardin
İbrahim	Derviş
Lazistan	Ergani
Abidin	Mehmet Emin
Karahisarı Sahip	Trabzon
Mehmet Şükrü	Ali Şükrü

Biga
Hamdi

Riyaseti Celileye

Musul misakı milli dahilinde vatanın lâyetecezza bir cüzi olduğu halde bir sene zarfında müzakereten hal olunmazsa Cemiyeti Akvama tevdi edilerek orada verilecek karara ittiba gibi bir fikri Hariciye Vekâleti vazıhan söyledi. Cemiyeti akvam İngiliz mahiyetinden gayri bir şey olmadığı kaziyesi müttetikiniyleh olduğuna nazaran, her halde aleyhimize berveçhi peşin hüküm vereceği pek âşikârdır. Şu halde Musul'un şimdiden ziyayı bariz bir hakikat olduğu tabii ve bu takdirde vilâyaya sitte namını bir vakit taşıyan malum altı vilâyetin dahi vaziyeti müşevveş bir hal iktisab edeceği de pek bedihidir. Binaenaleyh buralarına hacet ve havali şarkiye itibarile haizi ehemmiyeti azime olan Musul'un her türlü tertibat ve tesvilâta merkez itihazına imkân kalmamak üzere İngiliz kuvvayı berriye sinden tahliyesile bir idarei muvakkatai milliye tesis ve her suretle harici nüfuzdan tecrit edildikten sonra bir sene zarfında ârayı umumiyeye müracaat suretile halli gibi sulh kaziyeyi mühimmesinin teminine hâdim olacak bir çarei mutavasita taharrisini teklif eylerim.

Muş
Ahmet Hamdi

Riyaseti Celileye

Suriye hududunun tashihi için Hükümetin teklif edeceği projeye icabeden mevad ve ahkâmın derç ve ithali ve bunun için âzamî surette ısrar ve müdafaa-da bulunulmasının Hey'eti Murahhasaya kat'iyen emir ve tebliği aksi halde ileride bu husus için müzakere hakkı mahfuz kalmak üzere sulh projesinde müttefiklerin teklif ettikleri gibi madde kayıt ve ithal edilmeyerek muallakda bırakılmasını teklif ederim.

Mardin
İbrahim

Riyaseti Celileye

Düveli mutelife tarafından murahhasamıza tevdi kılınan sulh projesi ve hey'eti murahhasamızca bil-mukabele berayı istikşaf tevdi kılınan on iki mad-delik proje tarafımızdan ariz ve amik tetkik edilmiş ise de, mes'elenin iç yüzüne ittila hasıl edilememiştir. Yalnız bütün halkça bir umde ve bir akide haline gelen istiklâl ve istihlası vatan ile misakı millinin muhafazası gibi hudut esasienin temini hiç bir veçhile projelerden ve bu projeleri tefsir ve teville mecbur kalan alâkadarının mufassal beyanatından anlaşıl-madığından, ihtimali baît gözüken sulhun akdi için hututu asliyei selâseden hiç bir suretle fedakârlık ya-pamıyacağımızı, maksat ve gaynin istihsalı için, bi-dayette olduğu gibi, mütecellit ve mütesanit bir suret-te mütevekkilen allellah teşmiri sakısâi ile bir ikinci sevr imzasından ictinab edeceğimizin tevdi kılınan sulh projesine cevap olarak bildirilmesini teklif eyle-rim. 6 Mart 1339.

Lazisfan
Mehmet Necati

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Hükümetçe verilen izahata nazaran henüz ne Hey-yeti Vekile ve ne de hey'eti murahhasa vazifelerini ikmal etmemişlerdir. Binaenaleyh misakı milli daire-sinde memleketimize istiklâli siyasi ve adlî ve malî ve iktisadî temin etmek üzere kendi mes'uliyetleri tahtında müzakerat sulhiyeye dair sâilerinde devam etmeye mezun kalmalarını teklif ederim.

27 Şubat 1339

Burdur
İsmail Subhi Soysallıoğlu

Riyaseti Celileye

Hey'eti murahhasamıza İstanbul'dan müşavir sı-fatiyle iltihak ettirilen zevatı malume, milli mücahe-datın vaz'ı asli ve inkilabiyesindeki azemet ve kudre-

ti takdir edememiş ve yeni Türkiye devletinin her türlü projelerden âzade bir istiklâl maksadını istih-daf eylediği ve hakimiyeti milliyenin teşekkülü esasi-sini zihnine sığdıramamış oldukları Lozan'daki hare-ketlerle anlaşılmıştır. İkinci davet ve içtima vukuun-da bunların kat'iyen iltihak ettirilmemesi ve icabedi-yorsa bu gibi zevatın Meclisi Âli-meyanından tefrik ve terfik buyrulması lüzumunu bilhassa malî, iktisa-dî, istiklâlimiz için vicdanen kani bulunduğumdan heyeti celilelerinin bu noktayı mukaddem takrirlere bir lahika olmak üzere bittelakki tahtı karara alın-masını teklif eyleyiz. 6 Mart 1339

Bolu
Şükrü

Elaziz
Hüseyin

OSMAN BEY (Lazistan) — Bu takrir mevzu ha-ricinde bir meseledir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Reis Paşa, bendenizin takririm niçin okunmuyor?

REİS — Efendim sizin takririnizi mevzuu ile alâ-kadar görmedim.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Efendim bu mesuliyeye dairdir.

Riyaseti Celileye

Misakı Milli haricinde müzakereye salâhiyetimiz olmadıgından keyfiyetin milletin ârâyı umumiyesine arzını teklif ederim.

İzmit
Sırrı

(Bravo sadaları alkışlar)

Riyaseti Celileye

Fransızlarla bilahare halledilmek üzere Suriye ile olan Cenub hudutlarımızın mukabil proje haricinde bırakılmasını teklif eyleyiz.

Urfa
Puzan
Mardin
Derviş
Muş
Abdulgani
Siirt
Mehmet Kadri

Siverek

Sırrı

Mardin

Mithat

Mardin

İbrahim

Adana

Zamir

Ayıntab

İzmir

Ali Cenani

Tahsin

Bayazıt

Mardin

Âtîf

Necib

Antalya

Dersim

Rasih

Mustafa

Edirne

Dersim

Faik

Mustafa

Burdur	Muş
İsmail Suphi	Osman Kadri
Erzincan	Batum
Hüseyin	Ahmet Nurettin
Dersim	Urfa
Abdulhak Tevfik	Ali Saip
Kars	Bitlis
Fahreddin	Deriş
Van	Malatya
Hakkı	Feyzi
Genç	Genç
Haydar	Celâl
Sivas	Siirt
Vasif	Hacı Nuri
Ergani	Siverek
Mehmet Emin	Abdulgani
Bitlis	Bitlis
M. Arif	Resul
Diyarbakir	İsparta
Hacı Şükrü	Cemal
Bitlis	Lazistan
Sadullah	Abidin
Kütahya	Siverek
Cevdet	Bekir Sıdkı
Bitlis	Mardin
Sadullah	Es'at

Elâziz
Feyzi

Riyaseti Celileye

Karantina işlerinin beynelmilel mahiyeti hasebile vakit ve zamanile bu vazifeyi görecek bir idarei Milliye tesis hakkında müdafaatım Rıza Nur Beyin siyasi manavraları ile suya düşmüş idi. Lozan Konferansından sonra Mütteliklerce tanzim edilip yedimize verilen projenin (129) ve (130), 131, 132 133 ncü maddeleri yani mesail sıhhiye hakkındaki bilumum maddelerin her biri ayrı ayrı vatanımıza kapitilasyon getiren maddelerdir. Rıza Nur Beyin dünkü ifadeleri de bu hakikatı teyit ediyor. Binaberin mesaili sıhhiye hakkında berveçhizir mütalâanın nazarı itibare alınmasını ve heyeti murahhasamıza tevdiini teklif ederim. 3 Mart 1339

Bursa
Operatör Emin

1. Dünyanın mühim bir geçicidi olmak itibariyle İstanbul'da bir karantina idaresinin «yahut bu vazifeyi görecek her hangi isim de bir idarei sıhhiye» nin tesisi zaruridir. Ancak her ne şekil ve surette olursa olsun idarî veya fenni hiç bir ecnebi kontrolü kabul

edemeyiz. Bu meyanda üç ecnebi tabibin Türk memuru olarak kabulüne ihtiyaç yok ise de ben bunda da taassub göstermek istemiyorum. Şu şartla ki, bunlar hiç bir kontrol hakkını haiz olmasın, yalnız ilim ve fünunlarından istifade edilsin.

2. Beynelmillel mukarrerat sıhhiye meyanında İstanbul karantina idaresinin kapitüler şekillerini teyit edici mukarrerat mevcut bulunduğundan mesaili sıhhiyenin muahhedeye derci zarureti varsa, beynelmillel mukarrerat sıhhiye meyanında istiklalimiz ile kabili telif olmayan mukarreratın keenlemeyekün adde-dileceği hakkında bir maddenin ilâvesine şiddetle ihtiyaç vardır.

3. Sabık karantina idaresi hesabatını tasfiye edecek mutelif komisyon kabulü de istiklâlimizi muhildir. Sabık idarede hakkı tekaüt on beş sene olduğundan bu cihetin kabulü bir çok zararı maddiyi mucib olacağından kavanini umumiyemize tevfikan tekaüt ve tazminat meselelerini hükümet milliyemizin yalnız başına halletmesi muktazidir.

4. Haç sıhhi komisyonunda bir aza bulundurumuz hacca iştirak eden ahalimizin menfaati itibarile muvafık ise de o komisyonun masarifatına iştirak ve mesela sabık karantina idaresi makamına kaim olacak idarenin varidatından bir kısmının oraya tahsisi gibi bir teklifi kabul edemez. Bu komisyona iştirakimiz kapitüler hiç bir taahhütü sıhhiye tazammun etmemelidir.

5. Fakültemizde imtihan geçirmedikçe ecnebi tebaasının memleketimizde icrayı san'atına müsaade edilmemek.

Emin

Riyaseti Celileye

Tetkik ve müzakere edilmekte olan mütteliklerin sulh projesinde nazarı dikkatime çarpan bazı mesaili mühimme hakkında heyeti celile ile heyeti murahhasamızın nazarı dikkatlerini celbetmek isterim. Bunlardan birisi ikinci maddedir ki, hudutlarımıza aittir. Halbuki bu hudutlar elviye selâsenin istirdadı dolaşısile artık bizim hakimiyeti katiyemize geçmiş ve bugün milyonlarca madeni lira kıymeti haiz bulunmuş olan Kıbrıs adasını ve Trablus Garp harbi akbinde akdolunan Lozan mukavelesi mucibince bize iadesi lâzım olan Cezair esnayaşeri ve esasen Mısır'a ilhakı muvakkat olup Musavva Asabibeblul Havalisinin İtalyanlar Obut Nacura, Cibuti sevahilinin, Fransızlar Harrar'ın, Habeşler tarafından işgali üzerine Mısır'la irtibat kalmamış Kars'ebliğ, Zilğ şehrine beraber Berberelas, Arus, Hakut, Faşude, Benderler-

ti, Dostes adasını şâmil olan Aden körfezinin Afrika sahilinde kain Zilğ eyaletini hudutlarımız haricinde bırakmakta ve projenin 19 ncu maddesile Kıbrıs'ın İngiltere'ye, on beşinci maddesile Cezair esnayaşer'inin İtalya'ya ilhakı teklif olunmaktadır. Halbuki gerek Kıbrıs gibi, gerek Zilğ ve gerek Cezair Esnayaşer bizim misakı millimizde idarelerini kendilerine bahşeylediğimiz, ekseriyeti arablarla meskûn ve harbi umuride harben işgal edilmiş memalikten madut değildirlir. Halbuki düveli müttetikadan İngiltere Hükümeti emrile Anadolu'ya çıkarılan Yunan ve Habeşler milletimize milyonlarla zarar ika etmişken, bu zararın Yunan Hükümetine tahmili talebinde bulunulması doğru değildir. Çünkü İngiltere bu meselede âmir, Yunanlılar memurdur. Yunanlıların ika eylediği zarar ziyânı İngiltere'ye tazmin ettirmek ve o yolda mütalebede bulunmak muktazi eken bunun üzerine on beş milyon altın lira talimatın takas ve mahsubu cihetine gidilmek ve üstesine bir de misakı milli hududumuz haricinde Kıbrıs'tan feragat etmek hiç bir şekilde doğru değildir. Çizilen hududa göre acaba Adakale'si de elimizden çıkacak mıdır?

Projenin 17 nci maddesi mucibince Mısır ve Sudan üzerindeki hakkı hakimiyetimizden feragat meselesinin Ziliğ'den bahsedilmemiş olması şayanı dikkattir ve sulhun akdinden sonra bu bir Adakale meselesi olabilir ve meselâ müddeiyatımız hakeme havale ettirilmek suretile Ziliğ üzerindeki hakkı hakimiyetimiz ortaya çıkarılabilir. Binaenaleyh Ziliğ meselesinden şimdi bahis olunmak mı ve yahut sulhun akdinden sonra ortaya çıkarılmak mı icabedeceğinin takdirini heyeti murahhasamızın mülâhazalarına havale eylerim. Projenin 13 ncu maddesindeki gayri askeri hale getirilecek olan Midilli, Sakız, Sisam adaları meyanına Taşoz ve Limnin'in ithali de lâzımdır. Çünkü bu iki adalar hem boğazlara, hem Trakya'ya yakındır.

Ve mümkün olursa Semadrek ve Limni adalarının bizde bırakılmasına çalışılmalıdır. Bağdat sancağı dahilinde kâin Bedre, Mendeli, Kâzimiye, Horasan, Hanekıyn kazaları sekenesi ekseriyetle Türk olduğundan bunlar üzerinde hakkı hakimiyetimizi iddia etmeli ve icabında bunları Musul'a karşı taviz mahiyetinde kullanılmalıdır. Meriç kenarındaki Karaağaç ile Dimitaka, Yani Mustafa Paşa, Senceli kazaları üzerindeki hukukumuzdan Garbi Trakya ahalişi namına vazgeçtiğimizi ve kıtai mezkûre her hangi bir devlet idaresine verilirse bunları istirdat zaruretinde bulunacağımızı şartı ittihaz etmelidir. Mesaili arziye meyanına, işbu projede çizilen hudut haricinde kalıp

da Türkiye idaresini isteyen arazi halkı Türkiye Müstemlekâtından ad olunur diye, bir madde konulmalıdır. Meselâ Adakale Yemen gibi başka devletlerin hudutlarını bize tasdik ettiren 24 ncü maddenin bizimle alâkası olmadığından biluzumdur. 25 nci madde hukuk hilafına karşı tecavüz mahiyetindedir. 26 ncü maddedeki fıkrâi ahire ki işbu muahhedede münderiçmiş gibi kuvvet ve kıymeti haizdir. Takribidir. Bu münderecat madde meyanından çıkarılmalıdır. 18 nci madde de biluzumdur. 30 ncu madde ile ondan sonraki maddeler bize tabi olmak isteyenlerin serbestçe eşkâl ve takyit etmekte olduğundan bunların tayyi mümkün olmazsa, tadili cihetine gidilmelidir. 44 ncü maddede Yunanistan yerine bütün gayri müslim devletler tabiri ikame ettirilmelidir. 58 nci madde ret edilmeli ve Yunanistan'dan istediğimiz tazminat onun âmiri olan İngiltere'den de istenilmelidir. 65 nci madde muhtac: tetkik ve şayanı nazardır. Her halde bu madde lehimize tadil ettirilmelidir. 80 nci madde âtii malimiz için muzır, şayanı chemmiyettir. Müttetikler on beş milyon libre tazminat isterlerken bu zaittir. 27 nci maddedeki hukuk salâhiyetimizden feragat cümlesi bedeli mensuresile suretinde tadil ettirilmelidir. Suken kablosu gibi. 143 ncü madde 151 nci maddeye değin olan mezarlıklar meselesi hatta tapu suretinde tadil olunup ebediyen meselesi tay ettirilmemeli ve muhafızların adedi onu tecavüz ettirilmemelidir. 153 ncü madde münderecatı muzır ve şayanı tetkiktir. Şehit Bihbut Han meselesi meydandadır. 154 ncü maddeye gaib ve zayi olmamışsa kaydı ihtirazisi konulmalıdır. 45 nci maddeden 56 ncü maddeye değin olan düyunu umumiye mesaili şayanı nazardır. Mümkün ise Hükümetin taahhüdü altında Düyunu Umumiye idareleri lağv olunarak büsbütün maliyeye geçmelidir. Çünkü mezkûr idarei tabiiyei millete maliye memurlarımız mevcutken iki başlı masraf yükletmektedir.

Türkiye ecnebilerin usulü idaresine dair olan ahkâmın dördüncü maddesine «Türkiye yakınında bulanların hakkı şüf'ası tercih olunur» ibaresi konulmalıdır. Ve kanunun sekizinci maddesindeki diğer düveli akdiye de şâmidir, ibaresine «Türkiye'de beraber olduğu halde» cümlesi ilâve edilmelidir. Süveyş kanalı üzerindeki hukukumuzla, hakkı sarıhımız olan Hicaz demiryolu milletin arzusu dahilinde halledilmelidir.

Bir de, her «hangi bir gayri müslim devlet tebaasından olan, duçarı zulüm ve gadr olduğu anlaşılan müslümanların hukukunu müdafaa etmek için makama mualayı hilafet salâhiyettardır» diye sulhname

meyanına bir madde konulmalıdır. İşbu taktirimin heyeti celile huzurunda okunup zapta geçildikten sonra heyeti murahhasamıza havalesini teklif eylerim.

6 Mart 1339

Kütahya

Cemil

Riyaseti Celileye

Mevzu müzakere muallak olarak gerek arkadaşlar tarafından verilen taktirin ve gerek hükümetin teklif ve talebine taalluk eden bütün mesailin tayini esami ile reye vaz'ını teklif ederiz. 6 Mart 1339.

Bitlis	Siverek
Yusuf Ziya	Sırrı
Van	Mardin
Hasan Sıddık	Mithat
Urfa	Siverek
Puzan	Bekir Sıtkı
Ergani	Saruhan
Sırrı	Ömer Lütfü
Mardin	Biga
İbrahim	Hamdi
Muş	Çorum
Abdulgani	
Erzincan	Elaziz
Hüseyin	Feyzi
Erzurum	Siirt
İsmail	Hacı Nuri
Bitlis	Ergani
Hüseyin	Hüsnü
	Mardin
	Derviş

Riyaseti Celileye

Reşat Bey ve rüfekasının vermiş olduğu taktirin tayini esami ile reye vaz'ını teklif ederiz.

6 Mart 1339

Saruhan	Menteşe
Refik Şevket	Dr. Tevfik Rüştü
Bursa	Gaziayntap
Şeyh Servet	Kılıç Ali
Kozan	Konya
Mustafa	Kâzım Hüsnü
Kozan	Maraş
Doktor Fikret	Arslan
Şarki Karahisar	Cebelibereket
Memduh Necdet	İhsan
İstanbul	Sivas
Ali Rıza	Rasim

RAUF BEY (İcra Vekilleri Reisi) (Sivas) — Arkadaşlar; Lozan'da müttefiklerle milletimiz arasında

sulh akdi için cereyan eden müzakere neticesinde heyeti murahhasamıza tevdi edilen muahede projesi, evvelâ hükümetimizce bilâhare heyeti aliyenizce tetkik edildi. Bunun üzerine cereyan eden müzakere hükümetimizce istima olunduğu gibi, icabeden nikatı gerek murahhaslarınız ve gerek Heyeti Vekile namına bu aciz arkadaşınız izaha çalıştı. Binnetice müzakere-tin kifayeti Heyeti Aliyenizce kabul buyrularak muhtelif rüfekanın muhtelif nikat üzerinde tecelli eden kanaatları, taktirler suretinde riyaseti celileye tevdi edildi ve şimdi okundu. Mesmuu âliniz oldu. Heyeti murahhasamızın Ankara'ya avdeti üzerine Heyeti Vekileniz vaziyeti ariz ve amik müzakere etti ve tetkikat neticesinde müştereken ve hiç bir noktasında aralarında ihtilaf olmamak şartile bir esasda müttehit ve müttefik kaldı. Bu esas şudur : Bize teklif edilen muahhede projesi kat'iyen sayanı kabul değildir. Bunu kabul etmektense harb etmek daha evlâdır. Ancak müştereken hasıl ettiğimiz bir kanaat vardır. Harb etmeden evvel müzakere ile vaziyeti istihsal etmek imkânını da gördük. Bu imkân yüzde nisbetindedir. (Yüzdesi nedir sesleri) Yüzde altmış beş nisbetindedir. Biliyorsunuz ki, bu takdirin derecesi isabetini de zaman ve ahval ile kayıtlıdır. Bugünkü taktirdir. Bu taktir mevcut iken hemen bunu şimdi ret ederek Mudanya Konferansile tespit edilen mukavele nihayet bulmuştur demeyi, hükümetimiz katiyen muvafık bulmamıştır. (Biz de muvafık bulmadık sesleri) Bunun için evvel emirde bir kere daha sulh aramak ve bunu mümkün olduğu kadar çabuk aramak ve anlamak şikkını ihtiyar etti. Tetkik ve tahlil neticesinde aramak için harften evvel müzakereye girmek imkânını ancak şu şerait altında görebildi. (Kapılar açık sesleri)

REİS — Celseye yabancı sokulmuyor. (Kimse yok sesleri)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Maalesef Karagaci terk etmek Musul'u bir seneye talik ile İngilizlerle noktai nazarımıza muvafık bir surette halline çalışmak, olmazsa İngilizlerin evvelce tevdi ettikleri - ki Cemiyeti akvamdır - Cemiyet tarafından da halline teşebbüs, kabul edilen şekle gitmek ve her halde Allah'ın avn ve inayeti ve milletimizin azim ve celâleti ile Musul meselesini halle çalışacağız.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Cemiyeti akvam elimizde değildir.

RAUF BEYEFENDİ (Devamla) — Cemiyeti akvam elimizde değildir. Fakat Cemiyeti akvamın kararını kabul edip etmemek elimizdedir. (İyi sesleri) Müsaade buyurursanız ikmal edeyim. Bundan sonra

Adli kapitülasyonların mülga olduğuna kaniiz ve Adli istiklâlimizin bugüne kadar istihsal edilen netayicile temin edildiniz kaniiz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Açık kapı bırakınız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Devam, devam; hadisat gösterir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Malî ve iktisadî mesaili bize bu verdikleri proje ile temin etmiştir. Mükabil projemize tamamen temin edecek şeraiti koyduk.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Gayri kâfidir.

H. RAUF BEY (Devamla) — Mesaili iktisadiye umumiyet itibarile hükümetimizle bir takım şirketler arasında ve esasen hükümetimizde o şirketler arasında halli icabeden tabiaten, aklen, mantıkan halli icabeden mesaildir. Ekseriyeti bunu bu böyle gitmek ve halletmek için hükümetiniz teşebbüs etti. Fakat bu adamlar başka yerlerde ümit beslediler, oraya gitti bu yüzden sulhu takviyeye çalıştılar. Fakat mesele elimizdedir ve ancak milletimizin kabulü ile onlar emeline muvaffak olabileceklerdir. Bunu ve bununla beraber âmali milliyemiz dairesinde ve muvafık bir surette halletmeye hazırız. Ancak sulhu esasiye mani olmasın diye muahede haricinde âtiyen müzakeresini kabul ettik. İşte efendiler, şu halde arkadaşlardan birisi malî meseleyi takririnde bahsetmişti. Biz bunu muahedeye koymuşuzdur ve istiklâli tam ile muahede yapmaya çalışacağız ve istiklâlimize tamamen emindikten sonra sulh akdedeceğiz. Bu esasat dairesinde ve tekrar müzakere aramaya ve sulh aramaya hükümetiniz müttefik karar vermiştir. Bazı diğer mütalâat var ve olabilir. Şöyle de yapılabilir ve böyle de yapılabilir. Fakat ariz amik müzakere neticesinde ve heyeti hükümetiniz ancak böyle yapabileceğine kani olmuştur. Şu halde heyeti âlinize arz ediyorum ve istirham ediyorum. Meselenin kâfi derecede tenvir ederek müzakerenin kifayetine karar verilmesi artık meselenin intacına muvaffakiyet hasıl olduğunu zannediyorum. Bu itibarla intaç edebilmek için bendeniz Saruhan Mebusu Reşat Beyle rüfekasının verdiği takririn tayini esami ile reye vaz'ını teklif ediyorum ve bu suretle hükümetin noktai nazarının ve çalışmak imkânının mevcut olup olmadığını anlayacağız ve o iradenizle amel edeceğiz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Takrir noktai nazarınıza muvafık değildir. Nasıl teklif ediyorsunuz? Aynı ayrı ahkâmı ihtiva ediyor. Karağağ'ı mutlak olarak terk ediyor.

REİS — Rica ederim, bendeniz izahata vereceğim, sükût edelim. Malumu âliniz mevzuubahis olan mesele altı yedi gündün beri müzakere edilmiş ve buna dair muhtelif takrirler verildi. Hükümet en nihayet bir takririn reyini alinize vaz'ını teklif ediyor. Binaenaleyh müsaade ederseniz (Gürültüler, olamaz sesleri) nizamnamei dahilimizde musarrahdır.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Böyle olmaz, bu itimat meselesi değildir. Hakkı tercihi yoktur, Hükümetin bu meselede.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Bir kelime söylemekliğime müsaade buyurunuz. (Gürültüler) Elli altmış arkadaşınızın vermiş olduğu bir takriri ve kendi fikirlerinin ne olduğunun izah edilmesi arzusunda dırlar ve buna hakları vardır. Onun için sıkılmıyayım (Gürültüler) Bu mesele kimin esasına mevzu teşkil ediyor. Hangi esas teşkil ediyor, anhyorsunuz efendi.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Olamaz efendim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Zatı âliniz gazetelerde yazmış olduğunuz beyanatın tamamile aleyhinde bir fikir beyan etmektesiniz. Binaenaleyh eğer siz bir kanaat sahibi iseniz... (Gürültüler) (Bravo alkışlar)

İSMET PAŞA (Başvekil) (Edirne) — Salâhattin Beyefendi her gün akşama kadar bana arazi meselesi şöyledir, böyledir diyordu. Şimdi de kürsüye çıkıp burada başka söylüyor. Siz kanaatınızı muhafaza etmiyorsunuz. Vazifemdir söylemeliyim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Paşa Hazretleri için rica ediyorsunuz, bir nizamname vardır. Onu tatbik ediniz. Rica ederim, hakkı yoktur. Birinci takriri evvela reye koyunuz, ondan sonra...

REİS — Evvela takriri reye koyacağım. (Devam sesleri)

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendiler; (Gürültüler)

HASAN FEHMİ BEY (Maliye Vekili) (Gümüşhane) — Usul hakkında bir şey arz edeceğim müsaade buyurun. Bir takrir okunuyor reye konuluyor. O takrir ret olunursa ondan sonra diğer takrirler sırasıyla reye konulur ve takrir sahibi de takririni izah edebilir. Fakat birinci takrir sahibi söz istemedi. Binaenaleyh birinci takrir okunur. Reye konulduktan sonra kabul edilirse ondan sonra diğer takrirler hakkında bir şey söylenemez ve takrir sahipleri de izahat isteriz diye söz söyleyemez. Çünkü kifayet müzakereden sonra söz söylemek hakkı yoktur. Eğer elimizdeki

nizamnamei dahiliye riayet edeceksek. Binaenaleyh riayet edelim.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Ben bu takrimi tarihe tevdi ediyorum. Bir söz söylemekliğimden vaz geçiyorum. Çünkü söyletmek istemiyorsunuz. Hafi olsun ısrarım da budur. Fakat altmış imzalı arkadaş bir takrir vermiştir. Ve bu takrir de mesele takrür etmezden evvel verilmiştir. Maksatları da bu, karara vaz olunmadan evvel heyeti âlinizin malumu olsun, vicdan mı bu boğulacak, sesi mi boğulacak? (Anlaşılmadı sesleri)

H. RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Sivas)) — Paşa hazretleri, müsaade buyursanız bir noktayı arz edeceğim. Efendiler, bir noktanın tavrı için şunu izah edeyim. Takrirlerin izahı ve sairesinden evvel hakikatta bir nokta vardır. Selis ve sarih olarak kendi kudretimce böyle söylüyorum, zannediyorum ki, mesele itimat ve ademi itimat meselesidir. Onun için diyoruz ki, biz ancak bu şekilde çalışabiliriz. Ancak bu fikirde çalışabiliriz.

ZİYA NUR BEY (Sinop) — Şeklinde olmaz...

H. RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun, ancak bu fikirde çalışabilir. Başka türlü heyeti vekile bunu yapamıyoruz, diyor. İşte o itimatla yapamıyacağımıza kani olanlar, yani bu şekilde yapılmasını istemeyenler bize ademi itimat verir, bu şekilde yapılmasını isteyenler itimat verir. Kaybedersek başka zevat gelebilir, onlar o vazifeyi istedikleri gibi ifa eder ve bizden de kendilerine âzami fedakârlıkla muavenet beklesin.

REİS — Hiç şüphe yok, rica ederim müsaade buyursanız.

SİRRI BEY (İzmit) — Reis Paşa verdiğim takririn evvela reye vaz'ını söylüyorum. (Gürültüler) Mec-lisin salâhiyeti yoktur. Bunu müzakere etmeye.

REİS — Efendiler celse hafidir. Reylerinizi istimal buyursunuz. Binaenaleyh reye vaz edeceğim. Rauf Bey; talep ettiğiniz Saruhan Mebusu Reşat Bey ve arkadaşlarının takriridir. Takriri tayin esami ile reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler beyaz, etmeyenler kırmızı rey veriyorlar.

Şimdi kur'a ile oylamaya başlayacağım ili seçiyorum.

Rey vermeye Ardahan'dan başlanacaktır. (Reylerin toplanmasına başlandı.)

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Rey vermekte...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — İçtinap ediyorum.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) — İçtinap ediyorum.

NEŞ'ET BEY (Kângırı) —

REİS — Reyleri istimal etmeyenler reylerini istimal buyurmak üzere tekrar okuyoruz, okundu.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Buradayım rey veriyorum.

HAYDAR LÜTFÜ BEY (İçel) — Mevcudum.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Nizamname ihlal edildiğinden dolayı rey vermiyorum. Sükûnetle muhakeme zamanını hazırlarsınız.

REİS — Nizamnameye tamamen riayet edilmiştir beyefendi.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Edilmediğini ben-deniz hukukan isbat edeceğim.

REİS — Nizamname tamamen tatbik edilmiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Maalesef (esami okunmaya başladı)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Usulsüz reye vaz edildiğinden dolayı ben de iştirak etmiyorum.

REİS — Tamamile usule riayetle reye konmuştur. Rica ederim sükûneti muhafaza ediniz.

ABİDİN BEY (Lazistan) — Usule muvafık olmadığından müstenkifim.

SİRRI BEY (İzmit) — Tamamile sule riayet edilmediğinden makamı riyaseti protesto makamınca rey vermediğim zapta geçsin.

REİS — Makamı Riyaseti protesto edemezsiniz, ihtar ediyorum efendim.

SİRRI BEY (İzmit) — Bunların hepsi zapta geçer efendim.

REİS — Efendim Saruhan Mebusu Reşat Beyle rüfekasının takririnin ârası neticesi ve hükümetin itimat telakki ettiği takririn reye iştirak eden (İtimat yok sadaları) (Varsa sesleri) 190 kişi reye iştirak etmiştir. Bir de isimsiz beyaz rey verilmiştir. Bir rey de müstenkiftir. Şu halde 191 oluyor. (Buraya dahil edilmez sadası) O halde 190 kişidir. Muamele tamamdır. 170 rey ile Saruhan Mebusunun takriri kabul edilmiştir. (Alkışlar)

ZİYA HURŞİT BEY (Lazistan) — 130 kişi de ademi itimattır.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) — Muhterem arkadaşlarım, bu dakikaya kadar cereyan eden müzakere ve münakaşatın neticesi ne tarzda teşekkül ettiği malumu âlinizdir. Bu hususta hükümetin takip edeceği mesleğin tervicen rey verenlere müteşekkirim. Kanaatları - ki her zaman bence muhteremdir - mugayir olanlara beyanı hürmet ederim. Münakaşatlarla bizi tenvir ve tenkit-

lerile bizi ikaz ettiler. Fakat reylerini izhar etmekten tevekki buyuran arkadaşları da inşallah neticei mesaimiz müsait çıkar - o zaman... Bu itibarla arkadaşlar, cenabı Hak'dan ve hafızı hakiki olan Allah'ından sulhu emin olarak istihsal etmeyi beraber temenni ederim. (İnşallah sadaları) İnşallah Hak bu milletin azmi celaletinin mükâfatını ihsan edecektir. (İnşallah

sadaları) ve eğer düşmanlarımız bu hakkı adaleti bizden esirgemek lüzumunda bulunurlarsa bu milletin silahlı ve azmi iradesi bunu behemahal istihsal edeceğine benim imanım vardır. Tabii sizin de kanaatımız budur, iştirakiniz vardır.

REİS — Perşembe günü saat ikide içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

